UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA

MAGISTRSKO DELO

MEJA MED NACIONALNIM IN GLOBALNIM VLADANJEM PRI OBLIKOVANJU EKONOMSKIH POLITIK

Ljubljana, december 2012 ŠPELA ŠPILER

IZJAVA O AVTORSTVU

Spodaj podpisani(-a) _____, študent(-ka) Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, izjavljam, da sem avtor(-ica) zaključne strokovne naloge/diplomskega dela/specialističnega dela/magistrskega dela/doktorske disertacije z naslovom _____, pripravljene(-ga) v sodelovanju s svetovalcem/svetovalko _____ in sosvetovalcem/sosvetovalko _____.

Izrecno izjavljam, da v skladu z določili Zakona o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami) dovolim objavo zaključne strokovne naloge/diplomskega dela/specialističnega dela/magistrskega dela/doktorske disertacije na fakultetnih spletnih straneh.

S svojim podpisom zagotavljam, da

- je predloženo besedilo rezultat izključno mojega lastnega raziskovalnega dela;
- je predloženo besedilo jezikovno korektno in tehnično pripravljeno v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, kar pomeni, da sem
    - poskrbel(-a), da so dela in mnenja drugih avtorjev oziroma avtoric, ki jih uporabljam v zaključni strokovni nalogi/diplomskem delu/specialističnem delu/magistrskem delu/doktorski disertaciji, citirana oziroma navedena v skladu z Navodili za izdelavo zaključnih nalog Ekonomske fakultete Univerze v Ljubljani, in
    - pridobil(-a) vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti (v pisni ali grafični obliki) uporabljena v tekstu, in sem to v besedilu tudi jasno zapisal(-a);
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del (v pisni ali grafični obliki) kot mojih lastnih – kaznivo po Zakonu o avtorskih in sorodnih pravicah (Ur. l. RS, št. 21/1995 s spremembami);
- se zavedam posledic, ki bi jih na osnovi predložene zaključne strokovne naloge/diplomskega dela/specialističnega dela/magistrskega dela/doktorske disertacije dokazano plagiatorstvo lahko predstavljalo za moj status na Ekonomski fakulteti Univerze v Ljubljani v skladu z relevantnim pravilnikom.

V Ljubljani, dne _____ Podpis avtorja(-ice):_____

KAZALO

UVOD 1
1 VLOGA INSTITUCIJ ZA GOSPODARSKO RAST IN RAZVOJ 3
1.1 INSTITUCIJE IN INSTITUCIONALNI PRISTOPI K EKONOMIJI 3
1.1.1 Stara institucionalna ekonomika (Old Institutional Economics) 4
1.1.2 Nova institucionalna ekonomika (New Institutional Economics) 5
1.1.3 Razlike med starim in novim institucionalizmom 6
1.2 RAZVOJ IN SPREMINJANJE INSTITUCIJ 7
1.3 POMEN INSTITUCIJ ZA GOSPODARSKI RAZVOJ 10
1.4 INSTITUCIJE, KI OMOGOČAJO DELOVANJE TRGA 13
1.5 OBLIKOVANJE DOBRIH INSTITUCIJ 16
2 VLOGA DRŽAVNIH INSTITUCIJ PRI OBLIKOVANJU EKONOMSKIH POLITIK 19
2.1 VLOGA DRŽAVNIH INSTITUCIJ V PROSPERITETNEM OBDOBJU PO DRUGI SVETOVNI VOJNI (1944-1973) 20
2.2 VLOGA DRŽAVNIH INSTITUCIJ S POJAVOM IN UTRDITVIJO NEOLIBERALIZMA (1973-2008) 25
2.3 VLOGA DRŽAVNIH INSTITUCIJ PO IZBRUHU SVETOVNE GOSPODARSKE KRIZE (OD LETA 2008 DALJE) 30
3 VLOGA MEDNARODNIH INSTITUCIJ PRI OBLIKOVANJU EKONOMSKIH POLITIK 33
3.1 VLOGA MEDNARODNIH INSTITUCIJ V PROSPERITETNEM OBDOBJU PO DRUGI SVETOVNI VOJNI (1944 - 1973) 33
3.1.1 Najvplivnejše mednarodne institucije po 2. svetovni vojni 34
3.1.2 Povezovalna vloga mednarodnih institucij do začetka sedemdesetih let 39
3.2 VLOGA MEDNARODNIH INSTITUCIJ S POJAVOM IN UTRDITVIJO NEOLIBERALIZMA (1973-2008) 41
3.2.1 Razmere po razpadu Bretton-Woodskega sporazuma 41
3.2.2 Razširitev vloge mednarodnih institucij po koncu hladne vojne 43
3.3 VLOGA MEDNARODNIH INSTITUCIJ PO IZBRUHU SVETOVNE GOSPODARSKE KRIZE (OD LETA 2008 DALJE) 46
4 MEJA MED NACIONALNIM IN GLOBALNIM VLADANJEM 49
4.1 OHRANJANJE POMENA DRŽAVNIH INSTITUCIJ 49
4.2 IZZIVI KRIZE: KAKO NAPREJ? 51
SKLEP 55
LITERATURA IN VIRI 56

UVOD

Ekonomska globalizacija je spodbudila razvoj trgovine in financ ter rast tujih neposrednih naložb mednarodnih korporacij. Mednarodna trgovina je po drugi svetovni vojni rasla hitreje kot je raslo globalno gospodarstvo, poleg trgovine z dobrinami se je močno razširila tudi trgovina s storitvami (Gilpin, 2001, str. 5). Razmah globalnih tokov, ki je močno spremenil okolje, v katerem delujejo nacionalne države, je v zadnjih 50 letih večkrat postavil njihovo vlogo pod vprašaj.

Prvič v zgodovini je na pomembno vlogo nacionalne države, ki mora ustvariti čim večje bogastvo z udeleževanjem v mednarodnih tokovih, opozoril merkantilizem. Razvil se je v 15. stoletju in bil prisoten vse do 18. stoletja ter poudarjal pomen zunanje trgovine in favoriziral izvoz, ki je v državo prinašal dragocene kovine, predvsem zlato. Kot pravi Sušjan (2006, str. 21) so prenos pozornosti iz lokalnega v mednarodno okolje omogočili urbanizacija, povečana produktivnost v kmetijstvu in velika geografska odkritja, ki so preusmerila pozornost iz nacionalnih (ali bližnjih) trgov na oddaljene.

Hkrati je bilo obdobje merkantilizma obdobje absolutističnih nacionalnih držav, ki so si skušale krepiti vojaško in politično moč z mednarodno trgovino kot sredstvom pridobivanja dragocenih kovin, predvsem zlata. Za prevlado v mednarodni trgovini so države za zaščito lastnih ekonomskih interesov posegale po zelo radikalnih ukrepih, zato to obdobje nekateri imenujejo tudi ekonomski nacionalizem (Sušjan, 2006, str. 21). Prav na tej dvojnosti nacionalnega (poudarjanje pomembnosti nacionalne države) in globalnega (poudarjanje mednarodnih tokov, od katerih so čedalje bolj odvisna gospodarstva) bom utemeljila svojo magistrsko nalogo.

Pomen nacionalne države in mednarodnega okolja (sčasoma pa tudi mednarodnega vladanja – angl. *global governance*) sta se skozi zgodovino spreminjala, z globalizacijo pa zlasti v drugi polovici 20. stoletja dobila nove dimenzije, ki jih bom izpostavila v svoji magistrski nalogi. Obravnavala bom tri glavne valove sprememb, ki so se zvrstili po drugi svetovni vojni.

Prvi val je vloga nacionalne države in mednarodnih institucij (in tokov) v prosperitetnem obdobju od konca druge svetovne vojne do propada Bretton-Woodskega sporazuma leta 1973, kjer je bila politika nacionalnih držav ključna oblikovalka ekonomskih politik.

Drugi val je vloga nacionalnega in mednarodnega vladanja od pojava neoliberalnih idej (po propadu Bretton-Woodskega sporazuma) do pojava svetovne gospodarske krize leta 2008. Neoliberalne ideje so se dodatno okrepile po koncu hladne vojne s propadom alternativnega socialističnega sistema, ki je temeljil na planskem gospodarstvu.

Tretji val pa je vpliv zadnje svetovne finančne in gospodarske krize na koncepte nacionalnega in mednarodnega vladanja.

Moja hipoteza temelji na dejstvu, da se z globalizacijskimi spremembami in svetovno gospodarsko krizo na temelju zgodovinskih izkušenj vloga nacionalnih držav kot oblikovalcev politik še vedno ohranja. Vendar potreba po reševanju globalnih problemov zahteva določene skupne rešitve na mednarodni ravni, ki pa morajo biti za legitimnost in učinkovitost sprejete še na nacionalni, da se bodo v določeni državi učinkovito uresničevale glede na njene specifične značilnosti.

V prvem poglavju magistrske naloge bom s pomočjo analize in interpretacije sekundarnih virov analizirala razvoj institucij, pristope k njihovemu razvoju (stari in novi institucionalizem) in vlogo institucij v gospodarskem razvoju.

V drugem poglavju naloge bom obravnavala vlogo nacionalnih (državnih) institucij pri oblikovanju ekonomskih politik. V prvem podpoglavju bom analizirala tradicionalni pojem nacionalne države in njeno vlogo v času po koncu druge svetovne vojne do začetka sedemdesetih let prejšnjega stoletja. V drugem podpoglavju bom obravnavala vlogo nacionalne države s pojavom in utrditvijo neoliberalizma. V tretjem podpoglavju se bom osredotočila na povečano vlogo nacionalne države po finančni krizi (financiranje podjetij in bank v težavah).

V tretjem poglavju naloge bom izpostavila vlogo mednarodnih institucij pri oblikovanju ekonomske politike. V prvem podpoglavju bom analizirala obdobje mednarodnih institucij in tokov od druge svetovne vojne do sedemdesetih let 20. stoletja. V drugem podpoglavju bom obravnavala vlogo mednarodnih institucij od sedemdesetih let 20. stoletja, preko konca hladne vojne, ko so mednarodne institucije začele uporabljati koncept »dobrega vladanja« (angl. *good governance*), do gospodarske krize leta 2008. V tretjem podpoglavju bom analizirala, kako se je spremenila vloga mednarodnih institucij v času krize, ko že obstajajo težnje po tesnejšem mednarodnem povezovanju držav kot sta fiskalna in bančna unija.

V zadnjem poglavju bom na podlagi sklepov iz prejšnjih poglavij analizirala, kje je meja med nacionalnim in globalnim vladanjem, ki se postavlja trenutno, in v katero smer (nacionalnega ali globalnega) vladanja gre svet. Ali bo šlo za čedalje večje povezovanje na globalni ravni (kot nakazuje fiskalna unija v Evropski uniji, ideja G20 o povečanju moči in denarnih sredstev Mednarodnega denarnega sklada, itd…), ali pa se bo zarisala meja, do katere bodo šle države za obrambo svoje suverenosti. Slednje se lahko zgodi tudi zaradi neprimernih ali napačnih odločitev na mednarodni ravni. S tem bom preverila svojo hipotezo, ali se vloga nacionalnih držav v času gospodarske krize ohranja, oziroma spreminja glede na njeno sodelovanje v iskanju mednarodnih rešitev, ki bi jih lahko učinkovito implementirale v svoje gospodarstvo. V končni analizi bom obravnavala kakšne morajo biti dobre (državne in mednarodne) institucije in kaj so ključni izzivi, s katerimi se bodo državne in mednarodne institucije spopadle v prihodnje.

1 VLOGA INSTITUCIJ ZA GOSPODARSKO RAST IN RAZVOJ

1.1 INSTITUCIJE IN INSTITUCIONALNI PRISTOPI K EKONOMIJI

Ekonomske institucije, ki temeljijo na organizaciji urejanja odnosov med ljudmi, so glavni vzrok različnih vzorcev gospodarske rasti. Organiziranost institucij odloča ali bo določena družba gospodarsko uspešno napredovala, stagnirala ali nazadovala. Kot pravijo Acemoglu, Johnson in Robinson (2005, str. 397), nekateri načini organiziranja družbe spodbujajo ljudi, da inovirajo, tvegajo, varčujejo za prihodnost, oziroma iščejo boljše načine za proizvajanje, poslovanje in doseganje svojih ciljev – da se učijo in izobražujejo sami, da skupno rešujejo probleme družbe in skrbijo za javne dobrine. Drugi načini organiziranja družbe pa tega ne omogočajo.

V zgodovini ekonomske misli je bilo mnogo poskusov pojasnjevanja institucij in institucionalnih sprememb. Najbolj jasen primer je tradicija ameriške institucionalne ekonomike Thorsteina Veblena, Wesleyja C. Mitchella, Johna R. Commonsa in Clarenca Ayresa (Rutherford, 1995, str. 1). Veblen pravi, da je temelj za gospodarski razvoj ustvarjanje proizvodov, ki postajajo vedno boljši in tako ustvarjajo napredek, Commons pa pri reševanju konfliktov s strani institucij poudarja vlogo družine in države ter vlogo podjetij in sindikatov. Mitchell trdi, da so institucije visoko standardizirane socialne navade (Neale, 1987, str. 228–30).

Vendar po mnenju Rutherforda (1995, str. 1) institucionalno analizo najdemo tudi v delih klasičnih ekonomistov, kot sta Adam Smith in John Stuart Mill, pri predstavnikih nemške, angleške in ameriške zgodovinske šole, pri Marxu in drugih marksistih, predstavnikih avstrijske šole, kot so Carl Menger, Friedrich von Weiser in Friedrich Hayek, pri Josephu Schumpetru in predstavnikih neoklasicizma, kot je Alfred Marshall.

Institucije so po Veblenovi definiciji sestavljene iz uveljavljenih navad, ki so skupne določeni družbi. Avstrijska šola navade vidi kot ravnanja, splošno sprejeta z določenim namenom, za neoklasične ekonomiste pa so navade racionalna dejanja, ki se ponavljajo, ker so stroški za njihovo spremembo preveliki ali pa gre pri navadah za ponovitev racionalnih izbir (Hodgson, 1988, str. 125–128). Navade ustvarjamo na dva različna načina: z imitacijo (ki se začne že pri majhnih otrocih in se nadaljuje prek šolanja in kasneje v življenju) ali pa z zavestno odločitvijo. Ko naša dejanja z neprestanim ponavljanjem spremenimo v navade, jih odstranimo z racionalnega področja. Negativen učinek navad pomeni pomanjkanje ustvarjalnega mišljenja v določenih situacijah. Vendar imajo navade lahko tudi izjemno pozitiven učinek, saj z njihovo pomočjo pridobimo praktične in intelektualne veščine (učenje jezika, igranje glasbenega instrumenta, ki je na začetku izjemno težko, z navado pa to postane veščina).

Znotraj ekonomije sta se pri pojasnjevanju razvoja institucij razvili dve temeljni institucionalni tradiciji. Prva je že omenjena ameriška institucionalna tradicija, ki se je pod vplivom Veblena razvila na prelomu iz 19. v 20. stoletje in se je bolj ali manj nespremenjena ohranila do danes, torej do začetka 21. stoletja. Pogosto jo imenujemo **stara institucionalna ekonomika**. Druga tradicija se je razvila veliko pozneje, v drugi polovici 20. stoletja, kot pravi Rutherford (1995, str. 1), jo najdemo v okviru neoklasične avstrijske ekonomske šole in se imenuje **nova institucionalna ekonomika**.

1.1.1 Stara institucionalna ekonomika *(angl. Old Institutional Economics)*

Staro institucionalno ekonomiko sta oblikovala dva teoretsko pomembnejša raziskovalna programa. Prvega je utemeljil Thorstein Veblen, nadaljeval pa Clarence Ayres in temelji na konceptu temeljnega nasprotja med »biznisom« in »industrijo«. Medtem ko »biznis« sestavljajo kapitalisti, katerih cilj je ustvarjanje dobička, »industrija« predstavlja realni sektor gospodarstva, ki ustvarja proizvode in s tem dejanski napredek gospodarstva. Ta program stare institucionalne ekonomike pojasnjuje kako se ustaljeni socialni dogovori in želje pomembnih interesnih skupin upirajo spremembam institucionalnih shem, ki jo povzročajo učinki nove tehnologije. Kot pravi Rutherford (1995, str. 1–2), navedeno onemogoča popolno prilagodljivost institucij družbenemu napredku, kar vpliva na družbeno funkcionalnost/uporabnost institucij. Ideje so velikokrat aplicirane na institucionalno strukturo modernih gospodarstev, ki poudarja politično in ekonomsko moč interesov velikih korporacij.

Drugi večji program znotraj stare institucionalne ekonomike izhaja iz dela Johna R. Commonsa in ga predstavljajo avtorji, kot sta Warren Samuels in Allan Schmid. Ta program se osredotoča na zakon, lastninske pravice in organizacije, na njihov razvoj in vpliv na zakonodajno in ekonomsko moč, ekonomske transakcije in porazdelitev dohodka. Institucije dojema pretežno kot rezultat formalnih in neformalnih procesov razreševanja konfliktov. Uspešnost institucij je odvisna od dejstva, ali poosebljajo nek sporazumni dogovor oziroma rešitev določenega konflikta. Za razliko od Veblenovega programa je omenjeni program bolj »optimističen«, saj razvoj institucij pojasnjuje z razreševanjem konfliktov, ki je lahko pozitiven za razvoj institucij. Tako delovanje dveh različnih družbenih skupin ni vedno nasprotno (kot je to nasprotje med »biznisom« in »industrijo« pri Veblenu).

Stari institucionalizem institucije definira kot vzorce obnašanja, ki odslikavajo nenamerne posledice odnosov med posamezniki z omejeno racionalnostjo – kot spontano posledico medčloveških odnosov, ki ustvarjajo družbeni okvir (Greif, 2006, str. 155). Hkrati zavrača preučevanje razvoja institucij in preučevanja njihovih temeljnih funkcij, določenih s točno določenim namenom.

1.1.2 Nova institucionalna ekonomika *(angl. New Institutional Economics)*

Nova institucionalna ekonomika se je razširila v osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Razlogov je po mnenju Bella (2011, str. 4) več. Prvič, politične in gospodarske institucije so se v tem obdobju razširile in postale bolj kompleksne. Drugič, v politično ekonomski teoriji je v ospredje stopilo vprašanje vloge države. Tretjič, institucionalni dejavniki so bili (po večini razlag v teoriji) tisti, ki so povzročili različne odzive držav na ekonomske izzive v sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja (med njimi sta prevladovali naftna kriza, naraščajoča inflacija in naraščajoča brezposelnost – stagflacija). Četrtič, politike so se od leta 1970 odločale za institucionalno prestrukturiranje, predvsem na področju vloge države in pri veliki reformi javnega sektorja.

Medtem ko se je prva generacija novih institucionalistov osredotočila na vprašanje, kakšen vpliv imajo institucije na politično dogajanje in odločanje, se trenutna literatura osredotoča bolj na razvoj institucij in njihovo odvisnost od preteklih načinov delovanja družbe (Thelen, 2004, str. 23).

Novo institucionalno ekonomiko sestavljajo trije pomembni elementi:

1. Lastninske pravice in obče (anglo-ameriško) pravo, ki nastaja na osnovi odločitev sodišč glede precedenčnih primerov. Te sodbe postanejo osnova za kasnejša sojenja.

2. Procesi javne izbire, ki vključujejo dejavnosti interesnih skupin (ki se oblikujejo zaradi lažjega uresničevanja svojega interesa kot so sindikati, združenje jeklarjev, združenje delodajalcev...) za izboljšanje dohodkovnega položaja. Mancur Olson, ki je to področje raziskoval, je ugotovil, da večje kot je število panog, v kateri delujejo interesne skupine, bolj je gospodarstvo rigidno in neodzivno na spremembe.

3. Teorija posameznika, ki sta jo leta 1976 razvila Michael Jensen in William Meckling ter raziskovalno delo o transakcijskih stroških, izhaja iz dela Ronalda Coasa, ki ga je dopolnil O. Williamson. Jensonova in Mecklingova teorija se ukvarja z lastniškim nadzorom in kapitalsko strukturo podjetja ter teorijo pogodb, ki pravi, da primerjava transakcijskih stroškov v podjetju pomeni dati prednost eni vrsti pogodb pred drugo. Coasov teorem stroškov pa pomeni, da delovanje tržnega mehanizma povzroči določene stroške »uporabe trga«, ki jih mora podjetje upoštevati poleg uporabe produkcijskih stroškov. Williamson je opozoril, da lahko podjetje nenamerno poveča svoje transakcijske stroške zaradi »človeških dejavnikov«, ki v kombinaciji z »okoljskimi dejavniki« lahko povzročijo napačno odločitev posameznika v imenu podjetja (sledijo lahko bolj interesu posameznika, ki zaradi njihovih vplivov ne sprejme najboljše odločitve za podjetje).

(Gold-exchange standard (monetary system), 2012; Mikami, 2011, str. 42–3; Rutherford, 1995, str. 2–3; Sušjan, 2006, str. 282–3).

Na novi institucionalizem sta v veliki meri vplivala tudi teorija iger (temelji na racionalnem posamezniku, ki se odloča med jasnimo določenimi izbirami) in pogled avstrijske šole, ki je razvoj institucij pojasnjeval z »nevidno roko« oziroma spontanim tržnim redom, ki ga ustvarjajo posamezniki s sledenjem svojim interesom (Boettke, 2008; Rutherford, 1995, str. 3). Ali uresničevanje posameznikovih interesov povzroča javne koristi ali škodo, je odvisno od institucionalnih pogojev, v katerih delujejo posamezniki.

Institucionalna ekonomika danes, v 21. stoletju, poudarja, da institucije z razvojem ne postajajo nujno boljše: s časom ne bodo lažje reševale obstoječih problemov. Po mnenju Brousseauja in Glachanta (2008, str. 23) naj bi se namreč razvijale na podlagi konsenza med posameznimi interesnimi skupinami, ki sam po sebi ne prinaša (nujno) boljšega delovanja institucij.

Institucionalni izzivi so namreč izredno dinamični, proces razvoja pa je podvržen pritisku zaradi različnih hitrosti sprememb, ki se dogajajo institucijam pri njihovem razvoju. Vse institucionalne spremembe so posledica človeškega obnašanja, vendar je predvsem neformalne institucije (prepričanja, vzorce obnašanja…) težko spremeniti (Brousseau & Glachant, 2008, str. 23).

Nova institucionalna ekonomika po mnenju Mila (2007, str. 19–20) poudarja dve vrsti institucij, potrebnih za gospodarski razvoj:

1. **Institucije, ki spodbujajo menjavo in trgovino, znižujejo transakcijske stroške in krepijo zaupanje**. To so pogodbe in mehanizmi uveljavljanja pogodb, trgovinska pravila in norme ter navade in prepričanja, ki si delijo skupne vrednote.

2. Institucije**, ki državo spodbujajo k varovanju, ne pa odvzemu premoženja**. Sem spadajo ustava, volilna pravila, zakoni, ki določajo svobodo govora in izobraževalni sistem ter pravne norme.

1.1.3 Razlike med starim in novim institucionalizmom

Stari institucionalizem je po mnenju Rutherforda (1995, str. 4) holističen in zagovarja večplastno obravnavo gospodarstva kot družbenega sistema. Zavzema se za večjo vlogo vlade pri reševanju institucionalnih pomanjkljivosti in napak. Kritike starega institucionalizma navajajo, da je preveč opisen ter ne da dovolj poudarka »ekonomizaciji« (vlogi učinkovitosti) ter da se premalo osredotoča na razvoj institucij in se namesto tega poglablja v kolektivno sprejemanje odločitev.

Novi institucionalizem pa je glede na starega bolj formalističen (postavlja matematične metode pred opisne) in individualističen (v ospredje postavlja posameznika, ki odločitve sprejema racionalno in samostojno), pravi Rutherford (1995, str. 4–5). Tako so na novi

institucionalizem močno vplivali ekonomisti neoklasičnega pristopa. Vse od svoje uveljavitve, po marginalistični revoluciji v zadnjem četrtletju 19. stoletja, je neoklasična ekonomika uspela ohraniti absolutno metodološko prevlado v ekonomski teoriji. Temelji na metodološkem individualizmu, konceptih racionalne izbire, osredotoča se na probleme alokacije redkih virov in njihovo optimizacijo ter poudarja pomen svobodnega delovanja trga (Sušjan, 2006, str. 265–7). Pri sprejemanju odločitev posameznik ni omejen, nanj pa vplivajo institucionalna in socialna pravila. Glavni kriterij nove institucionalne ekonomike je učinkovitost trgov in institucij, ki se oblikujejo spontano, zato se zavzema za čim manjšo vlogo države v gospodarstvu. Slednje »naj deluje spontano in tako najbolj učinkovito«. Kritike novega institucionalizma navajajo, da je celoten družbeni razvoj in razvoj institucij zreduciran le na posameznika, ki se vedno odloča racionalno, institucionalna in socialna pravila ga le rahlo omejujejo, ne pa ključno vplivajo na njegove odločitve. Navedeno povzroča preveč abstraktno in matematično razlago družbenega pojava ali institucionalne spremembe.

Vendar je pri tej delitvi pomembno spoznanje, da omenjene značilnosti obeh institucionalizmov niso strogo ločene, ampak imajo tudi skupne značilnosti formalizma in ne izključujejo popolnoma racionalne teorije izbire (Rutherford, 1995, str. 5). Tudi teoretiki »nevidne roke« (spontanega oblikovanja trgov in institucij) ne morejo zanikati zgodovinskega truda pri namerni vzpostavitvi tržnih institucij, kolektivisti pa ne morejo zanikati, da se institucije lahko (in se) razvijajo spontano.

1.2 RAZVOJ IN SPREMINJANJE INSTITUCIJ

V življenju zaradi zmanjšanja negotovosti v vsakdanjem delovanju sprejemamo formalna in neformalna pravila, ki jih »pooseblјajo« institucije. North (2005, str. 1–2) pravi, da so omejitve vključene v jezik, fizične predmete in prepričanja, ki določajo vzorce človeškega obnašanja. Gospodarska pravila se ukvarjajo z bojem oziroma konkurenco za vire: struktura omejitev določa konkurenco, ki oblikuje »pravila igre« v družbi. Ker imajo različne vrste trgov različne pogoje, pri katerih lahko izločijo konkurenco, bo od strukture uveljavljenih pravil odvisna ekonomska učinkovitost ali stagnacija. Tako bodo lahko jasno določene in razvite lastninske pravice, ki spodbujajo produktivnost, povečale učinkovitost trga. Razvijajoča se struktura političnih in gospodarskih trgov je ključ za pojasnjevanje delovanja trgov. Strukturo po mnenju Neala (1987, str. 230) sestavljajo institucije, ki predstavljajo način, na katerega si ljudje (kot posamezniki ali člani skupin) postavijo pravila za dosego skupnih ciljev. Za razliko od drugih ekonomistov tako institucionalni ekonomisti ekonomsko obnašanje obravnavajo znotraj določenega časovnega in krajevnega okvira.

Institucije so oblikovale pravila igre v družbi oziroma človeško oblikovane omejitve, ki oblikujejo medčloveške odnose, pravi North (1991, str. 97). Sestavljene so iz formalnih (ustava, zakoni, lastninska pravica…) in neformalnih omejitev (sankcije, navade, tradicije…). Predstavljajo normativne vzorce, ki definirajo, kaj je v določeni družbi sprejemljiv, legitimen ali pričakovan način obnašanja. Institucionalni vzorci so odvisni od moralne podpore članov

družbe. Pri odločanju institucije ne predstavljajo le omejitev, ampak tudi sooblikujejo preference in znanje, na podlagi katerih bo sprejeta odločitev (Hodgson, 1988, str. 124). Institucije so po mnenju Bella (2011, str. 1) pomembne zato, ker najučinkovitejši institucionalni dogovori oblikujejo normativni sistem formalnih in neformalnih pravil.

Institucije se tudi spreminjajo, ponavadi se sprememba najbolje odrazi na formalnih institucijah, ki se lahko spremenijo takoj po spremembi določenih družbenih pravil. Vendar obstajajo še neformalne institucije, kot so prepričanja in norme, ki se spreminjajo zelo počasi (Milo, 2007, str. 20). Institucije se po Nealu (1987, str. 250) spremenijo preko svoje reakcije na nove tehnologije, tako kot se je narava korporacij spremenila s prihodom železnic (zaradi visokih stroškov prevoza so se iz korporacij s pretežno javnimi storitvami v 19. stoletju spremenile v zasebne družbe in omejile zadolženost). Z institucionalnimi spremembami se v določenem kontekstu spremenijo obstoječa pravila in ustvarijo nova.

V primeru, da se država odloči uveljaviti formalna pravila druge države, se bosta njihova izvedba in vpliv razlikovala od posledic teh pravil v drugi državi. Značilnosti uveljavljanja pravil med državami so po Milu (2007, str. 20) namreč zelo različne, saj ima vsaka država ali skupnost drugačna neformalna pravila (navade, običaje, vrednote…). Navedeno pomeni, da zgolj »prenos« pravil zahodnih tržnih gospodarstev v države v razvoju ni zadosten pogoj za visoko gospodarsko rast. Vsaka država ima namreč določene zgodovinske prakse, ki so močno ukoreninjene v delovanje določene družbe in povzročijo drugačno uveljavitev enakih pravil v drugem okolju.

Institucije so pogosto močno občutljive na spremembe. V času velikih zgodovinskih obratov (vojn, nemirov) se institucije držav niso temeljno spremenile, v mirnejših časih pa so se po Thelenu (2004, str. 292) znotraj začela pogajanja, ki so skozi čas vodila do velikih institucionalnih sprememb. Omenjeno potrjuje izkušnja obeh svetovnih in hladne vojne: v obdobju prve in druge svetovne vojne ter hladne vojne so se obstoječe institucije le krepile, do glavnih političnih, gospodarskih in institucionalnih sprememb pa je prišlo po koncu teh vojn (nastanek novih držav, tudi Slovenije, ter novih mednarodnih organizacij kot so Združeni narodi in Svetovna trgovinska organizacija). Institucije so tako izredno »odporne« na zunanje šoke (se ne spreminjajo tako hitro): v času kriz ali velikih negotovosti se politični akterji ponavadi izogibajo »eksperimentranju« in se držijo ustaljenih načinov delovanja in vodenja družbe.

Preživetje institucij je močno pogojeno z njihovo prilagoditvijo in možnostjo njihove preobrazbe, s katero bi povezale njim bližnje institucije v času socialnih, političnih in gospodarskih sprememb (Thelen, 2004, str. 293–4). Spremembe lahko sčasoma povzročijo veliko razliko med nameni ustanoviteljev in voditeljev institucije ter dejanskimi posledicami, ki jih določena institucija pod spremenjenimi pogoji prinaša v okolje.

Pomembnost institucij je v moči njihovih akterjev, ki lahko mobilizirajo mednarodne vire, začnejo politične spore in spreminjajo odnose v vladanju. Institucije oblikujejo in omejujejo

politično obnašanje in odločanje. Vplivajo tudi na percepcije in moč političnih in gospodarskih akterjev. Najpomembnejše institucije, ki presegajo nacionalne okvire, so po Bellu (2011, str. 1) Evropska unija (v nadaljevanju EU), Združeni narodi in druge mednarodne institucionalne strukture, ki pomagajo regulirati gospodarske odnose, mednarodno trgovino in okolje (kot je Svetovna trgovinska organizacija). Številne so tudi nedržavne institucije, kot so korporacije in sindikati. Vsak institucionalni okvir ustvarja porazdelitev bogastva in moči, menita Brousseau in Glachant (2008, str. 24). Vključeni interesi tega okvira otežujejo institucionalne spremembe, iz razloga, ker številni »delničarji« težko dosežejo želeno kompenzacijo za spremembe.

Do institucionalnih sprememb je v zgodovini prišlo ne le zaradi želje akterjev po spremembah, temveč tudi zaradi stika med različnimi kulturami: Evropa je s svojim razvojem vplivala na svoje kolonije (tja prinesla nov način vladanja, povečala trgovino kolonij in prinesla proizvode kot so npr. arašidi), kolonije pa so v evropske države prinesle nove surovine, proizvodne tehnike in panoge kot so rudarstvo, pomorstvo in gojenje nekaterih kmetijskih pridelkov (kava, kakav, krompir, paprika…) (Neale, 1987, str. 252).

Z večjimi institucionalnimi spremembami je konec 18. stoletja nastal tudi samoregulativni tržni sistem. Nastanek so spodbudili:
1. takratni sistem lastništva nad zemljo,
2. trgovina in institucije zasebne lastnine, ki so določili, da bodo novi stroji vključeni v tržni sistem in
3. razvoj liberalnih vlad, ki so menile, da more biti vloga države v gospodarstvu omejena (Neale, 1987, str. 251).

Pravila institucij zasebne lastnine so določala, da se stroški določene tržne aktivnosti v nekaterih primerih hitro znižajo z neuporabo delovne sile (ki tako ne dobi plačila, ker ne opravi nobenega dela). Pravila in prepričanja ljudi glede zasebne lastnine so po Nealu (1987, str. 251) v tistem času določala, da se rente in obresti plačajo lastnikom za vire (kapital in zemljo), čeprav niso bili uporabljeni, delavci pa teh institucionalnih pravic niso imeli.

Razvoj institucij (tako tržnega sistema, kot tudi kasnejši razvoj institucij) ni vedno tak kot si ga želijo posamezniki ali družbene skupine, ki povzročijo institucionalne spremembe. Omejitve, ki jih uveljavljajo, imajo namreč po mnenju Northa (2005, str. 2) tudi same negotove posledice, ki nastanejo zaradi nepopolnega razumevanja okolja in nepopolne narave formalnih pravil in neformalnih mehanizmov, ki te omejitve uveljavljajo. Negotovost poslovanja in urejanja odnosov z obstoječo strukturo pravil tako ni odpravljena, ampak le manjša.

Institucije v določeni družbi oblikujejo splošno sprejeta prepričanja. Prevladujoča so prav prepričanja političnih in gospodarskih krogov, ki imajo moč oblikovanja politik. Z njimi oblikujejo končno strukturo institucij, postavljajo stroge omejitve pri možnih izbirah odločevalcev, ko skušajo spremeniti institucije za izboljšanje svojega gospodarskega ali

političnega položaja. Spremembe institucij so stalno prisotne, saj skušajo podjetniki politike spremeniti za izboljšanje svojega konkurenčnega položaja (North, 2005, str. 2–3). Odločevalci skušajo institucije spremeniti namenoma, na osnovi svojega razumevanja okolja. Ker je bilo njihovo razumevanje okolja v zgodovini večkrat nepopolno, so bile posledice njihovih ukrepov v neskladju z njihovim namenom izboljšanja gospodarske situacije. Tako imamo v zgodovini in še danes (v 21. stoletju) daljša obdobja gospodarskih upadov ali stagnacije, ko se institucije niso znale prilagoditi izzivom časa.

S spremembami institucij se ne spremenijo le institucije same, ampak tudi gospodarsko okolje, v katerih delujejo podjetniki in odločevalci. V zgodovini so dejansko realnost spremenjenega okolja in potrebne reforme odločevalci večkrat spregledali in se odločali na podlagi svoje ideologije, česar racionalna teorija ne pojasnjuje, pravi North (2005, str. 4–7). Nepravilne odločitve so sprejeli zaradi narave človeškega učenja, odnosa med posameznikovim učenjem in vrednostnim sistemom ter nepričakovanih posledic odločitev drugih odločevalcev na družbeno in gospodarsko okolje, kar je velikokrat pomenilo neustrezno prilagoditev institucij danim razmeram. Zaradi napačnega razumevanja realnosti in neustreznega razvoja institucij je v preteklosti mnogokrat prišlo do socialnega nereda (v obliki revolucij, stavk, uporov).

Čigave želje štejejo in kako se bodo udejanjile v človeškem okolju, je po mnenju Northa (2005, str. 6) odvisno od institucionalne strukture, ki je kombinacija formalnih pravil, neformalnih omejitev in mehanizmov za njihovo uvajanje. Tako skupina pravil in omejitev, ki jih podedujemo iz preteklosti, oblikujejo našo sedanjost in vplivajo na prihodnost. Institucije se tako večkrat spontano spreminjajo, s tem ko politični in ekonomski odločevalci odkrivajo nove priložnosti in reagirajo na nove grožnje.

Z institucijami in njihovim razvojem bodo odločevalci skušali vzpostaviti in vzdrževati socialni red, ki bo manjšal negotovost, tako za njih (pri vodenju gospodarstva), kot za državljane (North, 2005, str. 7).

1.3 POMEN INSTITUCIJ ZA GOSPODARSKI RAZVOJ

Institucije oblikujejo gospodarsko okolje, v katerem delujejo podjetja, banke in posamezniki. Gospodarsko okolje omogoča spodbude podjetjem in posameznikom znotraj določenega gospodarstva in znotraj določenega pravnega okvira (North, 1991, str. 97). Prav tako na poslovanje po Hodgsonu (1998, str. 130) vplivajo neformalni običaji in pravila, ki se razlikujejo od države do države in se jih morajo poslovneži, če želijo poslovati v drugi državi, naučiti. Institucije so za gospodarski razvoj ključne, ker koordinirajo odločitve, spodbujajo učenje in inovacije in razporejajo dohodek v družbi, kar vpliva na socialno (ne)povezanost (Chang, 1998, str. 3).

S pomočjo institucij se informacije predelajo, ustvarjajo in razširjajo v družbo. S tem posameznikom pomagajo oceniti dejanja drugega posameznika in vplivajo na njegovo bodoče

ravnanje (Hodgson, 1988, str. 132–3). Z njihovo pomočjo je v zapletenem svetu z veliko negotovostjo in »poplavo« informacij možno ustaljeno in predvidljivo obnašanje. Informacije, ki jih ustvarijo institucije, niso subjektivne, ampak socialne narave, saj jih sprejema skupina posameznikov.

Na institucije, ki oblikujejo gospodarsko okolje za razvoj, pomembno vpliva struktura družbe kot so razmerja med družbenimi razredi (Bell, 2011, str. 3). Družbeni razredi s svojim vplivom sooblikujejo končne odločitve institucij in s tem okolje, v katerem živijo. Kolikšen je vpliv posameznega družbenega razreda, je odvisno od nacionalnih institucij, narave organizacije sindikatov, dinamike konkurence ter mednarodnih pritiskov na nacionalne politike.

Institucije uveljavljjajo navade, ki se spreminjajo z zavestnimi odločitvami posameznikov in skupin v družbi z »rušitvijo« določenih uveljavljenih vzorcev obnašanja. S tem se lahko spremeni gospodarska infrastruktura, njeno spremembo pa povzročajo predvsem novi načini vodenja in inovacij. Vendar Hodgson (1988, str. 139–140) opozarja, da sprememba gospodarske strukture ne pomeni nujno spremembe na bolje, ampak lahko prinese tudi krizo, če novosti trčijo ob tradicionalno uveljavljenje navade.

Institucije so tudi tiste, ki so vplivale na nastanek različnih vrst kapitalizma po svetu. Japonski kapitalizem ni enak kapitalizmu v Združenih državah Amerike (ZDA) in kontinentalne Evrope. Institucije po Bellu (2011, str. 10) sooblikujejo temeljne dejavnike, po katerih se ti »kapitalizmi« razlikujejo: na vzorce korporativnega vladanja, odnose med industrijo in finančnim sektorjem, naravo odnosa med delavci in delodajalci in na vlogo države v gospodarstvu. Kapitalistične države se med seboj močno razlikujejo tudi po svoji sposobnosti gospodarske rasti, inovacij in kako dobro lahko prerazdelijo koristi gospodarske rasti, posebej na področjih zaposlenosti in enakosti.

Tudi podjetje je institucija, in sicer socialna institucija, neodvisna od nadzora delničarjev, ki večinoma zagotavlja lastne kapitalske vire, vodijo pa ga managerji. Managerska birokracija je po Galbraithu (1967, str. 366) celovit socialno-psihološki sistem z lastnimi motivi in preferencami. Podjetja z oglaševanjem po mnenju avtorja (1967, str. 400) ustvarjajo povpraševanje in »potrebo« potrošnikov, ki prej ni obstajala. Multinacionalne korporacije so le nadaljevanje tega sistema moči na mednarodni ravni: njihov cilj je preživetje na dolgi rok in visoki dobički.

Na gospodarsko spremembo na ravni družbe in podjetij vplivajo organizacijske strukture, navade in rutine (Hodgson, 1988, str. 142). Prek navad posameznika, ki je zaposlen v določenem podjetju in je del socialne kulture, se širijo informacije, neoprijemljivo znanje in veščine, ki ustvarjajo razvoj.

Odnos med državo in podjetjem je bil v preteklosti pogosto nestabilen, oziroma igra ničelne vsote: ali je imela od določene situacije korist država na račun podjetja ali pa obratno, pravi

Galbraith (1967, str. 366–370). Če je bila korporacija močna, je postala neodvisna od javnih omejitev. Za povečanje lastnih prihodkov je uporabila tudi svojo javno moč in zasledovala svoje interese, četudi na račun družbe. Če pa je bila močnejša država, je lahko omejila moč (in s tem dobičke) korporacij in podjetij ter jih poslušala socializirati. Strah pred temi neravnotežji med državo in podjetjem se je pojavil v tridesetih letih prejšnjega stoletja, po veliki gospodarski krizi, ko se je okrepila moč sindikatov in povečala vloga države kot regulatorja v gospodarstvu.

»Dobre institucije« sledijo razvoju države in ustvarjajo prave spodbude za povečevanje produktivnih aktivnosti, kot so naložbe v stroje in razvoj novih proizvodnih tehnik. Na eni strani ustvarjajo regulacijski okvir, ki vključuje boljše politične izbire, na drugi pa zmanjšujejo transakcijske stroške in izboljšujejo učinkovitost (na primer z neodvisnostjo centralne banke, obstojem in oblikovanjem mednarodnih trgovinskih sporazumov ter delovno in finančno zakonodajo), meni Mednarodni denarni sklad (2003, str. 97). »Slabe« institucije pa po Bashirju (2002, str. 75) ustvarjajo formalna pravila, ki uresničujejo in ščitijo interese političnih in gospodarskih elit.

Dobre institucije posameznike spodbujajo k vključitvi v produktivne dejavnosti z določenimi spodbudami in zagotavljanjem stabilne strukture medčloveških odnosov, ki zmanjšujejo negotovost. Po Milu (2007, str. 19) obstajata dve vrsti učinkovitosti: vsebinska učinkovitost, ki pomeni, da pravilo spodbuja učinkovito alokacijo virov in proceduralna učinkovitost, ki pomeni, da je pravilo oblikovano na način, ki zmanjšuje stroške in izboljšuje učinkovito uporabo sistema pravil.

Razvite države imajo tako učinkovite institucije, manj razvite države pa neučinkovite, trdi Milo (2007, str. 19). Uspešne so tiste, ki so sposobne uveljavljati pogodbe in kaznovati njihove kršitve – spodbujati proizvodnjo in trgovino bolj kot razlastitev in redistribucijo v korist nekaterih. Vendar so institucionalni okviri v državah v razvoju bistveno bolj naklonjeni redistribuciji v korist vodilnim slojem družbe kot proizvodnji, kar ustvarja monopole namesto konkurence in omejuje, ne pa razširja priložnosti. Distribucija virov v družbi je po Acemoglu et al. (2005, str. 394) izredno konfliktna in politična odločitev. To vodi do problematičnosti sprejemanja odločitev, pomembnih za družbo, saj skupine z politično močjo porazdeljujejo vire v skladu z lastnimi interesi.

Tudi naravne prednosti določenih držav, kot je bogastvo z viri (ali dobra strateška lokacija ali bližina morja oziroma druge naravne prednosti), je za rast države pomembna le, če je učinkovito uporabljena s strani institucij (Milo, 2007, str. 20). Temeljni vzroki za rast so še vedno v institucijah, ki se med državami zelo razlikujejo, ne glede na materialne pogoje pod katerimi se določena družba razvija.

Institucije predstavljajo pomemben dejavnik dolgoročnega gospodarskega razvoja, poudarjajo Acemoglu et al. (2005, str. 389–90). Ekonomske institucije ne določajo zgolj potenciala gospodarske rasti določenega gospodarstva, temveč tudi razdelitev ekonomskih pridobitev,

vključeno z razdelitvijo virov v prihodnosti. Razvoj institucij, oblikovan s strani članov družbe, je bil po Northu (1991, str. 97) usmerjen k ustvarjanju reda v zameno za zmanjševanje negotovosti. Institucije določajo transakcijske in produkcijske stroške, z njimi pa dobičkonosnost in možnost vključenosti državljanov v gospodarsko aktivnost. Z oblikovanjem motivacijske strukture gospodarstva usmerjajo gospodarski razvoj h gospodarski rasti, stagnaciji ali upadu.

V gospodarstvih s šibkimi formalnimi institucijami je veliko število majhnih in neproduktivnih podjetij. Vlagatelji se v teh gospodarstvih zaradi velike negotovosti izogibajo naložbam, ker jih ne varujejo močne formalne institucije (Lindner in Holger, 2011, str. 19–26). Redke naložbe so namenjene le velikim visokoproduktivnim podjetjem, pozitivni učinki naložb na druga manjša podjetja (»spill-over« učinki) pa so izredno majhni. Gospodarstvo tako ni sposobno dolgoročne rasti in se razvija precej drugače od gospodarstev z močnimi formalnimi institucijami, ki stalno rastejo.

Na višji ravni gospodarskega razvoja, ki je zaradi močnih formalnih institucij trajnosten, je zelo malo nizkoproduktivnih podjetij. Z dobrimi formalnimi institucijami bi po Linderju in Holgerju (2011, str. 26) manj razvite države dosegle višjo gospodarsko rast.

Učinkovite in jasno definirane lastninske pravice, ki jih zagotavljajo institucije, so bistven predpogoj za gospodarsko rast. Pomembnost lastninskih pravic po Bashirju (2002, str. 75) izvira iz dejstva, da vplivajo in spreminjajo razdelitev dohodka. Ekonomisti se strinjajo, da so tržne transakcije bolj učinkovite, ko so lastninske pravice uzakonjene. Najprej bo pripis lastništva določenemu premoženju in določanje strank, ki bodo nosile stroške in koristi, krepil tržne sile. Zaseben nadzor nad premoženjem in sposobnost varovanja koristi bosta ustvarila pobude za naložbe in proizvodnjo. Prav tako bo uveljavljanje pogodbenih dogovorov gospodarskim subjektom omogočilo pobude za učinkovito porabo virov. Ko so lastninske pravice nejasno določene, postane uveljavitev pogodb toliko težja, prevare in korupcija pa nekaznovane. Kot pravi Ray (1998, str. 227), trgi ne morejo delovati brez podlage v socialni pogodbi in jasno določenega nadzornega mehanizma za tržne aktivnosti ni.

Institucije igrajo ključno vlogo pri ustvarjanju gospodarskega okolja – ne le, da oblikujejo pravila, ki se jih morajo držati podjetja in drugi gospodarski subjekti, ampak tudi ključno vplivajo na gospodarski razvoj družbe. Za uspešen razvoj morajo biti sposobne uveljavljati pogodbe in kaznovati njihove kršitve in s tem spodbujati proizvodnjo in trgovino bolj kot razlastitev in redistribucijo v korist nekaterih. Velik del razlike v hitrem gospodarskem razvoju razvitih držav in počasnem razvoju najmanj razvitih držav lahko tako pojasni prav kvaliteta institucij.

1.4 INSTITUCIJE, KI OMOGOČAJO DELOVANJE TRGA

Trg je skupina socialnih institucij, ki postavljajo okvir za blagovno menjavo: slednja je zaradi tržnih institucij lažja in hitrejša. Menjava po Hodgsonu (1988, str. 174) vključuje pogodbeni

dogovor in menjavo lastninskih pravic, trg pa sestavljajo mehanizmi, ki oblikujejo, organizirajo in legalizirajo aktivnosti menjave. Tako so trgi v svojem bistvu organizirana in institucionalizirana menjava.

V preteklosti so imele male skupnosti nizke ravni specializacije, trgovina pa je bila omejena na neposredno menjavo med posamezniki, ki so poznali drug drugega in so bili v sorodu oziroma imeli skupne etnične, verske ali druge vezi. Sčasoma se je trgovina skupaj z naraščanjem prebivalstva, urbanizacijo in migracijami povečevala. Trgovati so začeli ljudje, ki so bili geografsko zelo oddaljeni, če se je ponudila priložnost za posel (Shirley, 2003, str. 4–5). Trgovci in vlagatelji zdaj iščejo čedalje več informacij o svojih trgovskih partnerjih ter boljšo uveljavitev dogovorov in pogodb pri poslovanju z neznanim partnerjem. Delno se stranke pri sklenitvi pogodbe z neznancem lahko zanesejo predvsem na norme in omrežja.

Vendar danes uveljavitev pogodb in zaščita lastninskih pravic nista dovolj, ko državi primanjkuje človeškega kapitala in denarja za naložbe, kot se to dogaja v manj razvitih državah. To onemogoča specializacijo, le s slednjo pa se lahko po Shirleyju (2003, str. 6–7) razvije znanje na določenem področju. Za integracijo znanja pa so potrebne bolj zapletene institucije: znanstvena pravila, profesionalna omrežja in univerze.

Trg je precej »nezahtevna« institucija z jasnimi pravili igre: kmet bo pridelano mleko lahko prodal po določeni tržni ceni (glede na ponudbo in povpraševanje) ne glede na stroške pridelave mleka, kar mu zagotavlja določeno predvidljivost. Vendar mora dolgoročno vsak proizvajalec (avtomobilov, hrane ali drugih izdelkov) predvideti zahteve trga in njegov prihodnji razvoj. Za načrtovanje pa posamezen ponudnik po Galbraithu (1967, str. 76–77) potrebuje veliko količino informacij: za organizacijo zaposlenih, nakup materiala in drugih stvari, potrebnih za pripravo proizvodnje.

Trgi obstajajo, ker znižujejo transakcijske stroške, ki bi jih precej zvišala netržna menjava. Gre za stroške odkrivanja, kakšna je prava vrednost izdelka, stroške pogajanj in doseganja dogovora, podpisa pogodbe ter druge stroške. Trgi javno »objavljajo« cene proizvodov, storitev in pomembne informacije, ki kupcem in prodajalcem olajšajo sklenitev pogodbe. Zagotavljajo tudi izvršitev pogodb oziroma v nasprotnem primeru sankcije za neizvršitelja, kar da poslu določeno gotovost (Hodgson, 1988, str. 179–199). Pogodbe so sklenjene, ker zmanjšujejo negotovost glede bodočega gibanja cen in gospodarskega okolja. Zato tržni subjekti sklepajo plačne pogodbe, dolžniške pogodbe, ponudbene pogodbe in trgovinske sporazume.

Trgi imajo tako kot druge socialne institucije pomembno vlogo pri prenašanju informacij in oblikovanju preferenc, pričakovanj in dejanj posameznikov, meni Hodgson (1988, str. 179). S tržnimi pravili je posameznik pri svojem obnašanju velikokrat »prisiljen« reagirati na določen način.

Nepopolnosti trgov (kot so monopol in pomanjkanje informacij) imajo pomemben vpliv na alokacijo virov, podjetniške spodbude in rast. Trg koordinira gospodarske dejavnosti in zagotavlja ekonomije obsega. Ko bodo imeli posamezniki zagotovljene lastninske pravice in bo obstajala enakost priložnosti, se bodo začele oblikovati podjetniške in gospodarske pobude, ki bodo ustvarile in izboljšale trge (Acemoglu et al. 2005, str. 398–9). Različni sistemi lastninskih pravic in političnih institucij tako vplivajo na gospodarski razvoj države in pojasnjujejo razlike v trgih in gospodarstvih držav.

Pod posebnim pritiskom so tiste tržne institucije, ki pomagajo regulirati in vzpostaviti dogovor glede cen in zbirajo informacije o proizvodih, cenah, količinah, potencialnih kupcih in potencialnih prodajalcih. Mednarodnim trgom po Hodgsonu (1988, str. 174) ne vlada cenovni mehanizem, ampak skupina administrativnih pravil in postopkov, ki določajo pogoje menjave.

Tržne institucije imajo pomembno vlogo pri ustvarjanju norm. Kljub spremembam cen, ki vplivajo na tržno menjavo, je slednja pogosto določena s tržnimi normami, ki jih posamezniki vključijo v svoje pogodbe (Hodgson, 1988, str. 185–192). Trg posameznim gospodarskim subjektom ne more nuditi vseh informacij, pomembnih za njihovo odločanje. Pogosto pa določene informacije zaradi ohranitve določenih norm (kot je preprečitev poplave informacij na borzah) zamolči. S pomočjo norm lahko posamezniki lažje razvijejo prihodnja pričakovanja glede obnašanja ostalih subjektov na trgu.

Brez institucij, ki ustvarjajo trg, ta ne bi obstajal, oziroma bi deloval v zelo omejenem obsegu. Vendar dolgoročni gospodarski razvoj zahteva več kot le zagon naložb in podjetništva. Zahteva štiri druge vrste institucij za ohranitev rasti, obrambo pred gospodarskimi šoki in družbeni dogovor o bremenu, ki ga bodo ljudje čutili v primeru šokov. Te štiri vrste institucij po Hodgsonu (1988, str. 176) ter Rodriku in Subramanianu (2003, str. 32) delimo na:

1. **tržno-regulatorne institucije**, ki se ukvarjajo z eksternalijami, ekonomijami obsega in nepopolnimi informacijami (kot so regulatorne agencije v telekomunikacijskem sektorju, transportu in finančnih storitvah);

2. **stabilizacijske institucije**, ki zagotavljajo nizko inflacijo, minimizirajo makroekonomska nihanja in zmanjšujejo možnosti finančne krize (kot so centralne banke, režimi deviznih tečajev in fiskalna pravila);

3. **institucije, ki dajejo legitimnost in zagotavljajo socialno zaščito in varnost**, redistribucijo in nadzorujejo konflikt (kot so pokojninski sistemi, nadomestila v primeru brezposelnosti in drugi socialni skladi);

4. **institucije, ki zagotavljajo pravne sankcije** v primeru nespoštovanja pogodb in lastninskih pravic in s tem varujejo lastninske pravice in zagotavljajo uresničitev pogodb.

Celoten pravni sistem sestavljajo medsebojno povezane formalne institucije s tremi temeljnimi funkcijami: določajo pravila in standarde pri delovanju družbe (z zakoni), uveljavljajo zakone in razrešujejo konflikte znotraj družbe (Aldashev, 2009, str. 1–5). Institucije prek tega močno vplivajo na gospodarsko rast in razvoj države: v državah s trgom dela, ki je bolj naklonjen delodajalcem, proizvodnja raste hitreje kot v državah s trgom dela, ki temelji na zaščiti delavcev.

Pravne institucije nastanejo na podlagi zgodovine, socialnih in kulturnih značilnosti države ter politike (vpliva političnih in gospodarskih elit na preostalo družbo) (Aldashev, 2009, str. 8–12). Določajo »zmagovalce« in »poražence« gospodarskih reform, saj omejujejo lastninske pravice in dostop do virov ter ohranjajo določene privilegije oziroma dohodke vladajočih političnih in gospodarskih elit.

Optimalni institucionalni dogovori za dosego želenih rezultatov ne obstajajo, ker so ti močno odvisni od specifičnih okoliščin države, kot so njena zgodovina, geografska lokacija, politična ekonomija in druge notranje lastnosti (Rodrik & Subramanian, 2003, str. 33). Našteto pojasnjuje, zakaj velikemu številu držav v razvoju kljub vzpostavitvi demokratičnih institucij ni uspelo vzpostaviti transparentnega sistema političnega in gospodarskega odločanja. S takimi raznolikostmi med državami se pojasnijo večje institucionalne razlike pri vlogi javnega sektorja, naravi pravnega sistema, korporativnega vladanja, finančnih trgov, trgov dela, socialne varnosti in drugimi razlikami med državami.

Trg je skupina socialnih institucij, ki postavljajo okvir za blagovno menjavo: menjava je zaradi tržnih institucij lažja in hitrejša. Za ohranitev rasti in obrambo pred gospodarskimi šoki trg potrebuje tržno-regulatorne, stabilizacijske institucije, institucije, ki zagotavljajo legitimnost in socialno varnost ter institucije, ki zagotavljajo pravne sankcije v primeru nespoštovanja pogodb. Vendar so naštete potreben, ne pa edini predpogoj za dobro delovanje trga: zanj se morajo prilagoditi tudi specifičnostim določene države, kot je narava pravnega sistema, trga dela ter drugim značilnostim države.

1.5 OBLIKOVANJE DOBRIH INSTITUCIJ

Institucionalne rešitve, primerne za določeno okolje, so lahko neprimerne za drugo okolje, kjer za določene rešitve ni podpornih norm in institucij. Institucije torej predstavljajo kolektivno izbiro znotraj družbe. Politična demokracija je institucija, ki družbam pomaga odločati, katere institucije želijo imeti. Medtem ko stopnje demokracije običajno ne pojasnjujejo, katere države rastejo hitreje ali počasneje v določenem obdobju, pojasnjujejo dolgoročno raven dohodka, menita Rodrik and Subramanian (2003, str. 33). Rast se lahko doseže prek različnih institucionalnih dogovorov, vendar lahko država trajnostno rast z višjimi standardi življenja lažje doseže z demokracijo.

Demokratične institucije, kot so večstrankarski sistem, tekmovalne volitve in svoboda medijev, so podlaga za vladavino prava, ker zagotavljajo, da imajo zakoni v političnih

strankah, političnih kandidatih in medijih svoje »branitelje« (Pei, 1999). Še bolj pomembno pa je, da konkurenčna narava demokracije zagotavlja, da nobena posamezna ali politična sila ne pridobi toliko politične moči, da bi bila nad zakonom in s tem ogrožala vladavino prava. Slednja je tako neločljiv del demokracije.

Vendar lahko demokratične institucije tudi ošibijo vladavino prava. Volilni sistem lahko po Peiu (1999) ustvari politično večino, ki s svojimi odločitvami sprejema nove zakone, omejujejo pa pravice manjšin. Lahko omejijo tudi pristojnosti sodišč in drugih pravnih institucij, katerih obstoj in pristojnosti so odvisni od političnih odločitev.

Dobre institucije se ustvarijo z eksperimentiranjem, pripravljenostjo sprememb od že uveljavljenih načinov delovanja in opažanjem lokalnih pogojev in problemov (Milo, 2007, str. 22). Če ne bi bile pozorne na lokalne posebnosti in potrebne institucionalne inovacije, bi se težko prilagajale spremenjenemu okolju in spremembam družbe.

Za gradnjo dobrih institucij ni nujen zgolj »prevzem« tržnih institucij, ampak jih je potrebno oblikovati in izvajati tudi z ustrezno ekonomsko politiko. Celo najboljše ne bodo avtomatsko sledile dobri politiki, pravi Milo (2007, str. 22). V državah s pomanjkanjem institucionalnega kapitala bo politika neuspešna pri učinkoviti uporabi obstoječega socialnega in finančnega kapitala. Zato je nujen dvojen pristop: dobre institucije se morajo razvijati v pravilno smer z ustrezno ekonomsko politiko. Razvoj institucij se mora ves čas odzivati in prilagajati spremembam v okolju, tudi v času, ko bi bilo vladajočim politikom in gospodarstvenikom lažje voditi enake institucije in politiko, da bi se obdržali na položaju.

Večina držav tudi v 21. stoletju ni bilo sposobnih ustvariti močnih institucij, ki bi spodbujale trgovino in varovale lastninske pravice. Zato se morajo posamezniki v teh državah pri poslih zateči k drugim načinom, da si zagotovijo varnost izpolnitve poslovnega odgovora: posle sklepajo le s sorodniki ali ljudmi iz svoje okolice, ki jih poznajo ter jim zaupajo ob enem pa manj trgujejo z neznanimi ljudmi (Shirley, 2003, str. 3). Država je s svojimi institucijami v teh primerih prešibka, da bi preprečila zlorabo lastnine s strani posameznikov ali pa tako močna, da sama ogroža lastninske pravice. V vsakem primeru se podjetniki soočajo z velikim tveganjem, da ne bodo prejeli donosa od svoje naložbe v znanje, sposobnosti ali kapital, zato raje ne investirajo. Tako je produktivnost v teh državah nizka, gospodarstvo pa stagnira.

Države imajo šibke institucije tudi zaradi svoje zgodovine: na norme lahko vpliva tudi kolonialna dediščina iz 16. stoletja (kot kaže primer držav Latinske Amerike) (Shirley, 2003, str. 22). Ko je ekonomska povezanost nizka in lokalna visoka, neformalne norme določajo podjetniško obnašanje. Podjetniki iščejo predvsem učinkovite naložbene priložnosti in ne želijo tvegati preveč. Višja raven ekonomske povezanosti pa prek formalnih institucij zagotavlja enaka pravila za vse podjetnike, zato se njihovo poslovanje in naložbe povečujejo (Lindner & Holger, 2011). Vzpostavi se trgovanje in poslovanje na velikih razdaljah, ki temelji na medsebojnih koristih in prenosu znanja. Če pa so formalne institucije šibke, gospodarstvo stagnira na določeni ravni dohodka.

Strategija za rast in razvoj dobrih institucij mora vsebovati: **analizo, ki bo določila največje omejitve za gospodarsko rast v določenem okolju**, **ustvarjalno in domiselno politiko**, ki bi se na pravilen način lotila soočenja z omejitvami in **politični dogovor**, ki bi moral biti institucionaliziran in bi moral poskrbeti, da bi gospodarstvo ostalo dinamično in rast trajna. Strategija gospodarske rasti si mora za cilj postaviti trajnostno rast, vendar mora vedeti, da se sredstva (oziroma dejavniki) za dosego gospodarske rasti s spreminjajočim se okoljem spreminjajo (Milo, 2007, str. 23). Za gospodarsko rast je bolje, da se politični odločevalec z omejitvami rasti spopade tako, da bodo dajale čim večji donos, kot da se v primeru teh omejitev odloči, da maloštevilni politični in administrativni kapital usmeri v velike institucionalne reforme. Vendar je za trajnostno gospodarsko rast sčasoma potrebna institucionalna reforma, ki je veliko lažja za gospodarstva v razvoju, saj se stroški institucionalnih sprememb porazdelijo skozi daljše časovno obdobje.

World Bank (2011) določa šest dejavnikov, po katerih meri kvaliteto institucij:

1. **Participacija in odgovornost**: dobre institucije morajo državljane v čim širšem obsegu vključiti v sodelovanje pri odločitvah in izboru njihove vlade. Državljanom morajo zagotavljati svobodo govora, združevanja in svobodo medijev.

2. **Politična stabilnost in odsotnost nasilja**: čim manjše možnosti, da bo vlada vržena z oblasti na neustaven ali nasilen način, kar vključuje tudi odsotnost politično motiviranega nasilja in odsotnost terorizma.

3. **Učinkovitost vlade**: kakovost javnih storitev, kakovost vladnih služb in stopnja neodvisnosti vlade od političnih pritiskov. Pri tem kazalcu je pomembna tudi kakovost oblikovanja in uresničevanja politik ter kredibilnost vladnih zavez k ustreznim politikam.

4. **Kakovost regulative (pravil)**: sposobnost vlade pri oblikovanju in implementaciji ustreznih politik in regulacije, ki spodbuja razvoj zasebnega sektorja. Regulacija mora biti dovolj jasna, da onemogoča goljufanje in oblikovanje monopolov ter spodbuja poslovanje, trgovino in konkurenco. To med drugim vključuje nadzor nad cenami, bančnim sistemom in tujimi investicijami.

5. **Vladavina prava**: koliko posamezniki zaupajo in se prilagajajo pravilom družbe, kakovost uveljavitve pogodb, lastninske pravice, policija, hitrost pravnih sodb (sodišč) in verjetnost kriminala in nasilja.

6. **Nadzor nad korupcijo**: koliko javne moči se izrablja za zasebno korist: tukaj gre za vse vrste korupcije pa tudi za »ugrabitev« države s strani elit in zasebnih interesov.

V državah, kjer ni dovolj institucionalnih predpogojev, se dobre institucije težko razvijejo. Ker so slednje ključne determinante razvoja, ni mogoče ocenjevati tradicionalnih politik

(fiskalne, monetarne politike, menjalnih tečajev in strukturnih reform) le prek opazovanja njihovih nameravanih učinkov. Pogojevanje kreditiranja s strani Svetovne banke in Mednarodnega denarnega sklada (v nadaljevanju MDS) je zato pogosto neučinkovito. Če so institucionalne spremembe počasne, se morajo temu prilagoditi tudi strukturni programi. Prilagoditev, ki bi trajnostno izboljšala razvojno izhodišče, se ne more zgoditi v treh do petih letih, kolikor ponavadi trajajo taki programi (Rodrik & Subramanian, 2003, str. 34).

Svetovna banka in Mednarodni denarni sklad (MDS) sta z leti svoje kreditiranje držav pogojevala s točno določenimi politikami in gospodarskimi rezultati držav. Vendar so v državah, ki niso imele institucionalnih predpogojev, pogojevanja imela manj možnosti za uspeh. Temelj pogojevanja pomoči mora biti zato gradnja pravih institucionalnih predpogojev, ki lahko zagotovijo dobro delovanje državnih institucij (Rodrik & Subramanian, 2003, str. 34). Dojemanje politične in gospodarske klime neke države mora biti po International Monetary Fund (2003, str. 97) ključni del institucionalnih ukrepov, ki oblikujejo pogoje za naložbe in gospodarsko rast.

Spremembe institucij so ponavadi posledica dolgega in »bolečega« procesa konkurence in prilagajanja, institucionalne spremembe pa so trajnostne le, če se spremenijo tudi vrednostni sistemi in norme. Vladajoče elite ponavadi želijo doseči le navidezne spremembe institucij, s katerimi bi obdržale svoje privilegije. Tako se upirajo večjim političnim spremembam, spremembam ustave, norm in vrednostnih sistemov (Shirley, 2003, str. 33–4). V državah, kjer so institucije šibke (predvsem v manj razvitih državah, pa tudi v državah v razvoju), slednje nimajo nadzora nad zakonitostjo sprejetih odločitev oblasti, prav tako pa ne izvajajo kazni v primeru kršitve zakonov. Ustvarjajo agencije brez ustreznega osebja, proračuna in mandata, ki omogočajo privatizacijo državnih podjetij brez konkurence in niso zmožne sposobnega korporativnega vladanja. Analiza Svetovne banke o preteklih projektih je ugotovila, da finančna pomoč državi, ki nima močnega domačega vodstva in politične podpore, ni uspešna pri prestrukturiranju gospodarstva. Institucije so namreč tiste, ki oblikujejo gospodarski okvir za poslovanje.

Dobre institucije so tiste, ki se ves čas odzivajo in prilagajajo spremembam v okolju, tudi v času, ko bi bilo vladajočim politikom in gospodarstvenikom lažje voditi enake institucije in politiko, da bi se obdržali na položaju. Dobre institucije morajo biti politično stabilne, odgovorne in državljane vključevati v odločanje, zagotavljati morajo učinkovito vlado in vzpostaviti jasna pravila poslovanja, ki spodbujajo konkurenco. Prav tako morajo vzpostaviti pravno državo: kaznovati nespoštovanje pravil in zagotoviti pravno enakost posameznikov ne glede na družbeni položaj.

2 VLOGA DRŽAVNIH INSTITUCIJ PRI OBLIKOVANJU EKONOMSKIH POLITIK

V tem delu magistrske naloge bom obravnavala vlogo institucij pri oblikovanju ekonomskih politik in pri gospodarskem razvoju držav. Kot uvod v poglavje bom analizirala spreminjanje

državnih institucij v času in gospodarski razvoj kot proces. Slednje bom podkrepila z analizo spreminjanja (cikličnosti) vloge države pri gospodarskem razvoju od druge svetovne vojne dalje: glede na večje svetovne dogodke, ki so vplivali na mednarodno okolje in zgodovinske izkušnje posameznih držav.

Institucije v veliki meri določajo potek in razvoj gospodarstva (Sušjan, 2006, str. 191). Kompleksen institucionaliziran družbeni sistem, ki oblikuje ekonomske politike držav, se po Sušjanu (2006, str. 306) v času spreminja in je odvisen od celotne verige dogajanj v preteklosti. Na spremembe institucij skozi čas ne vpliva zgolj sestava in način dela temeljnih institucij, ampak tudi vpliv neformalnih institucij, kot so kultura in poslovne navade. Pri tem morajo nacionalne institucije izbirati med določenimi možnostmi rešitev za gospodarstvo (in druga državna področja), ki so prav tako močno odvisne od neformalnih institucij (Voight, 2007, str. 20–1). Velike države po mnenju Stiglitza (2000, str. 65) razvijejo svojo lastno »kulturo«, ki znanje in proizvodnjo združi na način, da omogoči čim večji gospodarski napredek.

Močan vpliv nacionalnih institucij na gospodarski razvoj kaže zgodovinska izkušnja nekaterih zahodnih držav. Anglija in Nizozemska sta od poznega srednjega veka dalje z reformami vzpostavili institucionalno strukturo, ki je olajševala menjavo blaga s tem, ko je poskrbela za varnost transportnih poti, zaščito zasebne lastnine, ter urejeno sodstvo, ki je skrbelo za razrešitev različnih sporov. Uveljavitev teh reform je bila mogoča zaradi šibkega položaja monarhov v teh državah, posledica reform pa so bili veliki prihranki v transakcijskih stroških in velika gospodarska uspešnost obeh držav (Sušjan, 2006, str. 284–5). Po drugi strani pa sta Francija in Španija zaradi fiskalnih interesov močnih monarhov zavirali razvoj učinkovitih institucij, ki so upočasnjevale njun gospodarski razvoj.

2.1 VLOGA DRŽAVNIH INSTITUCIJ V PROSPERITETNEM OBDOBJU PO DRUGI SVETOVNI VOJNI (1944-1973)

Pri oblikovanju in vlogi nacionalnih institucij pri gospodarskem razvoju ključno vlogo igra država, ki daje ključne smernice za oblikovanje ekonomskih politik in tako vpliva na gospodarski razvoj (Quadagno, 1987, str. 109). Močnejšo vlogo v gospodarstvu je država dobila po drugi svetovni vojni, ko je izkušnja vojnega razdejanja državne voditelje spodbudila k zavedanju, da mora za določeno stopnjo ekonomske blaginje poskrbeti država.

Obdobje po drugi svetovni vojni je bilo obdobje visoke gospodarske rasti držav z nizko inflacijo: t.i. »zlato obdobje« (Crafts & Toniolo, 1996, str. 3–5). Izkušnja vojne je države spodbudila k povojni izgradnji svojih gospodarstev, gospodarsko okrevanje je bilo v tem času neverjetno hitro. Razlika med najvišjim in najnižjim dohodkom na prebivalca v evropskih državah se je v petdesetih letih razpolovila.

Po drugi svetovni vojni so razvite države zahtevale svetovni denarni sistem, ki bi zajel in reguliral čedalje obsežnejše trgovinske in kapitalske tokove med njimi. Želele so se vrniti k

stabilnemu in varnemu sistemu, veljavnem pred prvo svetovno vojno: pred izbruhom 1. svetovne vojne je tokove med državami uravnaval zlati standard (Crafts & Toniolo, 1996, str. 11; Demmasch, 2001, str. 4). Zlati standard je denarni sistem, ki se je uveljavil med letoma 1870 in 1918, do izbruha prve svetovne vojne. Po tem sistemu so bile valute držav vezane na zlato, vsaka država pa je imela za izdane bankovce rezervo v zlatu. Državljani so lahko tako v vsakem trenutku denar zamenjali za zlato. Sistem zlatega standarda je bil izjemno uspešen, vendar je propadel ob izbruhu prve svetovne vojne, po vojni pa države niso imele zadostnih zalog zlata, s katerimi bi pokrile izdajanje bankovcev v svoji valuti, zato se tak sistem pokritosti denarja z zlatom ni mogel nadaljevati (Gold-exchange standard (monetary system), 2012). Države so za vrnitev k varnemu denarnemu sistemu na konferenci v Bretton Woodsu (v ameriški zvezni deželi New Hampshire) leta 1944 sprejele Bretton-Woodski denarni sistem fiksnih deviznih tečajev, ki je do leta 1973 dobro uravnaval trgovinske tokove med državami.

V tem času je postala želja po večji vlogi države v gospodarstvu posledica velike gospodarske krize v tridesetih letih, ki je zaradi zmanjšanja življenjskega standarda ljudi povzročila večjo naklonjenost vladni intervenciji v gospodarstvo. Zagovarjala jo je keynesijanska šola, imenovana po svojem utemeljitelju, ekonomistu Johnu Maynardu Keynesu (Sušjan, 2006, str. 206). Po tej teoriji so (bili) za spodbuditev proizvodnje in zaposlenosti nujno potrebni aktivni ukrepi države predvsem prek spodbujanja agregatnega povpraševanja (prek povečevanja proračunskih izdatkov).

Keynesova teorija je predstavljala intelektualno zaledje »mešanega gospodarskega modela«, ki je bil uveljavljen v zahodnoevropskih gospodarstvih po drugi svetovni vojni. Keynes je leta 1936 v svoji knjigi *Splošna teorija zaposlenosti, obresti in denarja* predstavil način gospodarskega upravljanja, ki vključuje aktivno vladno intervencijo in nadzor. Glavno pozornost je preusmeril iz monetarne na fiskalno politiko ter zagovarjal, da bi moral biti glavni cilj vlad polna zaposlenost (Jackson, 2009, str. 96–7). Ker slednje trg ne more zagotoviti, se je Keynes zavzemal, da jo lahko s povečanjem trošenja zagotovijo državne institucije prek javnih naložb in organizacije javnih del. S tem bi se poleg novih služb povečala tudi kupna moč potrošnikov ter dvignili produktivnost in blaginja. Vlade bi proračunske primanjkljaje financirale z zadolževanjem ali pa s posebnimi fiskalnimi ukrepi kot je povečanje proračunskih izdatkov za spodbujanje gospodarske aktivnosti (in povečanje dajatev v proračun) ali dvig davkov v času gospodarske rasti.

Večjo vlogo države v gospodarstvu so v Evropi po drugi svetovni vojni po Jacksonu (2009, str. 96) povzročili trije dejavniki:

1. **Slabo stanje gospodarstev/porušena gospodarstva** po vojni, ki so potrebovala neposredno državno pomoč, saj je bila država tista, ki je organizirala programe in projekte za okrevanje gospodarstev. Te programi so se ukvarjali s problemom pomanjkanja hrane, novo gradnjo porušenih mest in spodbujanjem gospodarstva na podeželju, kjer sta se zaradi vojne ustavila industrija in kmetijstvo, proizvodni stroji pa so zastareli.

2. **Lekcije iz svetovne gospodarske krize, ki se je začela leta 1929.** Da bi se izognili ponovitvi visoke brezposelnosti in recesijam v prihodnje, so se evropski voditelji odločili, da mora biti država aktivno vključena v organizacijo, vodenje in nadzor nad ekonomskim življenjem.

3. **Kapitalizem je po drugi svetovni vojni izgubljal ugled.** Sovjetska zveza s centraliziranim planskim gospodarstvom je vodila uspešno vojno proti nacistični Nemčiji, zato so komunistične stranke v zahodni Evropi izkoristile priložnost in razglasile alternativo tržni ekonomiji in poudarile ključno vlogo države v gospodarstvu

Kar je keynesiansko gospodarsko politiko privlačevalo evropske voditelje po drugi svetovni vojni, je bilo dejstvo, da je predstavljala alternativo tako modelu tržnega gospodarstva kot socialističnemu centralno-planskemu gospodarstvu, meni Jackson (2009, str. 97). S predlogom, da naj država postane ključen akter v gospodarstvu, Keynes ni zapustil kapitalizma, ampak ga je le reformiral.

Po vojni so morali evropski voditelji prestrukturirati porušena gospodarstva: ponovno zgraditi infrastrukturo, soočali so se tudi z nizko proizvodnjo, pomanjkanjem surovin in hrane ter z ohromljeno industrijo, trgovino in kmetijstvom (Jackson, 2009, str. 97). Vlade so morale urediti tudi finančne težave gospodarstev: s finančno krizo, ki so jo povzročili visoki proračunski primanjkljaji, pomanjkanjem zalog denarja in pomanjkanjem zalog deviznih rezerv. Pomanjkanje dolarjev v zahodni Evropi je ustvarilo neravnotežje v svetovnem gospodarstvu in spodbudilo ameriško pomoč Evropi v obliki Marshallovega načrta. Marshallov načrt je konec štiridesetih let 20. stoletja porušenim evropskim državam po vojni pomagal pri doseganju politične in gospodarske stabilnosti. Pomagal je spodbuditi proizvodnjo in pospešiti sodelovanje med evropskimi državami ter omejiti moč političnih strank, ki so simpatizirale s komunizmom Sovjetske zveze.

Keynensijanska ekonomska načela so v zahodnih državah po drugi svetovni vojni povečala proračunske izdatke za zagotovitev blaginje državljanov (Quadagno, 1987, str. 109). Kombinacija večje gospodarske odprtosti in socialne demokracije je povzročila najhitrejšo stopnjo gospodarske rasti do časa, ko je dohodek razdeljevala izredno enakopravno in krepila enakost državljanov, ugotavlja DeLong (1997). To je zahodni Evropi dopuščalo miren in stabilen prehod v zadnje stopnje strukturnega prehoda v industrijsko gospodarstvo.

Vloga državnih institucij po drugi svetovni vojni se je razširila, ker trgi držav prej niso bili dobro razviti. To je bilo obdobje »mešanega gospodarstva« z veliko gospodarsko vlogo države in njenih institucij (Tanzi, 2005, str. 630). V tem času se je začela velika intervencija vlad v finančne zadeve države prek finančnega managementa: obdavčevanja, upravljanja državnih podjetij, sodelovanja z zasebnim sektorjem in oblikovanja socialne države (Jackson, 2009, str. 96).

Država je postala odgovorna za zagotovitev blaginje posameznika, zagotavljati je morala visoko raven zaposlenosti in enakost priložnosti za vse državljane, ne samo določenih interesnih skupin (Lowe, 1994, str. 1–2). Državni izdatki za socialne storitve: zdravstvo, šolstvo in ostale storitve so se povečali, zagotavljal pa jih je javni sektor (Tanzi, 2005, str. 621).

Povprečni proračunski izdatki zahodnoevropskih držav so se med letoma 1950 in 1973 povečali iz 27 na 43 odstotkov BDP (Jackson, 2009, str. 98). Večja socialna varnost in ustvarjanje novih delovnih mest pa je zmanjšala povprečno raven brezposelnosti zahodnoevropskih držav v tem obdobju na samo tri odstotke.

Pozitiven razvoj gospodarstev v tem obdobju je bil mogoč zaradi stabilne in predvidljive gospodarske politike (Crafts & Toniolo, 1996, str. 12–13). Povečala sta se povpraševanje in naložbe ter izvoz med državami, s tem pa produktivnost držav.

Gospodarstva so po vojni rasla hitro tudi zaradi prehoda delavcev iz kmetijstva v industrijo, ki je bila glavno gonilno povojne rekonstrukcije evropskih držav, ugotavlja Crafts (2003, str. 2). Ugodno makroekonomsko okolje, veliko število naložb v evropsko gospodarstvo in socialna zaščita delavcev sta tako ustvarila popolnoma drugačno (ugodno) gospodarsko okolje v primerjavi z vojnim obdobjem.

Gospodarstva zahodne Evrope so med letoma 1945 in 1973 ostala oddaljena od prostotržnih (*laissez-faire*) gospodarstev. Vladno lastništvo nad pomembnim premoženjem in težko industrijo je bilo ključno (DeLong, 1997). Redistribucija državnih bogastev je bila velika, socialna zaščita pa največja v zgodovini teh držav. Države so bile finančno stabilne, vendar precej odvisne od tržnih procesov razporeditve virov in menjave ter odprtosti tujim trgom.

Državne institucije so uveljavljale nadzor nad poslovanjem in med podjetji širile pomembne informacije iz gospodarskega okolja. Sindikati so postali nujen del industrijskih in vladnih odborov, ki so oblikovali ekonomsko politiko in strategije podjetij, s čimer so bili v razvoj neposredno udeleženi tudi delavci (Crafts & Toniolo, 1996, str. 47–9). Vlada je z veliko količino subvencij podpirala podjetja, vendar se je ta pomoč konvertirala v lastniški delež v primeru, da podjetje z njo ni ustvarilo dobička.

Institucije države so ščitile tudi delavce in jim zagotavljale zdravstveno zavarovanje, otroške dodatke in nadomestilo za brezposelnost. S tem so jim zagotovile varnost, s spodbujanjem podjetij pa so se ustvarila tudi nova delovna mesta. Tako je bil trg delovne sile izjemno fleksibilen, brezposelnost pa nizka (Crafts & Toniolo, 1996, str. 49). Država je tudi koordinirala pogajanja med delavci in delodajalci v podjetjih z različnimi sektorji ter s tem »ponotranjila izgubo«, ki jo je povzročilo zvišanje plač znotraj določenega sektorja: s tem ko je eno podjetje v določeni industriji zvišalo plačo delavcem, je bil to znak tudi za rast plač v drugi industriji.

Sodišča so ostala neodvisna, vpliv vladne politike na državna podjetja je bil majhen, politična konkurenca pa je ostala prosta in odprta (DeLong, 1997). Socialna država in tržno gospodarstvo sta se dopolnjevala in omogočala razvoj drug drugega.

Višja gospodarska rast držav je povečala proračunske izdatke in razširila programe socialne varnosti ter realne plače. Omenjeno je vodilo v socialni mir in odsotnost spora med delavci in delodajalci glede plač, kar je omogočalo, da je inflacija ostala nizka kljub hitremu razvoju proizvodov (DeLong, 1997). Hitra gospodarska rast je povečala naložbe, ki so dodatno spodbudile rast in ustvarile predpogoje za nadaljnjo širitev mednarodne trgovine, ki se je do konca šestdesetih let 20. stoletja podvojila glede na obdobje med drugo svetovno vojno.

Keynesijanska politika je bila za spodbujanje povpraševanja učinkovita samo v času prilaganja trgov dela (DeLong, 1997). Tako dolgo, kot se je povečano povpraševanje odražalo v povečanju proizvodnje in povečanju zaposlovanja bolj kot v višjih plačah in višjih cenah, so bila gospodarstva stabilna in so hitro rasla.

Že v začetku šestdesetih let je bila fiksna vezava dolarja na zlato, ki ga je predvideval Bretton-Woodski sistem, precenjena. Ameriški predsednik Lyndon Johnson je z obsežnimi socialnimi programi in visokim trošenjem zaradi vietnamske vojne devalviral dolar (Demmasch, 2001, str. 6). V sedemdesetih letih je prišlo do hitre rasti inflacije zaradi močnega zvišanja cen nafte (leta 1973 in leta 1979) s strani organizacije držav izvoznic nafte OPEC (*Organization of Petroleum Exporting Countries*) (Palley, 2004, str. 2).

Naraščanju inflacije je sledila tudi višja brezposelnost. V drugi polovici sedemdesetih let se je večina zahodnih gospodarstev soočala s stagflacijo: istočasnem naraščanjem inflacije in brezposelnosti (Sušjan, 2006, str. 238–9). Zato so se v sedemdesetih letih začele uveljavljati nove smeri, ki so skušale večjo vlogo držav v gospodarstvu v tistem času nadomestiti z verovanjem v mehanizem svobodnega trga. Bretton-Woodski sistem se je med letoma 1968 in 1973 zrušil.

Državne institucije so v povojnem obdobju do sedemdesetih let 20. stoletja odigrale povezovalno vlogo z izjemno pozitivnim učinkom na gospodarsko rast držav. Z večjo vključenostjo državnih institucij pri oblikovanju ekonomske politike je bila ta bolj predvidljiva. Država je tudi koordinirala pogajanja med delavci in delodajalci v podjetjih v različnih sektorjih in dosegla družbeni konsenz glede razvoja podjetij, hkrati pa je bil vpliv vladne politike na državna podjetja majhen, kar je omogočalo učinkovito delovanje teh podjetij. Država je s povečanjem s svoje vloge v gospodarstvu povečala redistribucijo bogastva in socialno zaščito. Socialna država in tržno gospodarstvo sta se dopolnjevala in omogočala razvoj drug drugemu.

Večjo vlogo državnih institucij v gospodarstvu je s poslabšanjem gospodarskega položaja držav v sedemdesetih letih 20. stoletja hitro prekinila neoliberalna ideologija, ki si je prizadevala za čim manjšo vlogo države v gospodarstvu. S svojo prevladujočo vlogo je

zmanjšala regulacijo poslovanja in socialno varnost v državah, ki sta povzročili veliko število kriz. To obdobje »tržne prevlade« je trajalo vse do gospodarske krize leta 2008.

2.2 VLOGA DRŽAVNIH INSTITUCIJ S POJAVOM IN UTRDITVIJO NEOLIBERALIZMA (1973-2008)

Za razliko od »zlate dobe gospodarske rasti držav« je bila socialna politika držav v zadnji tretjini 20. stoletja oblikovana na osnovi politik varčevanja. Nizka gospodarska rast in globalizacija sta ustvarili drugačno socialno in politično klimo, kot je vladala v prosperitetnem obdobju med letoma 1950 in 1970. Pojavila se je zahteva po drugačni vlogi državnih institucij, ki je sovpadala z razvojem neoliberalne teorije. Ta je poudarjala čim manjšo vlogo v gospodarstvu in tržno deregulacijo, ki sta na predvidljivost oblikovanja ekonomske politike in socialno kohezivnost družbe učinkovali izjemno destruktivno (Myles & Quadagno, 2002, str. 35–8; Quadagno, 1987, str. 109). Od sredine sedemdesetih let pa do leta 1990 so državne institucije zaradi nizke gospodarske rasti in pomanjkanja denarja zmanjševale število socialnih programov. Čeprav je prevladovalo mnenje, da mora država skupaj z institucijami, ki ščitijo zasebno lastnino, zagotoviti enake možnosti za vse in predstavljati oziroma uresničevati interese čim večjega števila državljanov, se to velikokrat ni zgodilo zaradi »predragih« postopkov volitev predstavnikov na vodilna mesta. Našteto je predstavljalo posledico vpliva ideje »racionalne porabe« neoliberalne teorije, ki je večkrat kot »predrage« označila ključne socialne funkcije države. Tako je bil edini način, da nepriviligirani delavci »dobijo glas v družbi«, njihovo število in njihova organiziranost v sindikate.

Sposobnost delavcev za organiziranje, na podlagi katerega so vplivali na politične rezultate, je bila vidna v odločitvah državnih institucij, ki so se večkrat odločale elitistično (na podlagi interesov vodilnih), sindikatov pa niso mogle spregledati (Myles & Quadagno, 2002, str. 39). Tako so o plačah in delovnih mestih med delavci in delodajalci potekala pogajanja.

Gospodarska kriza v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je spodkopala prepričanje držav, da se je potrebno osredotočiti na zagotavljanje blaginje državljanov (Quadagno, 1987, str. 109). V ospredje je prišla neoliberalna teorija, ki je poudarjala gospodarsko rast in dobičkonosnost, ki naj bi jo programi blaginje spodkopavali.

Z razvojem tehnologije in internacionalizacije je številne storitve, ki so jih prej opravljale državne institucije, nadomestil zasebni sektor (Tanzi, 2005, str. 631). Tehnološki razvoj je ukinil prepričanje, da naravni monopoli obstajajo na področjih električne energije, transporta (pri železnicah, letalskih družbah) in telekomunikacij ter drugih področjih. Državne institucije so se začele umikati s teh področij, nadomestili so jih trgi. Omenjeno je vidno predvsem pri zagotavljanju transporta in telekomunikacij.

Zmanjšanje vloge države je bilo skladno z neoliberalno teorijo (njen utemeljitelj je čikaški ekonomist Milton Friedman), ki je zagovarjala, da tržna konkurenca najbolje zagotavlja

»javni interes«, ker lahko tako posamezniki najlažje izbirajo želene proizvode (Hildyard, 2000, str. 5). Njihova svoboda in blaginja sta se skozi trg maksimizirala. Državno trošenje, državno lastništvo nad industrijskimi podjetji, državni nacionalni programi, državna regulacija plač in ekonomske politike po pogledu, ki je v sedemdesetih, še bolj pa v osemdesetih letih 20. stoletja začel prevladovati v politikah držav, spodkopavajo podjetniško dejavnost, zmanjšujejo posameznikovo svobodo in vodijo do neučinkovite rabe virov. Najboljša vlada je zahtevala čim manjšo vlogo vlade v gospodarstvu. Tržna konkurenca bi morala biti tako ključna organizacijska struktura ne samo pri delovanju podjetij, ampak tudi pri delovanju javnega zdravstva in ostalih področij družbe.

S privatizacijo pomembnih (prej lastniško državnih) industrijskih panog in javnih storitev (kot so voda, elektrika, promet, zdravstvo in socialno varstvo) se njihova dostopnost in učinkovitost delovanja ni povečala, temveč je povzročila veliko nejasnosti. Tako ni bilo popolnoma jasno, katero podjetje v določenem primeru družbi zagotavlja osnovne dobrine, kar je otežilo dostop državljanov do njih (zmanjšalo njihovo kvaliteto življenja) (Hildyard, 2000, str. 6). Kljub temu so državne institucije ostale pomembne pri proizvodnji nekaterih javnih dobrin, oblikovanju davčne politike, določanju obrestnih mer (kjer te vloge še niso imele centralne banke), omogočanju davčnih olajšav gospodarstvu, določanju konkurence v panogah, določanju cene podjetij v fazi privatizacije, določanju zdravstvenih in okoljskih standardov ter določanju infrastrukturnih projektov.

Na nacionalni ravni je bilo obdobje po propadu Bretton Woodskega sistema, pa vse do izbruha gospodarske krize leta 2008, obdobje:

1. privatizacije.

Večina držav je predstavila ambiciozne programe privatizacije državnih podjetij. Svetovna banka je med letoma 1980 in 1992 zabeležila 6.832 prodaj državnih podjetij. Število privatizacij latinskoameriških državah se je (tudi zaradi nujne implementacije neoliberalnih reform Svetovne banke in Mednarodnega denarnega sklada) med letoma 1988 in 1993 povečalo 30-krat. Država je bila po mnenju prevladujoče (neoliberalne) ideologije »kriva« za gospodarske krize in nizko gospodarsko rast držav v razvoju (Botchway, 2000, str. 781; Hildyard, 2000, str. 7). Od privatizacij so največ pridobila velika podjetja, saj se z njo lastništvo ni razširilo na delavce, posamezne delničarje ali majhna podjetja. Večino privatiziranih podjetij zdaj tako obvladujejo mednarodne korporacije.

S privatizacijo v tem obdobju je postala večina pomembnega državnega premoženja tretjega sveta (naftna podjetja, ceste, televizije, banke, železnice, letališča…) last posameznih domačih in tujih podjetij, ki so ohranjala monopol nad temi področji. Večina premoženja je bila prodanega pod realno ceno (Hildyard, 2000, str. 7). Nadzor nad ključnimi javnimi storitvami je prešel v roke podjetij, nad katerimi je imela država malo nadzora. Tako država ni mogla več varovati in zagotavljati dobrin v javnem interesu.

2. deregulacije.
Države so z ekonomskimi politikami zmanjšale svoj pravni in administrativni nadzor nad tržnim delovanjem ter tako zmanjšale svoj vpliv nad zasebnim sektorjem (Hildyard, 2000, str. 7–8). Vlade so skušale privabiti tuje naložbe z ustvarjanjem za posel »čim ugodnejšega političnega okolja«. Tako so znižale socialni in okoljski nadzor nad poslovanjem podjetij ter jim tako znižale stroške poslovanja.

3. realokacije državne pomoči iz socialnih v zasebne namene.
Države so zmanjšale količino denarja v javnih skladih, namenjenih za socialne in okoljske programe. To je bila posledica t. i. strukturnega prilagajanja (Hildyard, 2000, str. 10). Od leta 1980 do 1993 se je državno trošenje kot delež BDP po analizi Svetovne banke zmanjšalo v dveh tretjinah držav. Vendar so javni viri (za razliko od prejšnjega obdobja) postali na voljo tujim podjetjem, ki so jim države ponujale zelo »velikodušne« pogoje za vzpostavitev proizvodnje v državi.

Politični odgovor na visoke stopnje brezposelnosti po vsaki recesiji od leta 1970 je bila deregulacija trga dela. Institucije trga dela so bile deregulirane, ukrepi socialne države (socialna pomoč, varnost zaposlenih, otroški dodatki…) so se zmanjšali, davki znižali (Schettkat, 2010, str. 62). Voditelji so obljubljali, da bodo ti ukrepi povečali produktivnost in zaposlenost. Dejanske posledice pa so bile precej drugačne: produktivnost in gospodarska rast sta se upočasnili, brezposelnost je ostala na zgodovinsko najvišjih ravneh.

Edini cilj institucionalnih reform je bilo sledenje »teoriji naravne obrestne mere«, ki je predvidevala, da se bo gospodarstvo po šoku samo (prek tržnega mehanizma) vrnilo v ravnotežje (Schettkat, 2010, str. 62). Intervencijo državnih institucij na trgu dela ali povišanje proračunskih izdatkov za spodbuditev zaposlenosti so torej smatrali kot nepomembno.

Teorija naravne obrestne mere je predstavila tudi novo delitev dela: centralne banke so bile odgovorne za zagotovitev cenovne stabilnosti, vlade za (de)regulacijo, sindikati za (nizke) plače (Schettkat, 2010, str. 62). Teorija je temeljila na dejstvu, da je delovanje monetarne politike za gospodarstvo najboljše takrat, ko sledi nizki inflaciji in da mora biti to tudi glavni cilj političnih odločevalcev.

Kljub podobnim politikam so v osemdesetih letih na podlagi svojih institucionalnih značilnosti prevladovali trije tipi socialnih držav z drugačnimi vlogami socialne varnosti in trga.

1. **Liberalne ali tržno orientirane socialne države** z angloameriško demokracijo (Velika Britanija, ZDA): v teh državah so posamezniki glavni tržni akterji, obstaja nenaklonjenost zamenjave tržnih aktivnosti s socialnimi pravicami. Državljane (posameznike) državne institucije spodbujajo, da iščejo svojo blaginjo na trgu (npr.: skozi državno podporo za zasebno poslovanje). Socialna varnost za državljane je nizka (Myles & Quadagno, 2002, str. 39–40).

2. **Konzervativne, korporativne oziroma krščansko demokratične države** (evropske kontinentalne države): take države so konzervativne, ker poudarjajo svoj predkapitalistični izvor in dinastije elit kontinentalne Evrope. So bolj protiliberalne in se ne osredotočajo na tržno učinkovitost, ampak na ohranitev hierarhičnega socialnega reda, ki izvira iz preteklosti. Institucije teh držav zagotavljajo razširjene socialne pravice, tržni dogovori pa imajo manjšo vlogo (Myles & Quadagno, 2002, str. 40). Te države so korporativne, ker so pravice in privilegiji določeni na podlagi družbenega razreda in statusa, redistribucije je manj. Nanje je močno vplivala krščansko demokratična doktrina, ki po eni strani zavrača prevlado trga, po drugi pa poudarja pomembnost socialne zaščite.

Medtem ko je socialno trošenje v teh državah precej višje kot v liberalnih socialnih državah, socialna varnost temelji na zagotovitvi varnosti za posameznega moškega, socialne storitve, ki lajšajo zaposlitev žensk (zaradi nosečnosti in skrbi za otroka) in zagotavljajo službe za ženske, pa so skromne (Myles & Quadagno, 2002, str. 40).

3. **Socialno demokratične socialne države** (iz Skandinavije): institucije teh držav zagotavljajo največ socialnih pravic, tržno zagotavljanje teh pravic pa je manjšega pomena (kot v kontinentalni Evropi). Vendar so te pravice bolj kot korporativistične (elitistične) univerzalne in poudarjajo enakost državljanov bolj kot ohranitev statusnih razlik (Myles & Quadagno, 2002, str. 40). Veliko več poudarka kot kontinentalne države dajejo redistribuciji in zagotavljajo visoko stopnjo dohodkovne varnosti. Socialne storitve zagotavljajo dobre možnosti za zaposlenost ženskam in staršem. Socialno demokratične in konzervativne države namenijo veliko denarja socialni zaščiti, vendar jo zagotavljajo (oziroma so njene posledice za državljane) zelo različne.

Socialne države se ne razlikujejo le po tem, kako njihove institucije prerazdeljujejo tržne neenakosti, ampak kakšne pogoje in nadzor imajo nad delitvijo dohodka in kako se spopadajo z negotovostjo zaposlitev, ki jih ustvarja trg (Myles & Quadagno, 2002, str. 40–1). Tako skandinavske kot kontinentalno evropske države so ustvarile pogajalske strukture, ki omejujejo veliko neenakost plač in regulatorne institucije, ki omejujejo pravice delodajalcev, da najemajo in odpuščajo po svoji želji.

Obdobje od začetka sedemdesetih let prejšnjega stoletja do svetovne gospodarske krize leta 2008 je zaznamovala prevladujoča ideološka naklonjenost zmanjšani vlogi države v gospodarstvu. Medtem ko je do konca hladne vojne v državah (predvsem v državah v razvoju) prevladovala nekritična privatizacija in druge reforme, ki so zmanjševale vlogo državnih institucij, pa se je koncept vloge teh institucij po hladni vojni razširil (Mathur, 2001, str. 2–3). Svetovna banka je s konceptom »dobrega vladanja« zavrnila razvojne modele, uporabljene v sedemdesetih in osemdesetih letih, ki so zmanjševali vlogo države v gospodarstvu, ne da bi jasno opredelili njene naloge. Koncept dobrega vladanja je opozarjal na potrebno krepitev državnih institucij, ki bi okrepile demokracijo. Demokracija je s koncem hladne vojne in širitvijo kapitalizma in demokracije na vzhod postala ključna za oblikovanje

političnega okvira, ki bi zagotovil ekonomski liberalizem, omejil vlogo države v gospodarstvu ter okrepil trg in konkurenco. »Slabo vladanje« je tako pomenilo državno intervencijo v gospodarstvo. Institucije bi morale omogočati svobodno delovanje gospodarskih dejavnosti, vendar morajo kaznovati korupcijo in avtoritarne prakse. Njihova naloga je v zagotavljanju javne dobrine, ki jih državljanom zaradi nedobičkonosnosti ne zagotavlja zasebni sektor. Država mora temeljiti na zaupanju, normah in družbenih omrežjih, ki zagotavljajo socialni kapital. Ta krepi demokracijo in izboljšuje učinkovitost trgov.

Koncept dobrega vladanja je podpiral in finančno spodbujal tudi Mednarodni denarni sklad (MDS). Ta je svojo pomoč državam poleg sprejema določenih gospodarskih ukrepov pogojeval tudi z nadzorom nad temi ukrepi ter odločal o sprejemu »ustreznih makroekonomskih politik«, ki bi zagotovile dobro upravljanje z javnimi viri in stabilnost gospodarskega okolja, ki bi olajšal poslovanje zasebnemu sektorju (International Monetary Fund, 1997).

V času hladne vojne je imela nacionalna država (kljub omejenem obsegu) določeno avtoriteto nad ekonomskimi, vojaškimi in političnimi odnosi v državi. Med hladno vojno so nacionalne države nadzorovale mednarodne organizacije v mednarodnem sistemu, vendar se je s konceptom »dobrega vladanja« po koncu vojne spremenilo (Yildiran, 2005, str. 5). Po hladni vojni se je kapitalizem razširil, s tem pa tudi privatizacija na vzhodni blok in odprtost za tuje naložbe, pravi Mathur (2001, str. 2–3). Vendar je zahod hkrati sprejel jasnejšo vlogo socialne države, ki je prej veljala za »komunistično«.

Politične institucije in politični razredi, ki so pred hladno vojno oblikovali socialno državo, so se v dobi internacionalizacije kljub odpiranju držav le malo spremenili (Myles in Quadagno, 2002, str. 44). Kjer so bile kolektivne institucije (socialne politike in volilni sistemi) močne ter avtoriteta centralizirana, so bili učinki mednarodne mobilnosti kapitala na državo majhni, kar pomeni, da je vloga socialne države kljub mednarodnim tokovom močna.

Pri tem ne gre za dejstvo, da je globalizacija nepomembna, ampak da so njeni vplivi in posledice na določeno državo odvisni od različnih političnih institucij in različnih načinov organiziranja odnosov med ekonomskimi akterji. Velike in globoko ukoreninjene razlike med industrijskim in finančnim kapitalom, med malimi in velikimi podjetji ter med delavci in delodajalci, ustvarjajo razlike med institucijami držav in oblikujejo izhodiščne možnosti za oblikovanje odgovorov države na globalizacijo. Nacionalna gospodarstva imajo v teh razlikah primerjalne prednosti in malo verjetno je, da bi začela uveljavljati alternativne modele ali odgovore na izzive (Myles in Quadagno, 2002, str. 44). Neoliberalni odgovor na globalizacijo pomeni oslabitev institucij, ki varujejo pravice delavcev, deregulacijo trgov in zmanjševanje plač, keynesijanski pa krepitev domače regulacije nad tujimi tokovi v državo.

Vloga države v gospodarstvu se je v sedemdesetih letih 20. stoletja močno zmanjšala. V tem obdobju so prevladovale privatizacija, deregulacija in državne spodbude zasebnemu poslovanju, ki so bile usmerjene k prelivanju moči od države k zasebnemu sektorju. Praksa se

je po hladni vojni razširila še na tranzicijske države in ostala prevladujoča do izbruha gospodarske krize leta 2008, ki jo je v veliki meri povzročil prav premajhen nadzor nad bankami in drugimi finančnimi institucijami.

2.3 VLOGA DRŽAVNIH INSTITUCIJ PO IZBRUHU SVETOVNE GOSPODARSKE KRIZE (OD LETA 2008 DALJE)

Gospodarska kriza je od svojega začetka leta 2008 povzročila največji padec gospodarske rasti držav od velike gospodarske krize leta 1929 dalje (Diamond & Liddle, 2010). Pričela se je z bankrotom ameriške banke Lehman Brothers zaradi prevelike izpostavljenosti do slabih nepremičninskih posojil, ki jih je banka Američanom odobravala brez ustreznega kritja (Kane, 2012, str. 119–120). Kmalu so ji sledile številne druge zasebne banke, ki niso bile več sposobne »varovati« premoženja davkoplačevalcev, zato so jih – ne le v ZDA, ampak tudi po svetu – reševale državne institucije.

Kriza se je iz ZDA hitro razširila po celem svetu zaradi njene sistemske narave. Banke in finančni trgi so namreč na globalni ravni v želji po čim večjih zaslužkih odobravali in podpirali posojila gradbenemu sektorju in nepremičninska posojila državljanom, bonitetne agencije pa ohranjale njihovo visoko oceno kljub veliki izpostavljenosti slabim posojilom (Kane, 2012, str. 119–120). Tako so reševanje bank prevzele državne institucije, katerih pomen se je s prihodom krize povečal: centralne banke in vlade so se od države do države in od sektorja do sektorja odločale za intervencijo (denarno pomoč ali denarna jamstva) v sistemsko pomembne banke, da bi preprečile njihovo insolventnost.

Kriza je pokazala vse pomanjkljivosti delovanja trga in pomanjkanje tržne regulacije. Z njo se je končala 30-letna prevlada neoliberalne ideologije (Diamond & Liddle, 2010). Tako je prevladal koncept, da so krizo povzročile pomanjkljivosti trga in da bi morale državne institucije igrati večjo vlogo pri nadzoru gospodarskih aktivnosti. Gospodarstva so vlade skušale stabilizirati z monetarno politiko (znižanjem obrestne mere) in Keynesiansko fiskalno politiko (povečanjem proračunskih izdatkov), saj so verjele, da bodo spodbude gospodarstvu državi pomagale iz trenutne recesije. »Fiskalna spodbuda«, ki jo je predlagal MDS, je povečala proračunske primanjkljaje, ki so bili v večini držav že do tistega časa veliki (Tanzi, 2008, str. 24–6). Zaradi (že prej) visokih proračunskih primanjkljajev in (že prej) visokih davkov večina držav višjih izdatkov ni mogla nadomestiti z dodatnim povečanjem davčnih stopenj, kar je onemogočilo povečanje proračunskih prihodkov.

Ko povečano državno trošenje (in posledično večji proračunski izdatki) krize v državah niso zmanjšali – državne institucije bi se morale osredotočiti na povečanje produktivnosti, ne pa na umetno spodbujanje rasti – so se zaradi velikih proračunskih primanjkljajev in zadolženosti zavezale k varčevalnim ukrepom, ugotavlja Galbraith (2010, str. 28). Vendar ostro varčevanje ne spodbuja gospodarske rasti ter posledično državam ne prinaša dovolj proračunskih prihodkov. Brezposelnost je tako ostala visoka, saj je varčevanje omejilo naložbe v gospodarstvo.

Globalna gospodarska kriza je močno spremenila pomen državnih institucij, ki skušajo z novimi reformami spodbuditi gospodarstva, vendar morajo hkrati trgom pustiti določeno svobodo in prosto delovanje do mere, ki spodbuja učinkovitost in inovacije (Diamond in Liddle, 2010). Kriza tako ne pomeni umika trga ter vrnitev v dobo protekcionizma in antiglobalizacije, ampak spoznanje, da ima trg svoje meje in da morajo biti njegove nepopolnosti bolje regulirane in vodene v skladu z javnim interesom.

Navedeno se trenutno tudi dogaja; evropske države s svojimi institucijami iščejo skupne rešitve za omejitev negativnih učinkov gospodarske krize. Vloga državnih institucij se tako vrača, vendar zaradi nadaljevanja krize mnoge evropske države sprejemajo mednarodne oziroma evropske (nadnacionalne) standarde (kot sta evropska zaveza k omejitvi proračunskih primanjkljajev, zapis zgornje meje javnega dolga v ustavo), ki jih bodo morale države uveljaviti na nacionalni ravni (Diamond & Liddle, 2010; Whelan, 2012).

Izziv politik držav po krizi ni v razširitvi področja delovanja države in njenih institucij v gospodarstvu, ampak sprejetje nove reforme, potrebne za ohranjanje konkurenčnosti v globaliziranem svetu (Diamond & Liddle, 2010). Tu Evropa trenutno ohranja prednost zaradi znanja in višje dodane vrednosti izdelkov.

Državnim institucijam se je povečala moč v bankah in velikih podjetjih, ki jih je s finančno pomočjo rešila pred propadom ali slabim poslovanjem po krizi. Gospodarska kriza je povečala nadzor in regulacijo nad bankami, ki so se zaradi odobritve velikih količin slabih posojil pred krizo znašle v težavah (Balling & Gnan, 2012, str. 11; Diamond in Liddle, 2010). Denar za dolgove bank oziroma potrebno dokapitalizacijo bodo zagotovile državne institucije prek državne denarne pomoči ali državnega jamstva.

Hkrati s povečevanjem vloge države in njenih institucij pri regulaciji bank in finančnih tokov so se države za zmanjšanje visokih dolgov in primanjkljajev odločile za varčevanje: za zmanjšanje socialnih storitev za državljane, kar zmanjšuje vlogo državnih institucij, glavni problem pa je, da države pri teh storitvah nihče ne nadomešča (Busch, 2010, str. 8). Navedeno za državljane pomeni poslabšanje življenjskih pogojev in možnosti, da si te storitve (prek trga) zagotovijo sami. Hkrati države za izboljšanje javnofinančnega položaja zvišujejo davke, kar njihove državljane še dodatno prizadene.

Globalna gospodarska kriza ima na državne institucije dva nasprotujoča si vpliva: po eni strani se njihova vloga pri zagotavljanju nujnih gospodarskih reform in (vsaj osnovne) socialne varnosti za državljane povečuje, saj število brezposelnih narašča, po drugi pa pobiranje davkov za te institucije zagotavlja čedalje manj prihodkov državi zaradi slabšega poslovanja podjetij (nižanja gospodarske rasti) in manjših plač državljanov (Busch, 2010, str. 8). To pomeni manj manevrskega prostora za državne naložbe in spodbujanje gospodarstev v krizi.

Za reševanje krize so evropske države kljub manjšim prihodkom zagotovile denarno pomoč bankam, s katerimi so primanjkljaji držav rasli. V primeru, da bi se kriza leto ali dve po izbruhu pomirila in bi države ponovno začele gospodarsko rasti, bi se omenjeni primanjkljaji hitro zmanjšali. Drugače pa je danes, ko je rast tudi v letih po izbruhu krize nestabilna oziroma nizka (Busch, 2010). Tako so se v večjih težavah znašle Grčija, Španija (zaradi visokega primanjkljaja in velike dokapitalizacije, ki jo potrebujejo španske banke), Italija (zaradi visokega dolga) in Ciper (ki je opozoril na svojo izpostavljenost do grškega gospodarstva).

Kriza je močno prizadela tudi manj razvite države, še posebej tiste, ki so bolj vključene v globalno gospodarstvo. Po njenem izbruhu se je število revnih ljudi v teh državah zvišalo, kar je povečalo potrebo po večji vlogi državnih institucij, ki prebivalstvu zagotavlja socialne storitve. Držav v razvoju (Kitajska, Indija, Brazilija, Rusija) kriza ob izbruhu leta 2008 ni tako prizadela zaradi visokih stopenj gospodarske rasti in velikega domačega trga, za katerega so lahko še vedno izdelovale veliko število proizvodov. Rast se jim sicer vseeno znižuje, a ne tako močno kot razvitim državam. Vendar sta s poglobitvijo recesije v razvitih državah in rastjo stroškov dela v teh državah izvoz in rast držav v razvoju v zadnjem letu močno padla (Busch, 2010, str. 11). Zato so kitajske državne institucije leta 2012, prvič po letu 2008, spet znižale obrestne mere za spodbuditev svojega gospodarstva (Xin & Lifei, 2012). Prav tako so spodbudile infrastrukturne projekte, ki naj bi zagotovili razvoj in večjo zaposlenost. Vloga državnih institucij se tako veča tudi v državah v razvoju, »kjer je bil trg v času pred krizo najuspešnejši«, saj jim je zagotavljal najvišje stopnje rasti na svetu. Tako skušajo državne institucije tudi v teh državah ublažiti posledice krize.

Državne institucije so v državah v razvoju v tem času ključne za omilitev krize, ki zmanjšuje gospodarsko rast države in blaginjo ljudi. Njihovo delovanje bo določalo sredstva in hitrost, s katerimi bo posamezna država premagala trenutno krizo (Bárcena, 2010). Državne institucije so tudi tiste, ki bodo določile, na kakšen način se bo država soočala z izzivi in priložnostmi v prihodnosti, v novih razmerjih svetovnega gospodarstva, nastalih med krizo.

Novi izzivi izhajajo iz javnih politik državnih institucij, ki iščejo načine, kako bi z drugačno organizacijo proizvodnje in socialnih storitev državljanom zagotovila lažji prehod skozi krizo, državi pa čim večjo gospodarsko rast in konkurenčnost na svetovnem trgu (Bárcena, 2010). Nove priložnosti je v kriznem času težko razbrati, so pa še vedno prisotne na temelju »bolj realnega« razvoja, ki temelji na proizvodnji z višjo dodano vrednostjo. To zahteva sodelovanje trga in države, saj mora poslovanje temeljiti na etiki, socialni pravičnosti in demokraciji.

Večja povezanost sveta z globalizacijo za javni sektor prinaša tudi nove priložnosti: državne institucije lahko izobraževalne in zdravstvene storitve državljanom zagotovijo lažje kot v preteklosti. Nekatere od teh javnih dobrin se lahko zagotovijo tudi s sodelovanjem tujcev, ki lahko zmanjšajo stroške države za te storitve. Navedeno ne zmanjšuje njene vloge, jo pa

zagotovo »poceni« (Tanzi, 2005, str. 632). Državne institucije morajo še vedno zagotavljati transparentnost in lažji dostop državljanov do zanesljivih informacij.

3 VLOGA MEDNARODNIH INSTITUCIJ PRI OBLIKOVANJU EKONOMSKIH POLITIK

Mednarodne institucije so pravne entitete, ki s svojimi režimi delujejo v več državah. Njihov cilj ni dobiček, ampak urejanje dogovorov med državami in vzpostavitev skupnih pravil, ki se jih morajo države (na podlagi lastnih odločitev) držati. Na oblikovanje ekonomskih politik držav so vplivale predvsem mednarodne vladne institucije, zato bom v tem poglavju magistrske naloge podrobneje analizirala samo omenjene (in ne nevladnih institucij). Natančno analizo bom izdelala le za tiste mednarodne vladne institucije, ki so vplivale na ekonomsko politiko posameznih držav.

Prvič so mednarodne institucije v ospredje pri oblikovanju ekonomskih politik držav prišle po koncu druge svetovne vojne, saj so se za razliko od prejšnjih režimov, ki so zgolj uravnavali trgovanje (kot je bil sistem zlatega standarda), bolj usmerili v potrebne gospodarske reforme za stabilizacijo in rast gospodarstev. Izkušnja druge svetovne vojne je državam prinesla zavedanje, da morajo za ohranitev miru kot tudi blaginje gospodarstev medsebojne probleme reševati na mednarodni ravni (Bordo, 1993, str. 5; Lannoo, 2009, str. 3). Prav vojna je namreč prinesla zavedanje o krhkosti miru in dogovorov. Kasneje so mednarodne institucije svojo moč pri oblikovanju ekonomskih politik držav le še krepile. Po izbruhu krize leta 2008 so mednarodne (vladne) institucije postale prostor, kjer se države dogovarjajo za skupne rešitve v boju proti krizi. Tako na nek nov način v mednarodnem in regionalnem okolju nastajajo nadnacionalne rešitve, ki so jih države kot izhod iz krize pripravljene sprejeti tudi na nacionalni ravni.

3.1 VLOGA MEDNARODNIH INSTITUCIJ V PROSPERITETNEM OBDOBJU PO DRUGI SVETOVNI VOJNI (1944 - 1973)

Izkušnja vojne je države spodbudila k povojni izgradnji svojih gospodarstev, pri čemer so si tudi medsebojno pomagale (Crafts & Toniolo, 1996, str. 3). Zavedanje, da potrebujejo skupno globalno ureditev s predpostavko ohranjanja svetovnega miru, ki je predpogoj za gospodarsko blaginjo in rast gospodarstev, je evropske voditelje spodbudilo k ustanovitvi povezovalnih mednarodnih institucij. Zato so ustanovili tri nove mednarodne institucije, ki naj bi zagotavljale razvoj svetovnega gospodarstva in skrbele za njegovo rast in blaginjo. Zanje so se voditelji leta 1944 dogovorili na konferenci v Bretton Woodsu: Mednarodni denarni sklad (MDS), Svetovna banka in Svetovna trgovinska organizacija.

3.1.1 Najvplivnejše mednarodne institucije po 2. svetovni vojni

1. Mednarodni denarni sklad

Mednarodni denarni sklad in Svetovna banka sta bila ustanovljena za preprečitev novih gospodarskih kriz in novo izgradnjo uničenih gospodarstev po vojni (The Levin Institute, 2011, str. 2). Zadolženi sta bili za konsolidacijo javnih financ držav. Ustanovljeni sta bili na konferenci v Bretton Woodsu leta 1944, ko so predstavniki ZDA, Velike Britanije, Francije, Rusije (t. i, zavezniških sil) ter 40 drugih držav oblikovali temelje za nov mednarodni finančni red. Upali so, da bo tak mednarodni sistem preprečil novo gospodarsko krizo držav kot je bila velika depresija, ki je destabilizirala Evropo in ZDA v tridesetih letih prejšnjega stoletja in pomagala pri vzponu fašizma in začetku vojne. Cilj MDS je bil zagotoviti stabilizacijo globalnih finančnih trgov in nacionalnih valut prek zagotavljanja finančnih virov (posojil) za stabilne monetarne politike držav (čim nižjo inflacijo) in stabilen Bretton Woodski denarni sistem (z odpravo trgovinskih neravnotežij med določeno državo in njenimi trgovinskimi partnericami). Sistem je valute držav vezal na ameriški dolar, slednjega pa na zlato. Svetovna banka se je osredotočila na izgradnje evropskih gospodarstev z olajšanjem naložb v povojno izgradnjo (v infrastrukturo, stavbe…) in razvoj teh gospodarstev.

Mednarodni denarni sklad sestavlja (danes, to je leta 2012) 187 držav članic, vsaka sodeluje s svojim predstavnikom, ki je običajno guverner centralne banke določene države. Te se sestanejo enkrat letno in skušajo doseči dogovor o ukrepanju MDS pri večjih problemih v posamezni državi ali več državah (The Levin Institute, 2011, str. 5). Čez leto institucijo vodi 24-članski izvršni odbor, ki ga sestavlja osem stalnih članic (največjih ekonomskih in političnih sil po 2. svetovni vojni: ZDA, Velika Britanija, Japonska, Nemčija, Francija, Kitajska, Rusija in Savdska Arabija) in 16 nestalnih članic, ki imajo v odboru dvoletni mandat in se volijo glede na geografske enote (Afrika, jugovzhodna Azija in druge enote). Izvršni odbor vodi predsednik, ki je izvoljen na vsakih pet let. Volilni glasovi v MDS so tehtani glasovi glede na velikost gospodarstva države in denarne »kvote« (prispevka) v sklad. Tako imajo pri odločanju bogatejše države več moči od revnejših (ker v sklad prispevajo več). Stalne članice brez Rusije in Kitajske imajo skupaj v MDS okoli 40 odstotkov volilnih glasov, Afrika pa manj kot pet odstotkov glasov.

Glavna naloga sklada je odprava plačilnobilančnih neravnotežij prek izvajanja strukturnih programov prilagajanja (United Nations, 1994). Država lahko prek omenjenega dobi pomoč (ugodno posojilo) MDS pod določenimi pogoji, s katerimi želi sklad zmanjšati proračunski primanjkljaj in zniževati inflacijo države. To doseže s pogoji pomoči državam, ki vključujejo liberalizacijo trgovine (odprava carin in kvot), povečanje davkov, zmanjšanje vladnih proračunskih izdatkov (varčevanje), ukinitev subvencij za hrano, gorivo in transport, zmanjšanje plač v javnem sektorju, zmanjšanje minimalne plače (na katero morajo pristati sindikati), ukinitev cenovnega nadzora, privatizacijo državnih podjetij, zmanjšanje ovir

(birokratskih, davčnih ovir in lažje pridobivanje dovoljenj) za privabljanje tujih naložb v državo in depreciacijo valute.

MDS skrbi za plačilnobilančna in valutna ravnotežja med državami na tri različne načine: prek nadzora, finančne pomoči in tehnične pomoči.

1. **Nadzor.** Vsako leto MDS gospodarskim institucijam posamezne države članice pošlje analizo njenega gospodarskega stanja (The Levin Institute, 2011, str. 6–7). Delovna skupina sklada analizira fiskalno in monetarno politiko države članice MDS, menjalni tečaj, splošno makroekonomsko stabilnost in s tem povezane politike kot so politika trga dela, trgovinska politika in socialno politika (kot je pokojninski sistem). Našteto spada med svetovanje državam članicam in jim pripravi zunanjo analizo in oceno nacionalnih odločitev, ki bi lahko vplivale tudi na mednarodni ekonomski sistem.

MDS podobno oceno daje tudi za regionalne organizacije kot so Evropska unija (EU), Zahodnoafriška gospodarska in monetarna unija, dvakrat na leto pa poda ocene za svetovno gospodarstvo (The Levin Institute, 2011, str. 7).

2. **Finančna pomoč.** Glavna aktivnost MDS je finančna pomoč državam članicam pri odpravljanju plačilnobilančnih neravnotežij (The Levin Institute, 2011, str. 7). Zagotavlja jim posojila za odplačevanje njihovih obveznosti (zadolženosti in plačilo obveznosti države do svojih institucij) in prilagoditev ekonomske politike, da se jim ne bo potrebno soočiti z novo krizo. Za prejem pomoči se mora vsaka država članica (prek »pisma namere«) zavezati, da bo izvedla tiste ekonomske ukrepe, ki jih je MDS izpostavil kot nujne. Ti pogoji večkrat izzovejo velike kritike, ker vključujejo tudi podrobne spremembe v nacionalni politiki. Vendar države pogosto zaradi svojih gospodarskih težav nujno potrebujejo pomoč MDS, zato pristanejo tudi na stroge pogoje za pomoč, ki lahko močno spremenijo njihovo ekonomsko politiko in (posledično) gospodarstvo.

Odobrena posojila MDS državam razdeli po obrokih, s čimer zagotovi, da država prejemnica pomoči uveljavlja gospodarske reforme, ki so bile pogoj za pomoč (The Levin Institute, 2011, str. 7). Posojila sklada so lahko odobrena za krajši čas (nekaj mesecev) ali daljše obdobje (do deset let) – odvisno od vrste posojila. Mednarodni denarni sklad zagotavlja tri vrste posojil: od 12 do 18-mesečna posojila za države, da se spopadejo s kratkoročnimi gospodarskimi problemi, »razširjena posojila MDS« pa državi pomagajo pri strukturnih problemih njenega gospodarstva (posojila za rast MDS odobri manj razvitim državam po nizki obrestni meri, rezervna posojila državam med daljšimi krizami in jim s tem niža stroške zadolževanja, posojila v primeru razširitve problemov pa odobri med vali krize, ki se lahko razširijo iz ene tudi na druge države). Država mora plačila odplačati v določenem roku, ki se ga mora strogo držati, saj so posojila MDS mišljena kot začasna finančna pomoč.

Države se izogibajo pretirani odvisnosti posojil MDS, saj velika posojila zmanjšujejo zaupanje drugih držav in finančnih trgov, da je nacionalna vlada sposobna rešiti svoje

gospodarske težave (The Levin Institute, 2011, str. 7). Omenjeno je dobro vidno v sedanji krizi, ko prošnja za pomoč držav regionalnim institucijam krha zaupanje vlagateljev v Grčijo in Španijo, pa tudi Slovenijo, čeprav se o njeni prošnji za pomoč trenutno le govori.

3. **Tehnična pomoč.** MDS zagotavlja tehnično (strokovno) pomoč državi glede fiskalne politike, monetarne politike, postopkov regulacije, davčne politike, zbiranja statistike in drugih področij (The Levin Institute, 2011, str. 8). Programi pomagajo državam v razvoju in njihovim institucijam lažje uresničiti potrebne reforme (z dodatnimi kadri, informacijami) za ureditev makroekonomske politike. MDS ima za to na voljo svoje strokovnjake in zasebne svetovalce za misije pri »izobraževanju« vladnih uradnikov.

2. Svetovna banka

Svetovna banka je bilo po konferenci v Bretton Woodsu ime za Mednarodno banko za obnovo in razvoj (v nadaljevanju IBRD, angl. *International Bank for Reconstruction and Development*). Njen cilj je (bil) zmanjšati revščino v državah v razvoju in manj razvitih državah. Mednarodna institucija se je pri svoji nalogi – pomoč pri izgradnji evropskih gospodarstev po vojni – kasneje razširila na skupaj pet različnih organizacij: poleg IBRD so nastale tudi Mednarodno razvojno združenje (v nadaljevanju IDA, angl. *International Development Association*), Mednarodna finančna korporacija (v nadaljevanju IFC, angl. *International Finance Corporation*), Mednarodna agencija za zavarovanje investicij (v nadaljevanju MIGA, angl. *Multilateral Investment Guarantee Agency*) in Mednarodni center za reševanje investicijskih sporov (v nadaljevanju ICSID, angl. *International Centre for Settlement of Investment Disputes*) (The Levin Institute, 2011, str. 11). Mednarodna banka za obnovo in razvoj in IDA se osredotočata predvsem na monetarno politiko javnega sektorja in skrbita za ugodna posojila z nizkimi obrestnimi merami ali brez obrestnih mer za manj razvite države. Poleg tega vladam teh držav pomagata z nasveti o makroekonomski politiki, nudita raziskave in tehnično pomoč. Druge tri institucije svetovne banke (IFC, MIGA in Mednarodni center za reševanje investicijskih sporov) pa se osredotočajo na zasebni sektor: s spodbujanjem gospodarske aktivnosti s pomočjo financiranja, zavarovanja in reševanja sporov pri zasebnih projektih.

IBRD se poleg zmanjševanja revščine zavzema tudi za trajnostni razvoj revnih držav. Pomaga v primeru naravnih nesreč, humanitarne krize, zmanjšati želi smrtnost med novorojenčki, spodbuditi enakost med spoloma in zagotoviti izobraževanje (The Levin Institute, 2011, str. 12). Gospodarstva revnih držav in potrebne strukturne spremembe spodbuja s posojili, garancijami in zagotavljanjem pomoči svojih strokovnjakov (tukaj gre za analitike za analizo gospodarske situacije v določeni državi in strokovnjake, ki politikom svetujejo pri njihovi ekonomski politiki). Njen cilj je zmanjšati revščino v državah v razvoju in manj razvitih državah.

Svetovna banka oziroma IBRD državam zagotavlja dve vrsti posojil.

1. Investicijska posojila, odobrena za projekte, ki zagotavljajo javne dobrine ali organizirajo javna dela za spodbujanje gospodarskega in socialnega razvoja države (primer tega so infrastrukturni projekti: gradnja cest, vodovodov in elektrarn).

2. »Prilagoditvena posojila«, ki jih Svetovna banka odobri za programe, ki podpirajo reforme vlade določene države za prestrukturiranje njihovih gospodarstev.

Tako kot MDS tudi Svetovna banka svoja posojila odobri pod določenimi pogoji: v skladu z natančno določenim investicijskim načrtom ter rokom za njegovo uresničitev in rokom za poplačilo posojil (The Levin Institute, 2011, str. 12). Svetovna banka posojila financira z denarjem, ki ga zbere na mednarodnem obvezniškem trgu, z izdajo lastnih obveznic in njihovo prodajo velikim institucionalnim vlagateljem kot so banke in pokojninski skladi.

Organizacija in odločanje v Svetovni banki je podobna tisti v Mednarodnem denarnem skladu. Institucijo vodi odbor guvernerjev centralnih bank držav članic, njihovi glasovi pa so tehtani glede na letne prispevke držav v mednarodno institucijo (The Levin Institute, 2011, str. 11). Tako kot pri MDS tudi Svetovni banki največji prispevek plačujejo ZDA. Odločitve so sprejete s soglasjem med državami članicami.

3. Svetovna trgovinska organizacija

V tridesetih in štiridesetih letih 20. stoletja je so države izvajale protekcionistično ekonomsko politiko, s katero so imele slabe izkušnje: veliko gospodarsko krizo in svetovno vojno. Razvite države so vpeljale visoke carine in skušale spodbuditi rast svojih gospodarstev z omejevanjem tujih izdelkov na svoje trge. Po koncu druge svetovne vojne so se države zaradi slabih izkušenj dogovarjale o ustanovitvi Mednarodne trgovinske organizacije (angl. *International Trade Organization*), vendar je bila njena glavna pobudnica, Amerika, tista, ki je z nasprotovanjem svojega kongresa preprečila njeno ustanovitev. Zato je 23 držav (pod vodstvom ZDA, Kanade in Velike Britanije) sklenilo dogovor o regulaciji mednarodne trgovine in oblikovalo Splošni sporazum o carinah in trgovini (v nadaljevanju GATT, angl. *General Agreement on Tariffs and Trade*) (Bown, 2009, str. 11–12). GATT je določil nivo, na katerega so morale države znižati svoje carine. Kasneje (leta 1995) se je ta sporazum držav spremenil v Svetovno trgovinsko organizacijo. (v nadaljevanju WTO, angl. *World Trade Organization*). GATT je bil ob nastanku zelo uspešen pri zniževanju carin, zato so se takrat države »znašle« drugače: pri zaščiti domače industrije so začele uporabljati necarinske ovire (kot so kvote in uvozna dovoljenja).

GATT je deloval na podlagi naslednjih načel:

1. **Načelo največjih ugodnosti.** Če država izboljša pogoje menjave (zmanjša carinske ali necarinske ovire) za drugo državo in s tem ustvari njeno prednost ali privilegij pri trgovanju, mora enako ugodne pogoje zagotoviti tudi drugim državam članicam GATT (Daemmrich, 2011, str. 6–7; Juris International, 2012, str. 55). Za to načelo obstaja

pomembna izjema: regionalni trgovinski dogovori, ki olajšujejo menjavo držav znotraj določene regije (na tej izjemi funkcionirajo EU, Severnoameriško prosto trgovinsko območje in drugi regionalni trgovinski sporazumi).

2. **Načelo nacionalne obravnave.** Podpisnice GATT so upravičene do enakih davčnih stopenj, regulacije in standardov za uvožene izdelke (Daemmrich, 2011, str. 6–7; Juris International, 2012, str. 55). Posamezna država ne sme na uvožen proizvod, po tem ko je ta vstopil na njen trg, zaračunati carine in pobirati davkov (davek od dobička in davek na dodano vrednost) po višji stopnji kot za domače proizvode.

3. **Dostop do trgov.** Država mora voditi odprto trgovino in jo liberalizirati, prepovedane so »dumpinške cene«: izvoz proizvodov pod domačo ceno ali ceno za njegovo proizvodnjo v domači državi (skupaj z dodatki za promet in dobiček) (Daemmrich, 2011, str. 6–7; Juris International, 2012, str. 55). Na uvožene izdelke lahko država uvede le carine, kvantitativne omejitve (kvote, uvozna dovoljenja) so prepovedane, razen v izjemnih primerih.

Vendar se kljub postavljenim načelom mnoge države teh načel niso držale (Bown, 2009, str. 15; Juris International, 2012, str. 56). V kmetijskem sektorju so številne države v razvoju ohranile visoke kvantitativne omejitve, nekatere države, predvsem članice Evropskih Skupnosti, kasneje pa EU, so uveljavljale variabilne in ne fiksnih carin na uvoz kmetijskih izdelkov kot so žitarice in meso. Tudi za trgovino s tekstilnimi izdelki so uvajale kvantitativne omejitve.

Na prvih petih konferencah držav članic GATT med leti 1947 in 1961 so dominirale večje države izvoznice ali pa tiste, ki so se zanimale za olajšanje trgovine s točno določenim proizvodom (Bown, 2009, str. 12–13). To so bile razvite države, ki so se osredotočale na zmanjšanje uvoznih omejitev v drugih državah in so predstavljale njihove največje izvozne trge. V središču pogajanj na teh konferencah je bil ponavadi prisoten pritisk na države v razvoju, naj znižajo carine (njihovi trgi so bili pomembnejši izvozni trgi za razvite države), vendar omenjene v zameno niso dosegle večje liberalizacije trgov, ki bi povečali njihovo mednarodno trgovino (ter s tem rast in blaginjo).

Vendar so zaradi pravil GATT-a ovire pri mednarodni trgovini vendarle padle, mednarodna trgovina pa se je povečala: v tem času so razvite države po svetu znižale carine, medtem ko so države v razvoju ohranile visoke carine za zaščito domače industrije (Daemmrich, 2011, str. 7). Nekatere razvite države so v tem času poskušale privabiti tuja podjetja z nižjimi trgovinskimi ovirami in tako spodbuditi rast svojih gospodarstev.

Do ustanovitve Svetovne trgovinske organizacije se je število držav članic GATT povečevalo. Med leti 1947 in 1994 je potekalo osem večjih konferenc, kjer so se države pogajale o liberalizaciji mednarodne trgovine (Bown, 2009, str. 12). Na zadnji, Urugvajski konferenci (t. i. »Urugvajska runda), leta 1994, so ustanovile Svetovno trgovinsko organizacijo. Do leta

1994 je število držav članic GATT naraslo iz 23 na 128. V WTO pa je sporazum o liberalizaciji trgovine podpisalo že več kot 150 držav.

3.1.2 Povezovalna vloga mednarodnih institucij do začetka sedemdesetih let

Vse mednarodne institucije, ki so nastale po drugi svetovni vojni, so izjemno okrepile sodelovanje držav na mednarodni ravni. Omenjeno je izjemno pozitivno vplivalo na gospodarski razvoj držav, saj so do leta 1973 njihova gospodarstva rasla, brezposelnost upadala, življenjski standard ljudi in produktivnost rasla. Zato je to obdobje dobilo ime zlato obdobje za zahodnoevropske države. Realni BDP je v tem času rasel skoraj dvakrat hitreje kot v obdobju pred vojno in po letu 1973 (Crafts & Toniolo, 1996, str. 38). Kvaliteta življenja se je izboljšala, število delovnih ur ljudi (v zahodni Evropi) je upadlo za eno tretjino, kar je precej povečalo število ur njihovega prostega časa. Življenjska doba se je podaljšala zaradi napredka v medicini ter boljših zdravstvenih storitev in dostopa posameznika do zdravnika (Eichengreen, 2006). V tem obdobju so rasle tudi naložbe, ki so bile poleg institucij drugi ključni dejavnik za hitro rast držav (Eichengreen & Vazquez, 1999, str. 2). Stopnja neto naložb se je med leti 1950 - 1970 skoraj podvojila glede na leta 1920 - 1940.

Hitra rast zahodne Evrope je bila v tem obdobju mogoča zaradi vzpostavitve skupnih norm in dogovorov, formalnih in neformalnih, ki so reševale probleme med gospodarskimi subjekti, saj jih decentralizirani trgi pred tem niso mogli reševati (Eichengreen, 2006, str. 4). Rast mednarodne trgovine kaže tudi spodnji graf. Pravila in dogovori so se spoštovali v obliki nacionalnih in mednarodnih institucij, ki so bile posledica izkušenj Evrope iz preteklosti (tako obeh svetovnih vojn kot velike gospodarske krize v tridesetih letih 20. stoletja).

Slika 1: Grafični prikaz povprečne gospodarske rasti 1950-2008

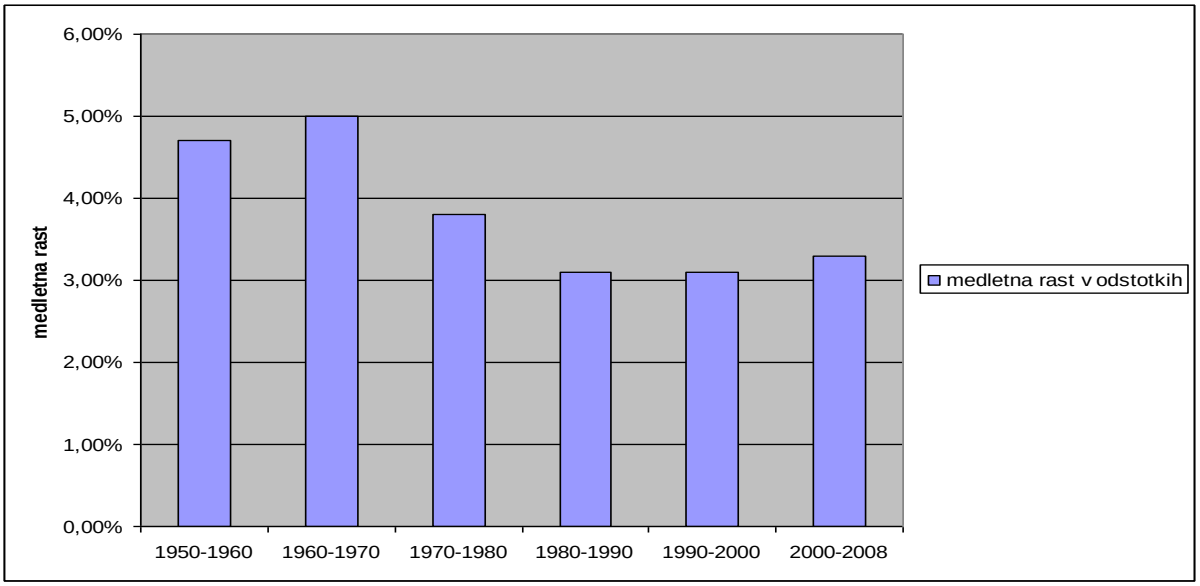

Vir: M. Nairne, The Global »Old Normal«, 2011.

Leta 1947 so ZDA ustanovile mednarodni program, ki je povezovalno vplival na odnose med državami in neposredno vplival na povojno izgradnjo njihovih gospodarstev. To je bil Marshallov plan (poimenovan po takratnem ameriškem zunanjem ministru Georgu Marshallu) ali evropski program okrevanja z namenom stabilizacije in pomoči evropskim državam (Cohn, 2011, str. 39–40). Kot protiutež Marshallovem načrtu je Sovjetska zveza leta 1949 za pomoč vzhodnoevropskim državam ustanovila Svet za medsebojno gospodarsko pomoč. Medtem ko je slednji poudarjal centralno plansko gospodarstvo, nacionalizacijo proizvodnih virov kot so kapital in naravni viri, kolektivizacijo kmetijstva in izolacijo domačega gospodarstva od tujine, je Marshallov plan poudarjal pomen tujih naložb za povojno izgradnjo zahodnoevropskih gospodarstev, temeljujočih na uvozu hrane in dobrin iz ZDA ter financiranju zasebnih podjetij pri gradnji infrastrukture.

Ne glede na različne pristope Marshallovega načrta in Sveta za medsebojno gospodarsko pomoč sta oba programa oziroma instituciji močno vplivali na ekonomsko politiko in (posledično) gospodarstva evropskih držav (Cohn, 2011, str. 40).

Po drugi svetovni vojni ni začel veljati samo sistem mednarodne integracije držav, ampak tudi regionalna integracija: evropska integracija. Izkušnje obeh vojn in velike gospodarske krize so v Evropo »prinesli« težnjo držav po sodelovanju na gospodarskem področju (Eichengreen, 2006, str. 9-12; Evropa EU, 2012). Tako je šest evropskih držav (Francija, Nemčija, Italija, Belgija, Nizozemska in Luksemburg) leta 1951 ustanovilo Evropsko skupnost za premog in jeklo, s katero so povečale medsebojno odvisnost pri proizvodnji premoga in jekla in s tem povečale medsebojno zaupanje po 2. svetovni vojni. Nastajanje evropskih institucij je povezano s širšim procesom globalizacije, spodbudili pa so ga napredki v tehnologiji, kot je hitra železnica, novosti v ladijskem transportu in satelitsko telefoniranje, ki so znižali stroške poslovanja prek meja držav. Leta 1957 so države še poglobile svoje sodelovanje z ustanovitvijo Evropske gospodarske skupnosti, kjer so se zavezale k tesnejšemu medsebojnemu povezovanju: liberalizaciji trgovine in spodbujanju konkurence na trgu. V šestdesetih letih je Evropa postala prva večja regija, ki je ustanovila carinsko unijo (prostotrgovinsko območje s skupno zunanjo carino). Tako je ustvarila enoten trg, ki je dosegel dogovor o tem, kakšna bo nacionalna regulacija izdelkov, ki prihajajo iz držav članic Evropske gospodarske skupnosti. To je bil začetek čedalje tesnejšega sodelovanja med čedalje večjim številom evropskih držav, ki so v devetdesetih letih ustanovile tudi skupno politično unijo (Evropska unija z notranjo zakonodajo in skupno zunanjo in varnostno politiko) in monetarno unijo (uvedba evra leta 1999 in Evropske centralne banke leta 1998).

Že vzpostavitev skupnega gospodarskega sodelovanja v petdesetih letih in carinska unija desetletje kasneje so pomembni gospodarski dosežki, ki so evropskim vladam zagotavljali, da se bo potencial nemške industrije uporabljal v miroljubne namene (Eichengreen, 2006, str. 10–11). Regionalne institucije so spodbudile trgovino med evropskimi državami in prestrukturiranje (specializacijo) držav glede na njihove primerjalne prednosti. Tako so izvažale proizvodno najbolj konkurenčne izdelke. Evropske institucije so zagotovile so tudi likvidnost (pretok denarja) in učinkovitost (visoke donose in rast) evropskih finančnih trgov.

Pomagale so ustvariti gospodarsko in finančno stabilnost kontinenta za preprečitev gospodarske krize iz tridesetih let 20. stoletja. Vlade v posameznih državah so regionalne institucije spodbudile k ustvarjanju stabilizacijskih politik, ki podpirajo rast. Pri tem je treba poudariti, da so rasle in se prek medsebojne trgovine povezovale predvsem zahodnoevropske države, medtem ko je Sovjetska zveza vzhodnoevropskim državam prepovedala »sodelovanje v integracijskih procesih Zahoda«. Kot pravi Eichengreen (2006, str. 11–13) so po propadu Sveta za medsebojno gospodarsko pomoč in Sovjetske zveze leta 1989 vzhodnoevropske države iskale povezave z zahodno Evropo, kar je pomenilo grajenje skupne EU. Najprej so se te države pridružile evropskemu gospodarskemu združenju (angl *European Economic Area*) (sestavljenemu iz EU in njenih sosed), kasneje (leta 2004) pa so nekatere že vstopile v EU.

Obdobje po drugi svetovni vojni je bilo torej obdobje intenzivnega povezovanja med državami: ne le gospodarskega (ki je v poglavju izpostavljen), ampak tudi političnega (prek evropskega povezovanja, sodelovanja ZDA in zahodne Evrope ter na mednarodni ravni z Združenimi narodi) (Eichengreen, 2006, str. 6; Sušjan, 2006, str. 240). Sodelovanje je spodbudila izkušnja svetovne vojne, ki so se ji države v prihodnje želele izogniti. Njihovo intenzivnejše medsebojno sodelovanje je spodbudilo razvoj in specializacijo v panogah, kjer so bile konkurenčne ter državam omogočile rast, nova delovna mesta, državljanom pa večjo blaginjo.

3.2 VLOGA MEDNARODNIH INSTITUCIJ S POJAVOM IN UTRDITVIJO NEOLIBERALIZMA (1973-2008)

3.2.1 Razmere po razpadu Bretton-Woodskega sporazuma

V začetku sedemdesetih let je Bretton Woodski sistem (vezava dolarja na zlato) zaradi pretiranega tiskanja dolarjev propadel, zato so države devalvirale svoje valute, ki so zvišale inflacijo. Hkrati so se v tem času močno zvišale cene nafte, zaradi česar so začele države s programi tehnološkega in proizvodnega prestrukturiranja, kar je povečalo brezposelnost. Tako so se države in mednarodne institucije soočile s stagflacijo: naraščanjem brezposelnosti in inflacije hkrati (Eichengreen, 2006, str. 6; Sušjan, 2006, str. 240). V poslabšanju gospodarske situacije so se pokazale tudi pomanjkljivosti obstoječih institucij, ki so v tem obdobju delovale izredno povezovalno: ustrezale so pogojem držav po gospodarski rasti z uveljavljanjem že znanih tehnologij v poslovanje (ki jih je prej preprečevala vojna), niso pa znale podpirati razvoja podjetij in širjenja njihovega trga. Podjetja so namesto masovne proizvodnje potrebovala razvoj. Bančno-finančni sistemi so prej omogočali denar za naložbe, z veliko verjetnostjo uspešnosti, z nižjo rastjo oziroma večjo negotovostjo poslovanja podjetij (nove tehnologije ali razvoj obstoječih tehnologij) pa so začeli špekulirati pri svojih vlaganjih.

S spremembo gospodarskega okolja se je v tem času spremenila tudi vloga institucij, ki so pridobile še pomembnejšo vlogo pri oblikovanju ekonomske politike držav, saj so v zameno za denarno pomoč želele, da države sprejmejo konkretne gospodarske ukrepe (ki so bili

večinoma povezani z znižanjem inflacije in primanjkljaja). V sedemdesetih in osemdesetih letih 20. stoletja se je nekaj manj razvitih držav in držav v razvoju zaradi naftnih šokov (zvišanja cen nafte, ki so povečala njihove stroške), visokih obrestnih mer ter znižanjem cen surovin in preprostih izdelkov (ki so predstavljali njihovo glavno konkurenčno prednost) soočalo z recesijo (The Levin Institute, 2011, str. 17). Razvojni strokovnjaki so vladam teh držav (predvsem latinskoameriškim državam) priporočali, naj si sposodijo denar pri Svetovni banki in Mednarodnem denarnem skladu za industrializacijo njihovih gospodarstev z naložbami v industrijo in infrastrukturo. Ti dve mednarodni instituciji sta postali glavni posojilodajalki manj razvitim državam, ki so se soočale z visokimi primanjkljaji, šibkim javnim sektorjem, korupcijo in padanjem vrednosti njihovih proizvodov in storitev. Zaradi omenjenih dejavnikov so se posojila zasebnim vlagateljem namreč zdela preveč tvegana.

MDS je tako postal glavni motor geopolitičnih interesov Zahoda in ekonomskega neoliberalizma. To je bilo za države Latinske Amerike obdobje dolžniške krize, zato jim je MDS denarno pomoč pogojeval z implementacijo varčevalnih reform, liberalizacije in favoriziranjem političnih oblasti, ki so bile naklonjene željam Zahoda (Pop-Eleches, 2008, str. 78-85). Po letu 1982, ko je v Latinski Ameriki izbruhnila dolžniška kriza, je bilo kar 22 latinskoameriških držav vključenih v 43 programov MDS. Glavna značilnost programov sklada je zunanje pogojevanje gospodarskih reform, ki v določeni državni niso imele podpore državljanov. S tem so veliko suverenosti pri oblikovanju ekonomske politike prenesle na mednarodno institucijo.

V času velikih težav držav v razvoju in manj razvitih držav (dolžniške krize, prestrukturiranje gospodarstev po vojni) sta si MDS in Svetovna banka pridobila pomembno moč nad izvajanjem ekonomske politike teh držav s pogojevanjem glavnih ekonomskih sprememb v njihovih gospodarstvih (The Levin Institute, 2011, str. 9).

Podobno kot MDS je tudi Svetovna banka svojo denarno pomoč državam pogojevala z gospodarskimi ukrepi kot je varčevanje, kar je prizadelo socialno najobčutljivejši del državljanov. Zavzemala se je za večjo liberalizacijo in deregulacijo gospodarstva, kjer pogosto ni upoštevala okoljskega in socialnega (negativnega) vpliva na gospodarsko okolje (The Levin Institute, 2011, str. 16). Tako je na primer leta 1981 Braziliji pomagala pri razvojnem programu: gradnji glavne avtoceste čez del amazonskega gozda. Za to je razdelila zemljo in jo prodala bogatim vlagateljem, ki niso bili domačini. Slednje je povzročilo velike migracije domačinov in uničenje deževnega pragozda.

Svetovna banka je državam v razvoju in manj razvitim državam tudi povečevala zadolženost, saj morajo na posojila plačati obresti, ki so tem državam v zadnjih 20 letih močno povečale dolg (The Levin Institute, 2011, str. 16–17). Tako znaša dolg na prebivalca podsaharske Afrike (brez Južnoafriške republike) 365 dolarjev, medtem ko je bruto nacionalni proizvod na prebivalca le 308 dolarjev. Zaradi dolžniške krize manj razvitih držav in držav v razvoju v osemdesetih letih je Svetovna banka leta 1988 začela odpisovati določene dolgove tem državam.

3.2.2 Razširitev vloge mednarodnih institucij po koncu hladne vojne

Po koncu hladne vojne se je MDS osredotočil na pomoč državam Vzhodne Evrope, ki jim je pomoč pogojeval s tranzicijskimi reformami, s katerimi so se kot nekdanje komunistične države počasi vključevale v svetovno gospodarstvo in ohranile regionalno politično stabilnost (Pop-Eleches, 2011, str. 79). S tem se je neoliberalizem razširil v tranzicijske države. Vzhodnoevropske države so pomoč po razpadu Sovjetske zveze leta 1989 potrebovale zaradi omejenega dostopa do mednarodnih kapitalskih trgov in nizkih deviznih rezerv.

Mednarodne institucije so z razpadom Sovjetske zveze (posebej Svetovna banka in MDS, ki sta imeli največji vpliv na ekonomsko politiko držav) razširile svoje delovanje v smeri tržne liberalizacije, privatizacije, proračunskega varčevanja ter proste trgovine (The Levin Institute, 2011, str. 8). Reforme so promovirale in jih poskušale uveljaviti v državah v razvoju, imenovale so jih »Washingtonski konsenz«. Vendar je izključna osredotočenost na odprtost gospodarstev in varčevanje brez spodbujanja domačih podjetij in gospodarstva vodila do številnih problemov manj razvitih držav in držav v razvoju. Prakse, ki so bile za razvite države med njihovim razvojem učinkovite, so na manj razvite države učinkovale drugače, saj slednje niso imele dobro razvitega javnega sektorja, regulacije gospodarskih aktivnosti in gospodarstev, ki bi bila dovolj konkurenčna ob odprtju trgov.

V tem obdobju se je povečalo število multinacionalnih podjetij, hkrati z njimi pa tudi mednarodne organizacije, kot posledica sodelovanja med zahodom in vzhodom. S tem se je po Yildiranu (2005, str. 5–6) pod vprašaj postavila avtoriteta nacionalne države zaradi dveh razlogov: prvič, nastanek novih neodvisnih vzhodnoevropskih držav, ki niso imele izkušenj, kako voditi lastno državo; drugič, po hladni vojni se je močno povečalo število finančnih organizacij in ekonomskih institucij (nevladnih organizacij in multinacionalnih podjetij), ki so delovale na temelju pravila o »nevmešavanju držav v njihovo svobodo«.

Po hladni vojni so vzhodnoevropske države želele pridobiti podporo in identiteto kot nacionalne države, vendar so za cilj potrebovale finančno in politično podporo, kar je zahodnoevropskim državam in ZDA dalo dobro priložnost za razširitev svojega vpliva. V ekonomske politike teh držav se niso »vmešavale« neposredno, ampak so na njihov gospodarski razvoj vplivale preko nevladnih organizacij in multinacionalnih podjetij (Yildiran, 2005, str. 5–8). Multinacionalna podjetja zasledujejo lasten dobiček ne glede na nacionalne politike in s svojimi odločitvami vplivajo na gospodarsko rast, zaposlenost, strukturo industrije in tudi obdavčitev. S tem lahko zmanjšajo suverenost nacionalne države. Vsi omenjeni dogodki so vodili v finančno deregulacijo in rast špekulativnega kapitala.

Države so ugotovile, da bolje uresničujejo svoje interese, če so vpete v širši sistem obvezujočih pravil – mednarodnih institucij – kot da niso del takega sistema. Pravila jim pomagajo definirati pravice (vključno z lastninskimi pravicami) in dolžnosti, ki so odvisne od

političnih, gospodarskih, kulturnih in tehnoloških okoliščin (Yildiran, 2005, str. 7–8). Tako nekdaj kot tudi danes (na začetku 21. stoletja) globalizacija vpliva na oblikovanje nacionalnih in mednarodnih pravil, kot so pravila o mednarodni trgovini, prometu in varstvu okolja.

Od devetdesetih let prejšnjega stoletja dalje so institucije posojila pogojevala s strogimi gospodarskimi ukrepi, večkrat pa so po mnenju kritikov postala tudi politično orožje za »vmešavanje v nacionalne zadeve« (The Levin Institute, 2011, str. 8–9). Mednarodni denarni sklad (MDS) je s posojili pogojeval strukturne spremembe v fiskalni in monetarni politiki, kot so področja bančne regulacije, proračunskega primanjkljaja in pokojninske politike. MDS se je tako leta 1997 pri centralni banki Južne Koreje osredotočil na boj proti inflaciji v času azijske krize, vendar ne zato, ker bi bila monetarna politika ključni vzrok za krizo, ampak zaradi prepričanja, da mora biti boj proti inflaciji glavni cilj centralne banke. Tako se v težkih gospodarskih razmerah ne bi smela osredotočati na spodbujanje zaposlenosti in gospodarske rasti.

MDS je politike Washingtonskega konsenza (privatizacijo, liberalizacijo in deregulacijo) pogojeval državam z različno ekonomsko zgodovino in kulturnimi navadami (predvsem različnimi od razvoja Zahoda: ZDA in Zahodne Evrope) (The Levin Institute, 2011, str. 9; United Nations, 1994). Prav zato so bile posledice teh reform zaradi premalo razvitih domačih institucij držav v razvoju in manj razvitih držav ravno nasprotne pričakovanim (poglobitev recesije in poslabšanje življenjskega standarda državljanov).

MDS je kot pogoj za denarno pomoč zahteval, da se vsi gospodarski ukrepi v državi izvedejo čim prej, ne da bi predvidel negativne posledice za državljane (povečanje brezposelnosti) (The Levin Institute, 2011, str. 9; United Nations, 1994). Primer je privatizacija javnih storitev, pri kateri MDS zahteva takojšnjo odprodajo teh storitev (kot so zaloge pitne vode in nekaterih javnih prostorov) privatnim vlagateljem, tudi če to povzroči večjo brezposelnost in zmanjšanje socialne varnosti za najrevnejše državljane.

Z načinom pogojevanja svoje pomoči državam je MDS večkrat pokazal, da zanj niso pomembni socialni in okoljski problemi. Posamezne politike, ki so bile pogoj za pomoč omenjene institucije, so zaradi neprilagojenosti specifičnim okoliščinam določene države ogrozile njihovo stabilnost, zaradi česar niso dosegle ciljev MDS. Z osredotočanjem le na plačilnobilančna ravnotežja, ki jih je morala država čim hitreje doseči, je MDS poslabšal socialno vlogo države (United Nations, 1994). V Rusiji in drugih državah nekdanje Sovjetske zveze je MDS uvedel »ekonomsko šok terapijo«. Z novo uvedenimi krepi so vpeljali strog kapitalizem v države, ki so imele pred tem 50 let centralno plansko gospodarstvo. Kot posledica je nastala visoka brezposelnost (na Poljskem se je povečala iz nič odstotkov leta 1990 na 15 odstotkov leta 1993) in veliko zmanjšanje socialnih storitev.

Podobno nerazumevanje kaže tudi Svetovna banka, saj se s svojim ravnanjem v zadnjih desetletjih ni borila proti ključnim dejavnikom revščine v manj razvitih državah ter državah v razvoju (United Nations, 1994). S svojimi ukrepi in predlogi ni strukturno izboljšala

gospodarstev omenjenih držav, ni uspela zagotoviti delovnih mest za državljane in gospodarske rasti države, s katero bi revne države lažje odplačale svoja posojila.

Ena glavnih pomanjkljivosti Svetovne banke in MDS ter tuje pomoči državam na splošno, je prepričanje, da bodo gospodarstva v rokah trga dobro delovala. Te institucije so namreč verjele, da bi se v primeru prenosa tuje pomoči od države do države (od vlade do vlade), večina pomoči še vedno znašla v rokah skorumpiranih birokratov in politikov, ki bi se z njo okoristili (United Nations, 1994). Do ljudi bi tako prišlo zelo malo pomoči. Zato so mednarodne institucije ob pomoči zahtevale celovito privatizacijo in deregulacijo trga, kar pa se je izkazalo za neuspešno.

V 21. stoletju so mednarodne institucije pri svojem vladanju stopile pred nov izziv: države v razvoju (Brazilija, Rusija, Indija in Kitajska) so začele rasti in se hitro razvijati. Z visokimi stopnjami rasti (tudi osem in devetodstotno rastjo) so hitro dohitevale razvito Evropo in ZDA. V mednarodnih institucijah, kjer so imele te države (ZDA in zahodnoevropske države) še vedno primat pri odločanju (kot največje donatorke), so se pojavile težnje, da bi odločanje odsevalo dejansko ekonomsko moč držav. Vendar napredek ni bil dosežen: glas razvitih držav tako ostaja prevladujoč in odločilen v mednarodnih institucijah, moč držav v razvoju in držav v tranziciji pa šibka (Beltran, 2005, str. 2–3). Zato bi bilo dobro, da bi se sistem v mednarodnih organizacijah nadomestil z deležem glasov glede na bruto nacionalni proizvod, ocenjen po realni kupni moči prebivalcev. Tako bi tudi znotraj mednarodnih organizacij dobili realno razmerje ekonomskih moči v svetu, z bolj aktivnim sodelovanjem držav v razvoju in tranzicijskih držav pa boljše soočenje institucij Bretton Woodsa z zmanjšanjem revščine in zagotovitev dobrih pogojev za razvoj države.

Mednarodne institucije so po propadu Bretton Woodskega sistema intenzivno začele promovirati neoliberalna cilja fiskalne vzdržnosti (varčevanja) in čim nižje inflacije, četudi na račun recesije, povečanja brezposelnosti in znižanja kvalitete življenja državljanov. Omenjeno se je pokazalo pri njihovi pomoči državam v razvoju (na primer latinskoameriškim državam v času dolžniške krize) in najmanj razvitim državam (ki se niso izkopale iz revščine). Po hladni vojni so neoliberalne vzorce prenesle tudi na tranzicijske države, kjer so zmanjšale funkcijo socialne države in povečale socialne razlike med državljani. Našteto so počele na temelju Washingtonskega konsenza, ki je zagovarjal privatizacijo, liberalizacijo in deregulacijo, pospeševal rast špekulativnega kapitala na globalni ravni in krepil (sporno) vlogo bonitetnih hiš, ki so z napačnim ocenjevanjem bank pred zlomom leta 2008 dajale najvišje bonitetne ocene. Vse našteto (finančni, kasneje pa še nepremičninski balon) je pripeljalo do svetovne gospodarske krize.

Eden izmed problemov mednarodnih institucij je tudi reprezentativnost njihovih vodilnih odborov, ki skrbijo za (ne)ravnovesja monetarnih politik držav. Pogosto v njihovih odborih ni najhitreje rastočih držav (kot sta Indija in Kitajska), kjer v začetku 21. stoletja živi pomemben del svetovnega prebivalstva in bodo po napovedih analitikov v prihodnjih tridesetih letih svoj vpliv in moč v svetovnem gospodarstvu le še povečevale.

3.3 VLOGA MEDNARODNIH INSTITUCIJ PO IZBRUHU SVETOVNE GOSPODARSKE KRIZE (OD LETA 2008 DALJE)

Svetovna gospodarska kriza, ki se je v zadnjih petih letih močno poglobila, je pokazala močno povezanost držav prek mednarodnih institucij,. Prav zaradi povezanosti držav se je kriza iz ZDA hitro razširila tudi na preostali svet. Zaradi svoje globalne narave je zahtevala skupne rešitve na globalni ravni in spremembe v politikah ključnih mednarodnih institucij (Kotz, 2008, str. 2). Gospodarska kriza je bila sistemske narave. To pomeni, da morajo biti tudi njene rešitve oblikovane na ravni sistema, ki se mora prestrukturirati. Tako morajo mednarodne institucije, prek katerih se povezujejo države, sprejeti nova pravila, ki bodo državam pomagala premagati krizo in spodbuditi njihova gospodarstva.

Gospodarska kriza, ki traja še danes (leta 2012), se je začela s finančno krizo poleti 2008, ko so bankam po ZDA začela zapadati nepremičninska posojila, najeta brez ustreznega kritja. Njihove stranke jih niso zmogle odplačevati, saj so računale na višanje cen nepremičnin v prihodnosti. Te so se pred krizo večale kot posledica nepremičninskega balona in ne zaradi njihove realne vrednosti. Kriza se je (zaradi velike medsebojne odvisnosti držav in narave obstoječega sistema) hitro razširila po celotnem globalnem finančnem sistemu, kjer so vrednosti nepremičninskih posojil padale, bilance bank pa se pospešeno poslabšale (Kotz, 2008, str. 1). Kmalu se je razširila tudi na realni sektor, saj finančni trgi niso želeli več vlagati v gospodarstva s kreditnim krčem in recesijo, ki se je razširila tudi na Evropo.

Po izbruhu krize je EU decembra 2008 predstavila Evropski gospodarski načrt okrevanja. Njegov cilj je bil oživiti zaupanje finančnih trgov in spodbuditi povpraševanje s spodbujanjem naložb v gospodarstvo. Evropska strategija reševanja krize je temeljila na reševanju situacije na ravni evrskega območja (Evropska komisija, 2009, str. 3; Strupczewski, 2012). Vendar so se v prihodnjih letih zaradi nadaljevanja visoke zadolženosti evropskih držav evropske institucije odločile za drugačno politiko izhoda iz krize kot ZDA. Medtem ko se je Amerika osredotočala predvsem na spodbujanje gospodarstva s povečevanjem denarja v obtoku, pa so evropske države začele s politiko strogega varčevanja: zniževanja zadolženosti in proračunskega primanjkljaja držav. ZDA so zasebne banke pred bankrotom reševale z davkoplačevalskim denarjem, ameriška centralna banka Fed pa je s tiskanjem denarja skušala spodbuditi gospodarstvo, ki dve tretjini gospodarske rasti ustvari z domačo porabo. Evropske države so v trenutku stiske ugotovile slabosti premajhne medsebojne povezanosti in spoštovanja zavez o mejah dovoljenega dolga in primanjkljaja (Lannoo, 2009, str. 3). Kriza je v mnogih evropskih državah močno povečala brezposelnost in znižala rast, ki je niso mogli omiliti zaradi visokih dolgov in primanjkljajev. Zato so države članice EU sprožile nekaj skupnih pobud za omilitev krize in njeno preprečevanje v prihodnosti:

- **Posojila evropskim državam:**

Evropska unija (EU) je skupaj z Mednarodnim denarnim skladom (MDS) državam v gospodarskih težavah zagotovila posojila . Tako so pomoč EU prejele Latvija, Madžarska in

Romunija, med evrskimi državami pa še Irska in Portugalska (EU2012, 2012). Posojila evrskim državam so bila zagotovljena prek začasnega evropskega reševalnega sklada EFSF, ki ga je oktobra 2012 nadomestil stalni evropski reševalni sklad ESM. Grčija je za razliko od ostalih držav prejela posojila evrskih držav, ne EU.

- **Skupna pravila na proračunskem področju:**

Države so mednarodne in evropske institucije prosile za pomoč pri zmanjševanju proračunskega primanjkljaja in za lažje zadolževanje. Na mednarodni ravni so države v težavah za pomoč zaprosile Mednarodni denarni sklad in EU, ki pa sta jo pogojevala z odpuščanjem v javni upravi, znižanjem plač javnih uslužbencev, znižanjem subvencij podjetjem in znižanjem pokojnin. Varčevanje je zmanjšalo zaposlenost, domačo porabo in nova naročila podjetjem, kar je vodilo v še globljo recesijo (Evropska komisija, 2009, str. 3, Waterfield, 2012). Tako so bili pogoji usmerjeni predvsem na varčevanje in znižanje dolgov ter državne porabe, ne pa na spodbujanje gospodarske rasti, ki je ključna za to, da se država izvije iz krize.

MDS, EU in evrske države so svojo pomoč posameznim državam v težavah pogojevali z gospodarskimi reformami in uravnoteženjem proračunov teh držav (EU2012, 2012). Z nastankom stalnega evropskega reševalnega sklada ESM je evrskim državam v vsakem trenutku omogočena pomoč, ki pa bo pogojena s strukturnimi reformami in varčevanjem.

Države članice evroobmočja so poglobile svojo gospodarsko sodelovanje že s tem, ko so se leta 1997 s Paktom stabilnosti in rasti zavezale k vodenju vzdržne javnofinančne politike: njihov proračunski primanjkljaj ne sme biti višji od treh odstotkov BDP, javni dolg evrske države pa ne sme presegati 60 odstotkov BDP (EU2012, 2012). Zdaj bodo te norme postale ključni cilj evropskih držav, če bodo želele prejeti evropsko pomoč.

- **Reševanje bančnega sektorja**

Države so se na evropski ravni osredotočile tudi na reševanje bančnega sektorja, ki se je zaradi zagotavljanja visokih nepremičninskih posojil brez ustreznega kritja pred krizo znašel v težavah. Banke so slabitve tako prizadele, da so potrebovale dodaten denar za dokapitalizacijo, zmanjšale pa posojila podjetjem, ki v krizi niso imela finančnih virov za zagotavljanje pomoči pri svoji rasti. Ko je postalo jasno, da nekatere države svojih bank ne morejo rešiti z državnim denarjem (Grčija, Španija, pa tudi ostale države so potrebovale vlagatelje, ki so jih zaradi slabih bilanc bank težko našle), so se te začele reševati na evropski ravni: najprej z odpisi slabih terjatev grških bank s strani njihovih največjih upnikov, nemških in francoskih bank, kasneje pa z organizacijo skladov za pomoč bankam (Evropska komisija, 2009, str. 3; Strupczewski, 2012). Trenutno je potrebo po pomoči nacionalnim bankam izrazila Španija. Tako je jasno pokazala, da lahko svojo »bančno stisko« reši le s pomočjo nadnacionalnih institucij.

Evropske države so se dogovorile tudi za skupna pravila in nadzor bančnega sistema. V letih 2010 in 2011 je bil sprejet paket kapitalskih zahtev Basel III, ki jih morajo izpolnjevati evrske banke: povečati morajo svoje minimalne kapitalske rezerve in uporabljati natančnejše modele pri izračunavanju potencialnih izgub. Po načrtu oblikovanja skupne bančne unije naj bi bile sistemsko pomembne banke znotraj EU po novem pod nadzorom Evropske centralne banke (v nadaljevanju ECB) (EU2012, 2012). ECB bi lahko po tem načrtu nadzorovala (izdajala ali odvzemala) bančne licence, odločala o prevzemih in združitvah bank ter kaznovala banke, ki bi prekršile pravila (Belfast Telegraph, 2012; Evropska komisija, 2012). Prav tako bi ECB določala in nadzorovala kapitalske zahteve, ki bi jih morale izpolniti banke, kar bi zmanjšalo pristojnosti nacionalnih bank. Bančna unija poleg skupnih finančnih pravil predvideva tudi skupno garancijsko shemo za depozite.

- **Regulacija finančnih trgov na evropski ravni**

Na evropski ravni se je razvila tudi pobuda za večjo regulacijo in nadzor nad finančnimi trgi (Evropska komisija, 2009, str. 3; Fouquet & Cimino, 2012). Ideja za davek na finančne transakcije na ravni vseh držav EU je (predvsem zaradi nasprotovanja Velike Britanije) propadla, se pa oblikuje manjše število držav (med njimi tudi Slovenija), ki želijo davek sprejeti ali pa so ga že sprejele (kot je Francija).

Je pa špekulacije trgov omejila odločitev Evropske centralne banke, da bo (v primeru da država zaprosi za pomoč) neomejeno odkupovala obveznice evrskih držav, kar zmanjšuje manevrski prostor finančnih špekulantov (European Central Bank, 2012). Omenjeno ponovno kaže na odločitev na ravni regionalne (monetarne) institucije, ki pomaga zadolževanju držav, kar je pred dvajsetimi leti spadalo v izključno dominacijo držav.

- **Prihodnje sodelovanje na nekaterih področjih**

Za preprečevanje kriz v prihodnje se države članice EU dogovarjajo o sodelovanju pri zagotavljanju rasti v gospodarstvih, ki so po treh letih še vedno v krizi. Evropski voditelji so se naučili, da zgolj varčevanje, ki je bilo glavna reforma večine držav po izbruhu krize, ne bo potegnilo gospodarstev iz krize, ampak morajo spodbuditi gospodarsko rast držav: tako z dobro usmerjenimi državnimi naložbami kot zmanjšanjem ovir za poslovanje, ki bi olajšala poslovanje podjetij v državi. To bi ustvarilo nova delovna mesta in povzročilo zagon rasti ter nadaljnje vlaganje v razvoj gospodarstva (EU2012, 2012). Varčevanje brez rasti je namreč le še poglobilo krizo gospodarstev: gospodarska aktivnost držav je padla, standard državljanov pa se je z naraščajočo brezposelnostjo slabšal. Nekatere evropske države so se prek strategije Evropa 2020 zavezale k sprejetju ključnih gospodarskih reform (pokojninske, trga dela), ki so nujen predpogoj za vzdržno rast. V Pakt konkurenčnosti je tako vstopilo 23 od 27 držav članic EU.

Po izbruhu globalne finančne krize leta 2008 zaradi močne povezanosti med državami slednje svojih gospodarskih težav niso mogle reševati posamezno, kot v tridesetih letih 20. stoletja. Rešitve so morale biti zaradi sistemske narave krize globalne in so se reševale in se še vedno

preko mednarodnih in regionalnih institucij. Omenjeno je najbolje vidno predvsem na primeru evropskih držav, ki oblikujejo skupna pravila na bančnem področju, proračunskem področju ter z dogovorjenimi reformami skušajo gospodarstva usmeriti k rasti. To jim sicer do sedaj, leta 2012, še ni uspelo, vendar se s poglobitvijo skupnih pravil, povečanjem regulacije nad špekulativnim kapitalom (ECB lahko odkupuje obveznice denar v težavah) na regionalni ravni in sprejemom ključnih strukturnih reform: pokojninske reforme, reforme trga dela osredotočajo na ukrepe, ključne za okrevanje gospodarstev. Na regionalni, kakor tudi mednarodni ravni so države močnejše v boju proti finančnim trgom. Je pa še vedno premalo spodbud držav na regionalni in mednarodni ravni pri zagonu gospodarstva: predvsem bi morale poenostaviti birokratske postopke za zaposlovanje delavcev, poslovanje podjetij in pridobitve gradbenih dovoljenj. S tem bi podjetja, ki se že tako borijo z neugodnim poslovnim okoljem, lažje poslovala in zaposlovala. Brez spodbude gospodarski rasti se države krize ne bodo morale otresti.

4 MEJA MED NACIONALNIM IN GLOBALNIM VLADANJEM

4.1 OHRANJANJE POMENA DRŽAVNIH INSTITUCIJ

Državne institucije so po krizi povečale svojo vlogo in jo bodo tudi v prihodnje, saj sta prav izbruh krize in njeno neuspešno reševanje pokazala na tržne pomanjkljivosti, ki zahtevajo:

1. **večjo regulacijo bank in finančnih trgov za boljši razvoj in rast gospodarstva** po eni strani in
2. **večjo varnost za državljane**, ki jim bo država zagotovila okvir za večjo zaposlenost, pokojnine in plače na temelju gospodarske rasti. Za to je pomembno sprejeti reforme kot so: pokojninska, zdravstvena in ostale.

Vendar države zaradi velikih izgub zasebnega sektorja, ki z državnimi jamstvi in državno pomočjo prehajajo na pleča državljanov, slednjim niso več sposobne zagotavljati pogojev življenja pred krizo. Prav tako so zaradi sistemske narave sistema države preveč odvisne od mednarodnega okolja, ki se sooča z istimi problemi. Zato so države na mednarodni ravni začele oblikovati skupne rešitve in načine boja s krizo: povečale so regulacijo nad delovanjem bančnega sistema in finančnih transakcij, začele z varčevanjem in oblikovale dodatne pakete mednarodne pomoči za države, ki jih je kriza najbolj prizadela.

Zato države za prestrukturiranje gospodarstev potrebujejo mednarodno koordinacijo in pomoč, ki se z ohranjanjem krize poglablja. Mednarodno vladanje in integracija držav v mednarodno okolje se bosta tako le še poglabljala, na kar kažejo tudi ideje o skupni strategiji gospodarske rasti za evropske države in v bančni uniji.

Vendar navedeno po mojem mnenju ne pomeni, da se vloga državnih institucij v krizi zmanjšuje, ampak se le preoblikuje. Državne institucije so namreč še vedno ključne za zagotovitev socialnih politik, ki so osnova za dobro zaposlovanje, varnost in uspeh gospodarstev. Slednje se kaže ravno nekaj let po izbruhu krize. Samo varčevanje brez

spodbujanja gospodarske rasti, ki zagotavlja delovna mesta in večjo blaginjo državljanov, je samo poglabljalo prvotno krizo. Gospodarski upad se je nadaljeval v negativno spiralo: varčevanje pri večjih projektih je zmanjšalo poslovanje podjetij, ki ustvarijo manj delovnih mest, dohodek gospodinjstev in s tem domača poraba sta se zmanjšala, kar je posledično ustvarilo manj naročil za podjetja. Celotna gospodarstva so tako trenutno v krču, ki ga poglablja tudi kriza bančnega sistema.

Reševanje krize s strani držav, ki še vedno temelji na financiranju bank za ohranitev stabilnosti finančnega sistema, se zaenkrat kaže kot neučinkovito, saj banke dajejo malo novih posojil in ne želijo sprejeti nobenega poslovnega tveganja, kar pomeni, da do novega denarja težko pridejo tako podjetja kot gospodinjstva. Otežena gospodarska aktivnost je jasno vidna v nizki gospodarski rasti in visoki brezposelnosti. Tu bi morala ukrepati država.

Zato potrjujem svojo hipotezo, da se s spremembami svetovne gospodarske krize na temelju zgodovinskih izkušenj vloga nacionalnih držav kot oblikovalcev politik še vedno ohranja. Država še vedno potrebuje za spodbujanje gospodarske rasti in sprejetje potrebne strukturne reforme (pokojninsko reformo, reformo trga dela), s katerimi bi gospodarstva izšla iz krize. Vendar so problemi posameznih držav v krizi enaki (bančni krč, posledice nepremičninskih balonov, starajoča se populacija, nefleksibilnost trga dela), prav tako pa se veča število mednarodnih problemov (špekulacija finančnih trgov, revščina, pomanjkanje naravnih virov, predvsem pitne vode, okoljske katastrofe …), kar zahteva določene skupne rešitve na mednarodni ravni, ki pa morajo biti za legitimnost in učinkovitost sprejete še na nacionalni ravni. Le tako se bodo določene rešitve mednarodnih institucij v določeni državi učinkovito uresničevale glede na njene specifične značilnosti.

Pomanjkanje »nacionalne legitimnosti« za mednarodne rešitve je jasno vidna v zgodovinski izkušnji pomoči Mednarodnega denarnega sklada in Svetovne banke državam v razvoju ter tranzicijskimi državami. Rešitve teh mednarodnih institucij (privatizacija, deregulacija, liberalizacija) brez podlage v konkretni gospodarski situaciji države so večkrat zgrešile svoj namen (gospodarsko rast države) ali pa so imele napačne prioritete (zgolj znižanje primanjkljaja in inflacije, ne glede na nižjo rast in zmanjšanje blaginje državljanov zaradi zmanjšanja socialnih politik državnih institucij). Danes, to je leta 2012, Evropska unija in MDS pri pomoči državam v najhujši krizi skušata upoštevati tudi nacionalni kontekst, vendar pri svojih pogojih za denarno pomoč še vedno pozabljata na element rasti, ki je nujen za izhod posamezne države iz krize.

Razmejitev med državnimi in mednarodnimi institucijami, ki je bila po drugi svetovni vojni še zelo jasna – suverenost (tudi pri oblikovanju ekonomske politike) je v rokah držav, funkcija mednarodnih institucij, pa je vzdrževanje mednarodnega miru in spodbujanje gospodarstev – se je do izbruha krize leta 2008 zabrisala. V oblikovanje ekonomske politike predvsem nerazvitih držav in držav v razvoju, po krizi pa tudi razvitih držav, so se čedalje bolj vključevale mednarodne in regionalne institucije, ki skušajo gospodarstvom držav v prelomnih trenutkih pomagati z denarno pomočjo in določenimi reformami. Meja med

državnimi in mednarodnimi institucijami se je tako še dodatno zabrisala po izbruhu krize, ko so države začele iskati rešitve za izhod iz krize na mednarodni ravni in oblikovale skupna pravila in sankcije za njihovo kršitev na nadnacionalni (in regionalni) ravni.

Državne in mednarodne institucije se bodo tudi v prihodnje spopadale z novimi izzivi: na to kako se bodo razvijale v prihodnje in katere bodo njihove prioritetne naloge, če bodo želele biti kos izzivom časa, sem se osredotočila v naslednjem podpoglavju.

4.2 IZZIVI KRIZE: KAKO NAPREJ?

»Dobre institucije« bodo v prihodnje tiste, ki bodo uspele ohranjati uravnotežen družbeni razvoj: zmanjševati socialne razlike, omogočiti večjo dostopnost do izobrazbe, zdravstvenega sistema ter spodbujati raziskave in razvoj podjetij za dolgoročno gospodarsko rast in razvoj, poudarja Hassel (2009, str. 2). Finančna kriza je namreč pokazala na omejitve globalizacije in ekonomske liberalizacije, saj sta pomanjkanje regulacije in velika povezanost gospodarstev poglobila in razširila krizo. Vendar rešitve za krizo ne predstavlja omejitev liberalizacije z uvedbo konzervativnih socialnih struktur, ampak modernizacija sistema, ki bi omejila tržne sile in hkrati dovoljevala prostor za socialni razvoj.

Našteto zahteva **omejitev socialne neenakosti** prek zagotovitve enakih možnosti do izobrazbe in socialnimi politikami, ki bi državljanom zagotavljale varnost pred gospodarskimi nihanji in lajšale njihovo zaposlovanje tudi v kriznih časih. Zato je potrebna nova oblika sodelovanja med civilno družbo, zasebnim sektorjem in političnimi odločevalci, ki mora tržno gospodarstvo trdno vključiti v socialni in politični okvir (Hassel, 2009, str. 2). Prav sprejem varčevalnih ukrepov po izbruhu krize se je zaradi nerazumevanja potreb družbe (po rasti, razvoju, zaposlenosti) izkazal za nezadostnega. Naletel je namreč na močno nasprotovanje državljanov, ki so ostali brezposelni, njihov standard pa se je slabšal. Države se zaradi prenizke gospodarske aktivnosti tako niso mogle izvleči iz krize. V prvih letih krize je bilo tako s strani politikov premalo truda za soočanje z izzivi krize, saj niso sprejeli nobene sistematične rešitve za njeno omilitev.

Še vedno ključni izzivi po krizi za državne institucije ostajajo **prestrukturiranje bančnega sektorja, regulacija finančnih trgov** in **sprememba trgovinskih politik ter industrije** (Hassel, 2009, str. 2). To bo imelo ključni vpliv na odnos med državnimi institucijami in trgom ter na distribucijo med državami in državljani.

Nekatere naštete izzive so institucije po Hasselu (2009, str. 3) že začele naslavljati, a ne na državni, temveč na mednarodni ravni: z idejo bančne unije (ustanovitev evropskega bančnega regulatorja, sheme za varstvo depozitov), ki bi povečala nadzor nad bankami in zaupanje trgov vanje, ter idejo o uvedbi davka na finančne transakcije za nadzor oziroma prispevek finančnih trgov k omilitvi krize, ki so jo povzročili.

Vendar moč oziroma vpliv državnih institucij v krizi omejujejo njihovi visoki dolgovi in drago zadolževanje, saj so morale nekatere evropske države (Portugalska, Irska, Grčija, Španija in Ciper) prositi za zunanjo pomoč. Tako so državne politike morale začeti sprejemati »zunanje« pogoje prestrukturiranja gospodarstva (Hassel, 2009, str. 3). V prihodnje bo moral njihov izziv poleg nujnih reform poskrbeti tudi za lažje poslovanje podjetij in vzpostavitev socialnih politik, ki bodo državljanom kljub krizi zagotavljale minimalno varnost.

Kriza je še bolj prizadela državljane v državah z višjo neenakostjo, saj manjša gospodarska aktivnost najbolj prizadene tiste z najšibkejšim dohodkom (Hassel, 2009, str. 9). Eden od ključnih izzivov krize bo za državne institucije držav v razvoju **povečati priložnosti** (dostop do izobrazbe, zdravstva) **za izboljšanje zaposljivosti večine državljanov**.

Svojo **pomoč podjetjem in bankam** morajo državne institucije v času krize ponuditi **pod pogojem** njihovega **prestrukturiranja in izboljšanja korporativnega vladanja** (Hassel, 2009, str. 10). Vodstvo podjetij in bank mora biti neposredno odgovorno za svoja ravnanja: z višino plače, ki je odvisna od uspeha poslovanja in jasno obrazložitvijo poslovanja lastnikom ali državi v primeru, da je ta zagotovila denarno pomoč.

Napačna makroekonomska ocena svojih gospodarstev s strani evropskih voditeljev in deflacijska politika evrskega območja, ki temelji na teoriji naravne stopnje brezposelnosti, kažeta potrebo po novem »New Dealu« za Evropo, torej rešitvi na ravni mednarodnih institucij (Schettkat, 2010, str. 61). New Deal je bil ameriški reformni program predsednika Franklina Roosvelta po veliki gospodarski krizi leta 1929, ki je povečal zaposlenost in okrepil gospodarstvo v ZDA po tej krizi. Uveljavil je večji nadzor države nad delovanjem gospodarstva, povečal inflacijo in organiziral javna dela. New Deal za Evropo mora **zagotoviti višjo gospodarsko rast evropskih držav** za daljše časovno obdobje, s čemer bi znižal brezposelnost.

Pogoj za gospodarsko rast držav pomeni tudi **izboljšanje položaja delavcev in inovacije v podjetjih**. Delavci bodo z izboljšanjem materialnega položaja in zmanjšanjem negotovosti bolj produktivni in ustvarjalni (Appelbaum, 2010, str. 57). Mladim je treba dati priložnosti za delo. Vlada mora za to spremeniti delovno zakonodajo.

Državne in mednarodne institucije morajo **povečati svojo vlogo pri zagotavljanju pravih informacij trgu in gospodarskim subjektom** (Cahyat, 2011, str. 7). Prav pomanjkanje slednjih je namreč povzročilo gospodarsko krizo, ko so banke odobravale nezavarovana posojila, vlagatelji pa stavili na visoko rast gospodarstev in podjetij brez omejitev. Prav ta asimetrija informacij je kršila temeljno predpostavko liberalizma, da bodo imeli vsi gospodarski subjekti dostop do enakih informacij.

Institucije morajo svojo vlogo okrepiti pri zagotavljanju cenovnih informacij (informacij glede dejanske ponudbe in povpraševanja na trgu, ki ni prilagojena posameznemu interesu tržnega udeleženca). **Povečati mora tudi kapitalski nadzor**, da bi se v prihodnje države

izognile gospodarskim nihanjem in cenovnim balonom na finančnih trgih (Cahyat, 2011, str. 7). Z večjim kapitalskim nadzorom bi državne institucije zagotovile, da bi bil kapital večinoma namenjen naložbam, ne pa špekuliranju na borzah.

Samo stalna in odločna intervencija na finančnih trgih lahko spremeni napake teh trgov in izboljša učinkovitost sistema. Na teh trgih namreč prevladuje preveč špekulacij, ki jim sledijo vsi vlagatelji (Flassbeck, 2010, str. 107–9). Temeljijo na istem vzorcu pričakovanj in podobnih informacijah, ki pa so nepopolne ali tolmačene zelo preprosto in zato pogosto dajejo popolnoma napačno sliko o gospodarstvu in naložbenih priložnosti v določenem gospodarstvu. Ta neusklajenost z realnim položajem ustvarja paniko in veliko sistemsko tveganje .

Pri tem je treba opozoriti, da bi pretirana intervencija institucij ustvarila neučinkovitost, medtem ko bi premajhna intervencija omogočila, da bi kriza prizadela še večje število ljudi in bi trajala dlje (Cahyat, 2011, str. 7). Za intervencijo s pozitivnimi posledicami so potrebni pošteni ljudje v mednarodnih in državnih institucijah: tako v Evropski centralni banki kot v vladi in centralni banki, ki vodita fiskalno in monetarno politiko. Slednje bi zagotovilo **dobro vladanje**, ki naj bi bilo gospodarno in transparentno.

Državne institucije morajo povečati tudi zaposljivost svojih državljanov, a ne z vztrajanjem in poudarjanjem pomembnosti izobraževanja, temveč **s promocijo praks v podjetjih**. Tako bi bolje porabile javni denar (Keep & Mayhew, 2010, str. 88). S tem bodo mladi, še preden pridejo na trg dela, dobili pomembne izkušnje pri delu v podjetjih. Omenjeno bi pri zaposlitvi državljanom pomagalo veliko bolj kot podaljševanje obveznega šolanja in šolanja na fakultetah, ki problem zaposlovanja mladih le premakne na konec dvajsetih let, problem pa ostaja isti: mladi ostajajo nezaposljivi.

Na nacionalni ravni se morajo oblikovati novi koncepti gospodarskega razvoja, ki lahko bolje uravnotežijo proračunske izdatke v državah z visokim primanjkljajem ter presežek izvoza in domačo potrošnjo v državah s proračunskim presežkom (Flassbeck, 2010, str. 108–9). Voditelji morajo spodbuditi gospodarstvo in domačo porabo. V svoji državi morajo ustvariti **gospodarski okvir, ki bo spodbujal trgovino in tuje neposredne naložbe**. Vse države lahko istočasno dvignejo produktivnost in plače ter tako izboljšajo blaginjo državljanov in produktivnost.

Države se morajo izogniti boju za »tržne deleže« v mednarodni trgovini z manipulacijo menjalnega tečaja, višino plač, davki in subvencijami. **Finančnim trgom morajo preprečiti ustvarjanje nerealnega pogleda na konkurenčnost med državami** (Flassbeck, 2010, str. 109). Za to so potrebna nova pravila določanja konkurenčnosti narodov v mednarodnih institucijah, saj finančni trgi v želji po čim večjih zaslužkih tudi po krizi ne dajejo več realnih informacij o konkurenčnosti posamezne države. Navedeno zahteva večje sodelovanje med državnimi in mednarodnimi institucijami.

V trenutni krizi niso le gospodarstva, ampak tudi institucije, ki usmerjajo njihovo delovanje. Po izbruhu krize je jasno vidno pomanjkanje institucionalnega reda in načina mednarodnega in nacionalnega vladanja, ki bi ustvarila prave politične in gospodarske rešitve za gospodarstva v krizi. Na tem mestu so lahko pri iskanju pravih gospodarskih politik za zgled skandinavske države, ki so zadnja desetletja razvile gospodarske politike, uspešne tako v času gospodarske rasti kot v času recesij (Jørgensen, 2010, str. 159). Instrumenti politik so se spreminjali glede na gospodarska nihanja, **gospodarske ukrepe pa so morali sprejeti različni politični akterji znotraj družbe**, ki so ekonomski politiki dali določeno težo in kredibilnost. To pomeni, da so socialni partnerji vključeni v sprejemanje ključnih odločitev, ki jih ne blokirajo zato, da bi dosegli izključno svoj interes, ampak med seboj skušajo doseči dogovor.

Glavni elementi uspešne gospodarske politike skandinavskih držav so dobra povezava makroekonomskega vladanja, kolektivnih pogajanj in regulacije trga dela. Država mora prevzeti odgovornost za makroekonomski okvir (priložnosti za tuje vlagatelje, državni proračun, obdavčitev, socialno politiko) z intervencionističnim pristopom, ki mora imeti za glavni cilj polno zaposlenost (Jørgensen, 2010, str. 159). Državne institucije skandinavskih držav so bile pri finančni regulaciji previdne in vodile stabilno fiskalno politiko ter previdno monetarno politiko: ves čas so imele nadzor nad dajanjem posojil, gospodarstva pa niso želele umetno pospešiti niti pred niti po krizi z umetnim tiskanjem denarja. Kolektivno pogajanje določa gospodarske politike za temeljne sektorje gospodarstva s ciljem doseči zmerno rast plač, nizko inflacijo, mednarodno konkurenčnost in dovolj prostora za rast naložb in domačega povpraševanja.

Tako mednarodne kot državne institucije morajo prehoditi dolgo pot ter se prestrukturirati, da bodo lažje kos izzivom prihodnosti. Dobre institucije tako ne bodo pomenile, da bodo določene rešitve zgolj nacionalne ali zgolj mednarodne, ampak da jih bodo vse institucije znale uresničiti v določenem okolju glede na njegove značilnosti. Kot kaže, bo čedalje več odločanja potekalo na mednarodni ravni – problemi držav so namreč podobni – vendar bo zato še pomembnejša uresničitev rešitev mednarodnih institucij na nacionalnem nivoju. Za to pa bodo odgovorne izključno državne institucije, ki bodo na koncu krojile uspeh ali neuspeh svojega gospodarstva. Ostale bodo tiste, ki bodo za nastalo odgovorne državljanom.

SKLEP

Institucije oblikujejo pravila igre v družbi, oziroma človeško oblikovane omejitve medčloveških odnosov. Sestavljene so iz formalnih (ustava, zakoni, lastninska pravica…) in neformalnih omejitev (sankcije, navadi, tradicije…). Predstavljajo normativne vzorce, ki definirajo kaj je v določeni družbi sprejemljiv, legitimen ali pričakovan način obnašanja.

Celotno zgodovino – vse do konca druge svetovne vojne – so ekonomsko politiko držav oblikovale državne institucije. Po njej pa se je gospodarsko povezovanje med državami okrepilo, da bi se preprečile grozote (nove) vojne. Vendar je bila ekonomska politika še vedno v rokah nacionalnih držav. Jasna razmejitev med državnimi in mednarodnimi institucijami se je do izbruha krize leta 2008 zabrisala. V oblikovanje ekonomske politike predvsem nerazvitih držav in držav v razvoju, po krizi pa tudi razvitih držav, so se čedalje bolj vključevale tudi mednarodne in regionalne institucije, ki skušajo državam v prelomnih trenutkih za njihovo gospodarstvo pomagati z denarno pomočjo in določenimi reformami. Po izbruhu krize so države začele iskati rešitve za izhod iz krize na mednarodni ravni in oblikovati skupna pravila in sankcije za njihovo kršitev na nadnacionalni (in regionalni) ravni.

Razlogi za prej omenjeno so podobni v posameznih državah v krizi (bančni krč, posledica nepremičninskega balona, starajoča se populacija, nefleksibilnost trga dela), prav tako pa se veča število mednarodnih problemov (špekulacije finančnih trgov, revščina, pomanjkanje naravnih virov, predvsem pitne vode, okoljske katastrofe…), kar zahteva določene skupne rešitve na mednarodni ravni, ki pa morajo biti za legitimnost in učinkovitost sprejete še na nacionalni ravni. Le tako se bodo določene rešitve mednarodnih institucij v določeni državi učinkovito uresničevale glede na njene specifične značilnosti.

Zato potrjujem svojo hipotezo, da se s spremembami svetovne gospodarske krize na temelju zgodovinskih izkušenj vloga nacionalnih držav kot oblikovalcev politik še vedno ohranja: državo še vedno potrebujemo, da spodbudi gospodarsko rast in sprejme potrebne strukturne reforme (pokojninsko reformo, reformo trga dela), s katerimi bi gospodarstva izšla iz krize.

Da bodo kos izzivom prihodnosti, se morajo mednarodne in državne institucije prestrukturirati. Le s tem bodo lahko nastale dobre institucije, ki bodo v določenem okolju znale uresničiti svoje rešitve in jih prilagoditi njihovim specifičnim značilnostim. Pri tem ne bo pomembno, ali so te rešitve državne ali mednarodne, temveč ali se bodo lahko uspešno uresničevale v določeni državi oziroma okolju, ter reševale probleme, s katerimi se ta sooča. Glede na čedalje večje število problemov in izzivov, ki so državam skupni, se bo število rešitev, sprejetih na mednarodni ravni, povečevalo. Vendar bo še pomembnejša uresničitev teh rešitev v nacionalni ravni, za kar bodo odgovorne državne institucije, ki bodo s tem določile perspektivo svojega gospodarstva in tako ostale odgovorne svojim državljanom za njihovo blagostanje.

LITERATURA IN VIRI

1. Acemoglu, D., Johnson, S., & Robinson, J. A. (2005). Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth. Najdeno 30. marca 2012 na spletnem naslovu http://econ-www.mit.edu/files/4469
2. Aldashev, G. (2009). Legal Institutions, Political Economy and Development. Najdeno 9. maja 2012 na spletnem naslovu http://www.iig.ox.ac.uk/output/articles/OxREP/iiG-OxREP-Aldashev.pdf
3. Appelbaum, E. (2010). After the Crisis: Employment Relations for Sustained Recovery and Growth. Najdeno 29. junija na spletnem naslovu http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=30&ved=0CHcQFjAJOBQ&url=http%3A%2F%2Fwww.etui.org%2Fcontent%2Fdownload%2F2193%2F24269%2Ffile%2FFINAL-ETU032_LivretCrise_Int_BAT-31.pdf%2F&ei=FB_nT-mrDJL44QSdhuyLAQ&usg=AFQjCNGTzHbm6A7nFkSQpAbiOEvcMDzDIQ&sig2=l3w2Lp6Y10vvNNXnJuDVWw
4. Balling, M., & Gnan, E. (2012). Regulation and Banking After the Crisis. Najdeno 12. junija na spletnem naslovu http://www.suerf.org/download/studies/study20112.pdf
5. Bárcena, A. (2010). Challenges and Opportunities for a State Role in the Post-Crisis. *Pensamiento Iberoamericano*, Jun(2010)(6). Najdeno 5. junija 2012 na spletnem naslovu http://www.eclac.cl/cgi-bin/getProd.asp?xml=/prensa/noticias/columnas/9/42199/P42199.xml&xsl=/prensa/tpl-i/p8f.xsl&base=/prensa/tpl-i/top-bottom.xsl
6. Bashir, A. H. (2002). Property Rights, Institutions and Economic Development: An Islamic Perspective. *Humanomics*, 18(3), 75–91.
7. Belfast Telegraph. (2012, 12. september). EU reveals ECB bank watchdog plan. Najdeno 14. septembra 2012 na spletnem naslovu http://www.belfasttelegraph.co.uk/news/world-news/eu-reveals-ecb-bank-watchdog-plan-16210022.html
8. Bell, S. (2011). Institutionalism: Old and New. Najdeno 28. aprila 2012 na spletnem naslovu http://espace.library.uq.edu.au/eserv.php?pid=UQ:9699&dsID=Institutionalism.pdf
9. Beltran, G. (2005). Governance in Bretton Woods Institutions. Najdeno 25. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://www.g24.org/ResearchPaps/GBeltran.pdf
10. Boettke, P. J. (2008). Austrian School of Economics. Najdeno 10. aprila 2012 na spletnem naslovu http://www.econlib.org/library/Enc/AustrianSchoolofEconomics.html
11. Bordo, M. D. (1993). A Retrospective on the Bretton Woods System: Lessons for International Monetary Reform. Najdeno 3. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://www.nber.org/chapters/c6867.pdf
12. Botchway, F. N. (2000). The Role of the State in the Context of Good Governance and Electricity Management: Comparative Antecedents and Current Trends. *Journal of International Law*, 21(4), 781–832. Najdeno 18. februarja 2012 na spletnem naslovu http://www.law.upenn.edu/journals/jil/articles/volume21/issue4/Botchway21U.Pa.J.Int%27lEcon.L.781%282000%29.pdf

13. Bown, C. (2009). Self-Enforcing Trade: Developing Countries and WTO Dispute Settlement. Najdeno 22. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://www.brookings.edu/~/media/press/books/2009/10/selfenforcingtrade/selfenforcingtrade_chapter
14. Braithwaite, J., & Drahos, P. (2001). Bretton Woods: Birth and Breakdown. *Global Business Regulation*, Apr(2001), 28–29. Najdeno 15. decembra 2011 na spletnem naslovu http://www.globalpolicy.org/component/content/article/209/42675.html
15. Brousseau, E., & Glachant, J. (2008). *New Institutional Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
16. Busch, K. (2010). World Economic Crisis and the Welfare State. Najdeno 26. maja 2012 na spletnem naslovu http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/07000.pdf
17. Cahyat, A. (2011). Role of State on Global Financial Crisis Mitigation. Najdeno 29. junija 2012 na spletnem naslovu http://anu.academia.edu/adecahyat/Papers/190720/Role_of_State_on_Global_Financial_Crisis_Mitigation
18. Chang, H. (2005). *Understanding the Relationship between Institutions and Economic Development*. Cambridge: University of Cambridge.
19. Cohn, T. (2011). Managing the Global Economy *since World War II*. Najdeno 25. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://www.pearsonhighered.com/assets/hip/us/hip_us_pearsonhighered/samplechapter/0205075835.pdf
20. Crafts, N., & Toniolo, G. (1996). *Economic Growth in Europe since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
21. Crafts, N. (2003). Fifty Years Of Economic Growth In Western Europe: No Longer Catching Up But Falling Behind?. Najdeno 23. junija 2012 na spletnem naslovu http://www-siepr.stanford.edu/papers/pdf/03-21.pdf
22. Daemmrich, A. (2011). The Evolving Basis for Legitimacy of the World Trade Organization: Dispute Settlement and the Rebalancing of Global Interests. Najdeno 20. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://www.hbs.edu/research/pdf/12-041.pdf
23. DeLong, J. B. (1997). Post-WWII Western European Exceptionalism: The Economic Dimension. Najdeno 6. januarja 2012 na spletnem naslovu http://www.j-bradford-delong.net/econ_articles/ucla/ucla_marshall2.html
24. Demmasch, S. (2001). The System of Bretton Woods: A lesson from history. Najdeno 10. decembra 2011 na spletnem naslovu http://www.hiddenmysteries.org/money/policy/b-woods.pdf
25. Diamond, P., & Liddle, R. (2010). Government's role in the post-crisis age. Najdeno 25. februarja 2012 na spletnem naslovu http://www.policy-network.net/articles/3774/Governments-role-in-the-post-crisis-age
26. Eichengreen, B. (2006). The European Economy since 1945. Najdeno 27. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://press.princeton.edu/chapters/s8253.pdf
27. Eichengreen, B., & Vazquez, P. (1999). Institutions and Economic Growth in Postwar Europe: Evidence and Conjectures. Najdeno 23. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://emlab.berkeley.edu/~eichengr/research/vanark.pdf

28. Gold-exchange standard (monetary system). (2012). Najdeno 25. februarja 2012 na spletnem naslovu http://www.britannica.com/EBchecked/topic/237431/gold-standard
29. European Central Bank (2012). *Technical Features of Outright Monetary Transactions*. Najdeno 6. septembra 2012 na spletnem naslovu http://www.ecb.int/press/pr/date/2012/html/pr120906_1.en.html
30. EU2012 (2012). The EU's response to the financial crisis. Najdeno 12. septembra 2012 na spletnem naslovu http://eu2012.dk/en/EU-and-the-Presidency/About-EU/Politikomraader/ECOFIN/Svar-paa-krisen
31. Evropska komisija. (2009). Economic Crisis in Europe: Causes, Consequences and Responses. Najdeno 6. septembra 2012 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/economy_finance/publications/publication15887_en.pdf
32. Evropska komisija. (2012). Comission lays ground on banking union. Najdeno 14. septembra 2012 na spletnem naslovu http://ec.europa.eu/news/eu_explained/120917_en.htm
33. Evropa EU (2012). Pogodbe EU (angl. *EU Treaties*). Najdeno 27. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://europa.eu/about-eu/basic-information/decision-making/treaties/index_sl.htm
34. Flassbeck, H. (2010). The State is Alive But Not Yet Kicking. Najdeno 29. junija 2012 na spletnem naslovu http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=30&ved=0CHcQFjAJOBQ&url=http%3A%2F%2Fwww.etui.org%2Fcontent%2Fdownload%2F2193%2F24269%2Ffile%2FFINAL-ETU032_LivretCrise_Int_BAT-31.pdf%2F&ei=FB_nT-mrDJL44QSdhuyLAQ&usg=AFQjCNGTzHbm6A7nFkSQpAbiOEvcMDzDIQ&sig2=l3w2Lp6Y10vvNNXnJuDVWw
35. Fouquet, H., & Cimino, A. (2012, 1. avgust). French Parliament Passes Transaction Tax in Hollande's Budget. *Bloomberg*. Najdeno 6. septembra 2012 na spletnem naslovu http://www.bloomberg.com/news/2012-07-31/french-lawmakers-pass-budget-bill-including-transaction-tax.html
36. Friedman, M., & Friedman, R. (1982). *Capitalism and Freedom*. Chicago: The University of Chicago Press.
37. Galbraith, J. K. (1967). The New Industrial State. Najdeno 27. aprila 2012 na spletnem naslovu http://books.google.si/books?hl=sl&id=8l2G-C8H8IoC&q=institution#v=snippet&q=institution&f=false
38. Galbraith, J. K. (2010). A jobs programme? Keynes again. Najdeno 25. februarja 2012 na spletnem naslovu http://www.policy-network.net/publications/3606/Jobs-industry-and-opportunity-Growth-strategies-after-the-crisis
39. Gilpin, R. (2001). Global Political Economy. Princeton: Princeton University Press. Najdeno 22. novembra 2012 na spletnem naslovu http://press.princeton.edu/chapters/s7093.pdf
40. Greif, A. (2006). Institutions and the Path to the Modern Economy. Najdeno 11. maja 2012 na spletnem naslovu http://books.google.si/books?id=zcrMde1vhLAC&pg=PA153&hl=sl&source=gbs_toc_r&cad=4#v=onepage&q&f=false

41. Hassel, A. (2009). Reconsidering the Social Contract after the Crisis. Najdeno 18. junija 2012 na spletnem naslovu http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/06676-20090909.pdf
42. Hodgson, G. M. (1988). *Economics and institutions*. Oxford: Polity Press.
43. Hildyard, N. (2000). The World Bank and the State: a Recipe for Change?. Najdeno 7. januarja 2012 na spletnem naslovu http://www.rrojasdatabank.info/neolibstate/neolibstate1.pdf
44. International Monetary Fund. (1997). *Good Governance: The IMF's Role*. Najdeno 25. februarja 2012 na spletnem naslovu http://www.imf.org/external/pubs/ft/exrp/govern/govindex.htm
45. International Monetary Fund. (2003). Growth and Institutions. *World Economic Outlook*. Najdeno 3. decembra 2011 na spletnem naslovu http://www.imf.org/External/Pubs/FT/weo/2003/01/pdf/chapter3.pdf
46. Jackson, I. (2009). Economic Developments in Western and Eastern Europe since 1945. Najdeno 28. junija 2012 na spletnem naslovu http://books.google.si/books?id=W9WBN-GueyEC&printsec=frontcover&hl=sl#v=onepage&q&f=false
47. Jørgensen, H. (2010). It's the policy mix, stupid!. Najdeno 29. junija 2012 na spletnem naslovu http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=30&ved=0CHcQFjAJOBQ&url=http%3A%2F%2Fwww.etui.org%2Fcontent%2Fdownload%2F2193%2F24269%2Ffile%2FFINAL-ETU032_LivretCrise_Int_BAT-31.pdf%2F&ei=FB_nT-mrDJL44QSdhuyLAQ&usg=AFQjCNGTzHbm6A7nFkSQpAbiOEvcMDzDIQ&sig2=l3w2Lp6Y10vvNNXnJuDVWw
48. Juris International. (2012). Four main rules of GATT. Najdeno 20. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://www.jurisint.org/pub/06/en/doc/C02.pdf
49. Kane, E. J. (2012). Redefining and Containing Systemic Risk. Najdeno 12. junija 2012 na spletnem naslovu http://www.suerf.org/download/studies/study20112.pdf
50. Keep, E., & Mayhew, K. (2010). Training and Skills During and After the Crisis – What to do and what not to do. Najdeno 29. junija 2012 na spletnem naslovu http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=30&ved=0CHcQFjAJOBQ&url=http%3A%2F%2Fwww.etui.org%2Fcontent%2Fdownload%2F2193%2F24269%2Ffile%2FFINAL-ETU032_LivretCrise_Int_BAT-31.pdf%2F&ei=FB_nT-mrDJL44QSdhuyLAQ&usg=AFQjCNGTzHbm6A7nFkSQpAbiOEvcMDzDIQ&sig2=l3w2Lp6Y10vvNNXnJuDVWw
51. Kotz, D. (2008). The Financial and Economic Crisis of 2008: A Systemic Crisis of Neoliberal Capitalism. Najdeno 3. septembra 2012 na spletnem naslovu http://www.attacmallorca.es/web/uploads/Kotz1.pdf
52. Lannoo, K. (2009). Comparing the EU and US Response to the Financial Crisis. Najdeno 11. septembra 2012 na spletnem naslovu http://transatlantic.sais-jhu.edu/transatlantic-topics/Articles/eu-us/forging-eu-us-partnership/us-eu_book_crisis_response_karel_lannoo.pdf
53. Levin Institute. (2011). International Monetary Fund and World Bank. Najdeno 2. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://www.globalization101.org/uploads/File/IMF/imfall2011.pdf

54. Lindner, I., & Strulik, H. (2011). From Tradition to Modernity: Economic Growth in a Small World. Hannover: Leibniz Universitaat Hannover. Najdeno 15. maja 2012 na spletnem naslovu http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1916290
55. Lowe, R. (1994). Postwar Welfare. *Twentieth Century Britain Economic, Social and Economic History*, Spring (1994), 1–4.
56. Mathur, K. (2001). Good Governance State and Democracy. Najdeno 18. februarja 2012 na spletnem naslovu http://www.yorku.ca/drache/talks/pdf/mathur_delhi.pdf
57. Mikami, M. (2011). Methodological Divergence between Coase and Williamson in the History of Transaction Cost Economics. *Economic Journal of Hokkaido University*, 40(2011), 41–57. Najdeno 28. septembra 2012 na spletnem naslovu http://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/47727/1/EJHU_40_41.pdf
58. Milo, M. S. (2007). Institutions and Economic Development. Najdeno 11. maja 2012 na spletnem naslovu http://www.adbi.org/files/dp81.integrated.financial.supervision.pdf
59. Myles, J., & Quadagno, J. (2002). Political Theories of the Welfare State. *Social Service Review*, Mar(2002), 34–57. Najdeno 20. maja 2012 na spletnem naslovu http://rszarf.ips.uw.edu.pl/welfare-state/myles.pdf
60. Nairne, M. (2011). The Global »Old Normal«. Najdeno 28. septembra 2012 na spletnem naslovu http://advisoranalyst.com/glablog/tag/gdp-growth-rate/
61. Neale, W. C. (1987). Institutions. *Journal of Economic Issues*, *21*(3), 1177–1206.
62. North, D. C. (1991). Institutions. *Journal of Economic Perspectives*, *5*(1), 97–112.
63. North, D. C. (2005). *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton: Princeton University Press.
64. Palley, T. I. (2004). From Keynesianism to Neoliberalism: Shifting Paradigms in Economics. Najdeno 6. januarja 2012 na spletnem naslovu: http://www.thomaspalley.com/docs/articles/selected/Neo-liberalism%20-%20chapter.pdf
65. Pei, M. (1999). Economic Institutions, Democracy, and Development. Najdeno 21. maja 2012 na spletnem naslovu http://carnegieendowment.org/1999/02/26/economic-institutions-democracy-and-development/2uv0
66. Pop-Eleches, G. (2008). Crisis Politics: IMF Programs in Latin America and Eastern Europe. Najdeno 15. septembra 2012 na spletnem naslovu http://www.princeton.edu/~gpop/GPEbookms0406.pdf
67. Quadagno, J. (1987). Theories of the Welfare State. *Annual Review of Sociology*, *13*(2), 109–128.
68. Rutherford, M. (1995). *Institutions in Economics: The Old and the New Institutionalism*. Cambridge: Cambridge University Press.
69. Ray, D. (1998). *Development Economics*. Princeton: Princeton University Press.
70. Rodrik, D., & Subramanian, A. (2003). The Primacy of Institutions (and What this does and does not mean). *Finances and Development*, June(2003), 31–34. Najdeno 3. decembra 2011 na spletnem naslovu http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2003/06/pdf/rodrik.pdf
71. Schettkat, R. (2010). Will only an earthquake shake up economics?. *International Labour Review*, 149(2), 185–207. Najdeno 28. junija 2012 na spletnem naslovu http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CE

0QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ilo.org%2Fpublic%2Fenglish%2Frevue%2Fdownload%2Fpdf%2Fs3schettkat.pdf&ei=oFT4T_DWEOre4QS664iVBw&usg=AFQjCNGaeISUKctJRD6aHa-exfJdX8yBBA&sig2=nGEHSipuitmn1xMmA8uJoA

72. Shirley, M. (2003). Institutions and Development. Najdeno 12. maja 2012 na spletnem naslovu http://www.coase.org/w-shirley2003institutionsanddevelopment.pdf
73. Stiglitz, J. E. (2000). Formal and Informal Institutions in Social Capital: A Multifaceted Perspective. Najdeno 18. decembra 2011 na spletnem naslovu http://www.exclusion.net/images/pdf/778_soban_stiglitz.pdf
74. Strupczewski, J. (2012, 19. julij). Euro zone's Spain aid for bank recapitalization, not other use. *Reuters*. Najdeno 6. septembra 2012 na spletnem naslovu http://www.reuters.com/article/2012/07/19/us-spain-eurozone-idUSBRE86I0G120120719
75. Sušjan, A. (2006). *Uvod v zgodovino ekonomske misli*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
76. Tanzi, V. (2005). The Economic Role of the State in the 21st Century. Najdeno 25. maja 2012 na spletnem naslovu http://www.cato.org/pubs/journal/cj25n3/cj25n3-16.pdf
77. Tanzi, V. (2008). The Economic Role of the State Before and After the Current Crisis. Najdeno 18. februarja 2012 na spletnem naslovu http://www.monitorecon.com/interna.asp?idPag=11
78. Thelen, K. A. (2004). *How Institutions Evolve*. Cambridge: Cambridge University Press.
79. United Nations. (1994). IMF and The World Bank. Najdeno 2. avgusta 2012 na spletnem naslovu http://www.munfw.org/archive/45th/ecosoc3.htm
80. Voight, S. (2007). How (Not) to Measure Institutions. Najdeno 18. decembra 2011 na spletnem naslovu http://siteresources.worldbank.org/DEC/Resources/voigtfinal.PDF
81. Waterfield, B. (2012, 8. maj). Europe Austerity Crisis. *The Telegraph*. Najdeno 6. septembra 2012 na spletnem naslovu http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/eu/9252941/Europe-austerity-crisis-Q-and-A.html
82. Whelan, K. (2012, 25. februar). Golden rule or golden straightjacket?. *Vox EU*. Najdeno 18. februarja 2012 na spletnem naslovu http://www.voxeu.org/index.php?q=node/7663
83. World Bank. (2011). 6 Worldwide Governance Indicators. Najdeno 10. maja 2012 na spletnem naslovu http://info.worldbank.org/governance/wgi/faq.htm#2
84. Xin, Z., & Lifei, Z. (2012, 8. junij). China Reduces Interest Rates for First Time Since 2008. *Bloomberg*. Najdeno 10. junija 2012 na spletnem naslovu http://www.bloomberg.com/news/2012-06-07/china-cuts-interest-rates-for-first-time-since-2008.html
85. Yildiran, G. S. (2005). Role of the Nation State in the Post Cold War Era and the Yugoslavian Case. Najdeno 15. maja 2012 na spletnem naslovu http://strateji.cukurova.edu.tr/ULUSLARARASI/makale.pdf